

Akademisk frihet og menneskerettigheter – en iboende spenning?

*En studie av de etiske retningslinjene ved
Universitetet i Oslo.*

Tora Regina Myrvang Deglum

Organisasjon, ledelse og arbeid.

Masteroppgave ved
Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi,
ved det Samfunnsvitenskapelige fakultet.

UNIVERSITETET I OSLO

Vår 2017

Akademisk frihet og menneskerettigheter – en iboende spenning?

En studie av de etiske retningslinjene ved Universitetet i Oslo.

© Tora Regina Myrvang Deglum

2017

Akademisk frihet og menneskerettigheter – en iboende spenning?

En studie av de etiske retningslinjene ved Universitetet i Oslo.

Tora Regina Myrvang Deglum

<http://www.duo.uio.no/>

Trykk: Reprosentralen, Universitetet i Oslo

Sammendrag

Denne masteroppgaven er en kvalitativ analyse av de etiske retningslinjene ved Universitetet i Oslo (UiO), med fokus på implementeringen av retningslinjene. UiO er Norges eldste og høyest rangerte universitet, og er en statlig virksomhet. Avhandlingen konsentrerer seg om de overordnede etiske retningslinjene, de som omhandler samarbeidsarrangementer, og retningslinjene for kjøp av varer og tjenester – og har et særlig fokus på akademisk frihet og menneskerettigheter. Jeg tar for meg hvordan de etiske retningslinjene jeg har valgt ut har blitt utarbeidet og institusjonalisert; hva som skal til for at en uenighet knyttet til UiOs etiske atferd blir en sak; og i hvilken grad det er en iboende spenning mellom menneskerettigheter og akademisk frihet i retningslinjene.

Bakteppet for studien er samfunnsansvar ved et offentlig universitet. På samme måte som bedrifter, opplever også universiteter og høyskoler et press til å utøve samfunnsansvar. Samfunnsansvaret de akademiske institusjonene føler, kan materialiseres i etiske retningslinjer, som spesifiserer institusjonens kjerneverdier, samt de plikter som anses som sentrale. Når disse er utarbeidet og vedtatt, må de spres til hele organisasjonen, slik at de ansatte kan bevisstgjøres og reflektere over deres rolle i oppfyllingen av de etiske retningslinjene. Når de så har blitt et fellesprosjekt, kan de føre til faktisk endring, samt konstruere et bestemt narrativ for organisasjonen.

Jeg anvender det teoretiske perspektivet Corporate Social Responsibility (CSR), da dette kan brukes til å forklare ansvarsfølelsen Universitetet i Oslo har overfor samfunnet, samtidig som det kan brukes til å diskutere særstillingen UiO står i som offentlig høyere utdanningsinstitusjon. Innunder dette benyttes også teorien om institusjonalisering, for å diskutere hvordan strategier kan implementeres. Da institusjonaliseringsteori mangler et maktperspektiv, har jeg også inkludert definisjonsmakt som teoretisk perspektiv. I tillegg har jeg analysert rollene menneskerettigheter og akademisk frihet spiller for universitetet. Her har jeg sett på litteraturen på begge feltene og den grunnleggende spenningen mellom friheter og rettigheter. Jeg ser på UiO som case. Og jeg trekker ut to eksempler av de sakene der det har vært uenighet om de etiske retningslinjene, som har ført til en større konflikt om verdier; det ene med et fokus på akademisk frihet, og det andre med et fokus på menneskerettigheter og bærekraft. Jeg har så analysert rollen de to verdiene har for UiO, med et fokus på hvem som

har definisjonsmakten til å konstruere problemer – inspirert av Carol Bacchis «What's the problem represented to be»-metode.

Ved Universitetet i Oslo er det få saker knyttet til de etiske retningslinjene, og nødtørftig behandling av disse. Hverken før eller etter UiO innførte etiske retningslinjer, for universitetet i sin helhet og for en rekke delområder, har det kommet opp mange saker om uenighet eller konflikt tilknyttet disse retningslinjene. I tillegg omhandler de fleste sakene akademisk frihet og/eller menneskerettigheter, slik at spenningen mellom de to verdiene igjen kommer til syne. Oppgaven tar opp hva som skal til for at noe skal bli en sak. Det har også kommet få omtaler om brudd. Brudd på visse retningslinjer medfører straff. I tillegg følger UiO nasjonale lover og regler, og brudd på disse resulterer i sanksjoner. Utover dette har ikke universitetet egne prosedyrer for sanksjonering, skjønt dette anses som betydningsfullt i institusjonaliseringsteori. Med tanke på alt dette, diskuteres det hva slags tyngde retningslinjene egentlig har.

Spenningen mellom akademisk frihet og menneskerettigheter kan man også se i de to eksemplene jeg har sett på. Man kan se hvordan UiO håndterer saker der det implisitt eller eksplisitt stilles spørsmål ved retningslinjene. *Det første eksemplet* omhandler diskusjonen om hvorvidt UiO burde gjennomføre akademisk boikott av Israel. Retningslinjene fastslår at UiO er imot akademisk boikott som politisk virkemiddel. Dette er nok det punktet UiO har blitt utfordret mest på, men de står fast på sin posisjon om å prioritere den akademiske friheten. *Det andre eksemplet* omhandler UiOs eget forvaltningsfond, UNIFOR, sine kontroversielle investeringer i kullbedrifter selv Oljefondet har trukket seg ut av pga. klimahensyn og menneskerettighetsbrudd. UiO har fått mye kritikk for å være involvert i slik virksomhet når de har satset stort på å være et Grønt UiO. UNIFOR har ikke trukket seg ut fordi det tar tid å omplassere investeringene. Det er nå, takket være iherdige studenter, laget en strategi om å bli fossilfri innen fem år.

Den latente spenningen mellom akademisk frihet og menneskerettigheter i de etiske retningslinjene til UiO diskuteres omfattende. De to sentrale verdiene har fått hvert sitt avsnitt i UiOs overordnede etiske retningslinjer, men begge avsnittene handler i stor grad om akademisk frihet. Dét er fastsatt som grunnverdien til universitetet, mens menneskerettigheter er inkludert som en bisetning i sitt respektive avsnitt. Hvorvidt en av verdiene bør vektas over

den andre, er uklart. Det er ulike meninger om betydningen de to har, satt opp mot hverandre, selv om et flertall av informantene hevder at menneskerettigheter er hakket viktigere. Jeg argumenterer for at den manglende bevisstgjøringen vedrørende spenningen mellom de to, manifesteres når UiO må ta stilling til utfordringer mot deres etiske atferd.

Forord

Jeg fant tidlig ut at jeg hadde lyst til å skrive masteroppgaven om noe viktig: om et emne som er så betydningsfullt at jeg ville holde motivasjonen oppe gjennom hele oppgaveprosessen; og om et tema som er så interessant at folk kunne ha lyst til å lese den ferdige oppgaven.

Jeg har alltid vært opptatt av etikk, og hatt et ønske om å bidra til å skape en bedre verden. For å få til det, er det viktig med kunnskap, og det er avgjørende at de høyere institusjonene som formidler kunnskap, gjør det på en etisk måte som ivaretar menneskerettigheter og akademisk frihet.

Jeg valgte å konsentrere meg om de etiske retningslinjene ved mitt *alma mater*: Universitetet i Oslo. Disse knytter jeg til universitetets samfunnsansvar. Jeg har beholdt skrivegledden, og har et håp om at folk – og spesielt folk tilknyttet UiO – får lyst til å lese gjennom oppgaven. Jeg har også et håp om at oppgaven vil bidra til å sette akademisk frihet og menneskerettigheter ved UiO på dagsorden.

Jeg vil rette en stor takk til min veileder, Torben Hviid Nielsen, for gode innspill, interessante refleksjoner, og støtte gjennom hele skriveprosessen. Tusen takk for at døra di alltid stod åpen, og for at du utfordret meg, slik at oppgaven ble så bra som mulig!

Jeg vil også takke informanter som villig deltok, mamma som har vært en uvurderlig sparringspartner, og pappa som er min trofaste korrekturleser. Og takk til Jakob, Jorunn Solveig og Maja for ekstra støtte underveis i arbeidet. En spesiell takk til Eirik, som leste gjennom oppgaven helt til slutt, og kom med gode tilbakemeldinger.

Oslo, mai 2017

Tora Regina Myrvang Deglum

Innholdsfortegnelse

1	Innledning	1
1.1	Tema og problemstillinger.....	1
1.2	Oppbygging av oppgaven.....	3
2	Universitetet i Oslo som case	5
3	Teori.....	7
3.1	Bedriftenes samfunnsansvar	7
3.1.1	Corporate social responsibility.....	7
2.1.1.1	CSR for universiteter.....	9
2.1.1.2	Kritikk av CSR.....	10
3.1.2	Implementering av samfunnsansvar.....	11
3.2	Definisjonsmakt.....	11
3.3	Frihet og/eller menneskerettigheter	12
3.3.1	Akademisk frihet	12
3.3.2	Menneskerettigheter	13
3.3.3	Latent spenning	14
4	Metode	15
4.1	Tre metoder.....	15
4.1.1	Dokumentanalyse	15
4.1.2	Intervjuer med informanter	16
4.1.3	To eksempler innen caseanalyse	17
4.2	Etiske refleksjoner	17
5	De etiske retningslinjene ved UiO.....	20
5.1	Bakgrunn for de etiske retningslinjene ved UiO	20
5.2	Implementering og oppfølging av etiske retningslinjer.....	22
5.3	Er det behov for et eget etikkutvalg?.....	24
6	Tilfeller ved UiO	26
6.1	Saker om akademisk frihet	26
6.2	Saker om menneskerettigheter.....	28
6.3	Oppsummering	30
7	En iboende spenning manifesteres.....	32
7.1	Akademisk boikott:.....	32

akademisk frihet vs. menneskerettigheter?	32
7.1.1 For akademisk boikott	34
7.1.2 Mot akademisk boikott	36
7.1.3 Universitetsstyrets avgjørelse	39
7.1.4 Vurdering	40
7.2 UNIFORs kullinvesteringer:	42
menneskerettigheter vs. økonomisk vinning?	42
7.2.1 UiO delegerer til UNIFOR	44
7.2.2 UNIFORs investeringer fører til konflikt	44
7.2.3 UNIFORs fossile strategi og UiOs reaksjon	46
7.2.4 Vurdering	48
8 Akademisk frihet og/eller menneskerettigheter?	51
8.1 Forholdet mellom akademisk frihet og menneskerettigheter	51
8.2 Hva UiOs etiske retningslinjer sier om akademisk frihet og menneskerettigheter ...	53
8.3 En iboende spenning: Hva veier tyngst?	55
8.4 Makten til å definere	57
9 Diskusjon	62
9.1 Om etiske retningslinjer og samfunnsansvar	62
9.2 Om implementeringen av de etiske retningslinjene	63
9.3 Om eksemplene	64
9.4 Om akademisk frihet og menneskerettigheter	66
10 Konklusjon: Mine funn satt opp mot problemstillingene	68
Litteraturliste	71
Vedlegg 1	80
Vedlegg 2	82
Vedlegg 3	83
Figur 1 Saken om akademisk boikott	33
Figur 2 Saken om kullinvesteringer	43

1 Innledning

1.1 Tema og problemstillinger

Denne avhandlingen tar for seg de etiske retningslinjene ved Universitetet i Oslo, med samfunnsansvar som bakteppe. Det er velkjent at forskning må utføres i samsvar med etiske prinsipper, men hvordan universitetet skal velge samarbeidspartnere, og hva slags selskaper de kan drive handel med, har nokså nylig kommet innunder UiOs etiske retningslinjer. Det innebærer å bygge og opprettholde relasjoner som har akademisk frihet og menneskerettigheter som fundament. Akademisk frihet skal ifølge retningslinjene gjennomsyre hele organisasjonens faglige virke. I tillegg ligger menneskerettighetene til grunn når universitetet utvikler nye samarbeid. UiO må også følge relevant institusjonelt, nasjonalt og internasjonalt lov- og regelverk. Det er med andre ord mye som UiO må forholde seg til. I de senere år har universiteter begynt å utvikle strategier for å sikre at de handler i tråd med samfunnets forventninger.

Etiske hensyn og samfunnsansvar har blitt mer og mer fremtredende i bedriftsmarkedet. I mange land grunner dette ansvaret i at bedrifter frivillig handler med samfunnets forventninger i mente. I Norge er det imidlertid staten som i stor grad pålegger både statlige og ikke-statlige virksomheter å opptre på en etisk forsvarlig måte. Organisasjoner som staten har eierskap i, blir i enda større grad regulert av staten, og har dermed et ekstra sett med forventninger de må forholde seg til. Således er statlige virksomheter i en særstilling hva samfunnsansvar angår. Offentlige høyere utdanningsinstitusjoner er også statlige virksomheter, og må handle deretter. Samtidig har samfunnet og omgivelsene nokså annerledes forventninger til et universitet eller en høyskole enn de har til bedrifter som styres av markedskreftene. Akademiske institusjoner, og særlig universiteter, er forventet å tilby studenter utdanning og dannelse, samt drive med fri forskning for å søke sannheten. De har forventninger ikke bare fra samfunnet og staten, men også fra forskningsmiljøet. Dette omfatter interne forventninger til etisk atferd, basert på felles verdier.

Etiske retningslinjer kan anses som et svar på både samfunnets forventninger og interne verdier. De etiske retningslinjene må internaliseres for at de skal kunne ha reell innflytelse – og de må brukes. For å sikre at retningslinjene ikke blir mangelfulle eller utdaterte, er det også viktig at noen følger dem opp. Jeg undersøker hvordan UiOs etiske retningslinjer har blitt institusjonalisert i organisasjonen, med et hovedfokus på de ansatte, samtidig som jeg er

interessert i kjennskapen blant studenter. Videre trekker jeg frem eksempler der uenigheter omkring universitetets etiske atferd har ført til en større sak, med særlig fokus på to av disse. Ut fra dette vil jeg diskutere hvordan en uenighet blir til en sak. Til slutt har jeg et fokus på akademisk frihet og menneskerettigheter, som begge har blitt spesielt uthevet i de overordnede etiske retningslinjene, og er således sentrale for UiO. Jeg ser på hvordan disse er satt opp mot hverandre i retningslinjene. Endelig tilstreber jeg å knytte alt dette sammen gjennom en diskusjon av de ulike temaene.

Etikk knyttet til et universitet forbinder de fleste med forskningsetikk og fusk- eller plagiatsaker. Jeg studerer imidlertid UiOs etiske retningslinjer med et særlig fokus på hvilken rolle to andre kjerneverdier – akademisk frihet og menneskerettigheter – spiller. Dette fordi disse, i tillegg til lov- og regelverk, legger grunnlaget for UiOs virke, og fordi jeg ikke har funnet akkurat dette skrevet om noe annet sted. Mitt fokus gjør det naturlig å trekke inn noen av retningslinjene, men ikke alle. Jeg har utelukkende sett på saker som kan knyttes til de overordnede etiske retningslinjene (se Vedlegg 1), retningslinjene for samarbeidsarrangementer (se Vedlegg 2), og retningslinjene for kjøp av varer og tjenester (se Vedlegg 3). Jeg har i tillegg avgrenset det til saker som kan knyttes til akademisk frihet og/eller menneskerettigheter. Alle eksempler som er inkludert er fra etter de respektive etiske retningslinjene ble vedtatt ved UiO: 2012, 2010, og 2013.

Med dette i mente har jeg følgende tre problemstillinger:

- 1. Hvordan har UiOs overordnede etiske retningslinjer, retningslinjer for samarbeidsarrangementer, og retningslinjer for kjøp av varer og tjenester blitt utarbeidet og institusjonalisert?*
- 2. Hva skal til for at uenighet knyttet til UiOs etiske atferd blir til en sak?*
- 3. I hvilken grad kan man se en iboende spenning mellom menneskerettigheter og akademisk frihet i de etiske retningslinjene?*

1.2 Oppbygging av oppgaven

I *kapittel 2* ser jeg på Universitetet i Oslo som et særegent eksempel med hensyn til CSR og samfunnsansvar. Der står det også om hvorfor UiO er valgt som case, og det er noen eksempler på hva UiO har gjort for å vise at de er bevisste sitt etiske ansvar.

I *kapittel 3* legges teoriene som brukes i oppgaven frem. Her diskuteres samfunnsansvar i den norske konteksten, med fokus på statlige virksomheter. Deretter gjøres det rede for Corporate Social Responsibility, også spesifikt for høyere utdanningsinstitusjoner. Så tas implementering av samfunnsansvar opp, gjennom perspektivet institusjonalisering. Deretter følger en kort redegjørelse av definisjonsmakt. Til slutt i dette kapittelet er det en kort gjennomgang av akademisk frihet og menneskerettigheter, og spenningen mellom disse.

Kapittel 4 gjennomgår metodene som er anvendt i oppgaven: dokumentanalyse, caseanalyse av eksempler, og intervjuer med informanter. Så beskrives etiske refleksjoner rundt forskningsarbeidet, det å studere noe en selv er engasjert i, og utfordringene ved å skrive om en betent konflikt.

Kapittel 5 går gjennom bakgrunnen for UiOs etiske retningslinjer. Her gjøres det også kort rede for statens retningslinjer for statsansatte. Det er i tillegg en redegjørelse for hvordan implementeringen av retningslinjene på universitetet foregår, og diskusjonen omkring et mulig etikkutvalg ved UiO.

Kapittel 6 består av to tabeller, som viser en oversikt over tilfeller ved UiO der det har vært en form for uenighet knyttet til UiOs etiske atferd, med et fokus på akademisk frihet og menneskerettigheter.

Kapittel 7 består av caseanalyser av to eksempler: det første er diskusjonen omkring akademisk boikott av Israel, med et fokus på menneskerettigheter og akademisk frihet, mens det andre er om UiOs forvaltningsfond (UNIFOR) sine investeringer i kullbedrifter, med et spesielt fokus på menneskerettigheter og bærekraft satt opp mot økonomiske investeringer.

Deretter følger en grundig gjennomgang av akademisk frihet og menneskerettigheter i *kapittel 8*. Her diskuteres forholdet mellom de to verdiene, hva UiOs etiske retningslinjer sier om

dem, en diskusjon rundt vekting av dem, og til slutt en dokumentanalyse med fokus på definisjonsmakt.

I *kapittel 9* følger en diskusjon om de etiske retningslinjene og samfunnsansvar; om utarbeidelsen og institusjonaliseringen av retningslinjene; om hvordan en uenighet blir en sak; og om forholdet mellom akademisk frihet og menneskerettigheter i de etiske retningslinjene.

Kapittel 10 består av en konklusjon, der funnene fra analysene knyttes opp mot problemstillingene.

2 Universitetet i Oslo som case

I denne avhandlingen har jeg valgt Universitetet i Oslo som case. UiO er Norges eldste og høyest rangerte universitet. Det var per 2015 omkring 27 800 studenter og 6 300 ansatte ved universitetet. Ledelsen ved UiO består av rektor og Universitetsstyret¹. Universitetet er organisert i åtte fakulteter, og har fire avdelingsbibliotek, tre museer og en rekke sentre under sin kappe (Hansen 2016). UiO som case er lett tilgjengelig for meg som er student der. I tillegg er jeg kjent med universitetet, og en del av prosessene som foregår der. Jeg har også en viss legitimitet overfor informanter som en del av inngruppen på universitetet. Denne casen belyser hvordan UiO har valgt å respondere på samfunnets forventninger, og interne verdier, knyttet til etisk atferd.

Den norske stats forventninger til virksomheter de har eierskap i, redegjøres for i kapittel 3.1. Kort sagt forventer staten at statlige og delvis statlige organisasjoner opptrer på en samfunnsansvarlig og etisk forsvarlig måte. I tillegg finnes det som nevnt etiske retningslinjer for statstjenesten, som gjelder for alle statlige forvaltningsorganer. Disse retningslinjene utfyller og komplementerer lover og regler, og statsansatte skal være dem bevisste og reflektere over dem. I tillegg kan den enkelte virksomhet velge å utarbeide egne etiske retningslinjer, mer tilpasset sin respektive organisasjon (Kommunal- og moderniseringsdepartementet 2012), slik som UiO har gjort.

«Norge har i dag 8 universiteter [...] med statlig eierskap» (Kunnskapsdepartementet). UiO er blant disse. Universiteter skiller seg fra den gjennomsnittlige offentlige virksomhet. Dette fordi de har som samfunnsoppdrag å utdanne og danne folket. Universiteter må oppfylle visse krav, blant annet å ha et visst antall utdanningstilbud som gir mastergrad og doktorgrad, begge med jevn produksjon av kandidater (Vabø 2007). Universiteter er også kjent som forskningsinstitusjoner, og skal formidle forskningsbasert kunnskap. Universitetet er ikke uforgjengelig, og må opprettholde en viss legitimitet for å sikre sin plass i samfunnet. Legitimitet innebærer at handlingene til en organisasjon er ønskede, passende og egnet innen institusjonelle rammeverk av normer, verdier, holdninger og definisjoner (Scott 2013, 71).

¹ «Styret er det øverste organet ved Universitetet i Oslo. Styret har elleve medlemmer og består av styreleder, tre medlemmer valgt blant ansatte i undervisnings- og forskerstilling, ett medlem valgt blant de teknisk og administrativt ansatte, to medlemmer valgt blant studentene og fire eksterne medlemmer. Rektor er styrets leder» (UiO).

Universitetets ansvar overfor samfunnet er med andre ord mangfoldig og omfattende. Og det er mange mulige måter å respondere på, for å vise at man tar samfunnsansvaret på alvor.

Universitetet i Oslo anses som et inkluderende og internasjonalt universitet, og tar imot mange internasjonale studenter hvert år – omtrent hver åttende student er internasjonal (NSD 2017). UiO er i tillegg en del av Scholars at Risk-nettverket (SAR), som er et internasjonalt nettverk av universiteter og høyskoler. SAR beskytter akademikere som blir utsatt for alvorlige trusler mot liv, frihet og velvære ved å arrangere midlertidig forsknings- og undervisningsposisjoner ved institusjoner i programmets nettverk, i tillegg til å tilby rådgivningstjenester (Scholars at risk, nettside). Ved å være tilknyttet SAR, bidrar UiO til fri forskning og akademisk frihet for slike akademikere som kan komme hit for å drive forskningen sin.

For noen år siden ble UiO også involvert i Students at Risk (StAR), en prøveordning som er initiert av norske studentorganisasjoner og UD. Ordningen skal gi utenlandske studentaktivister, som blir nektet å gjennomføre sin utdanning i hjemlandet, en mulighet til å fullføre sine studier i Norge. Ordningen administreres av Senter for internasjonalisering av utdanning (SIU) på vegne av Utenriksdepartementet (Ottersen 2013). Flere StAR-studenter fullfører nå utdanningen sin ved UiO. Under nåværende rektor, Ole Petter Ottersen, har universitetet blitt enda mer visjonært. Han stod i spissen for å forbedre Akademisk dugnad for flyktinger og asylsøkere (Ottersen 2015). Et resultat av flyktingkrisen, er at mange studenter blir akademisk strandet. Gjennom akademisk dugnad får de mulighet til å danne nettverk med andre studenter, og søke seg til praksisplasser i relevante fagmiljøer.

Alt dette viser hvordan UiO har tatt på seg viktige oppgaver for å oppfylle sitt oppdrag overfor samfunnet. Og det viser at universitetet ser på seg selv som en etisk samfunnsyter. Alle satsingene jeg har vist til ovenfor, kan knyttes til akademisk frihet. Dette er interessant, ettersom jeg har funnet flere uenigheter om menneskerettigheter enn om akademisk frihet, med hensyn til UiOs etiske atferd (se kapittel 6). Universitetet virker uansett å være bevisste på forventningene som er satt til dem. Og det er interessant å se hvorvidt dette også kommer frem i utarbeidelsen og institusjonaliseringen av UiOs etiske retningslinjer.

3 Teori

3.1 Bedriftenes samfunnsansvar

Samfunnsansvar for bedrifter dreier seg om hvordan bedrifter bør bidra til bærekraftig utvikling. Bedrifters samfunnsansvar er et sett med forventninger fra samfunnet, som tradisjonelt skulle oppfylles av ikke-statlige aktører. Det har imidlertid spredt seg til det offentlige, og staten gjør mye mer enn før for å motivere bedrifter til å opptre i tråd med samfunnets forventninger. Forholdet mellom stat og privat næringsliv varierer fra land til land, men Norge regnes som en stat med stort offentlig eierskap. Den norske stat regulerer næringslivet i stor grad, blant annet gjennom arbeidsmiljøloven, regnskapsloven og miljølovgivning (Luthen 2009, 1-3). Således er ikke bedrifters samfunnsansvar i Norge tuftet på frivillighet i særlig stor grad, men heller pålagt bedriftene av staten. Det betyr ikke at ingen norske selskaper ønsker å gjøre sin del for samfunnet, men at samfunnsansvar basert på statlige initiativer er det vanlige i Norge.

Til tross for at bedrifters samfunnsansvar ofte har omfattet ikke-statlige aktører, er det også forventninger til statlig eide virksomheter om å ivareta samfunnsansvar. Dette er da særlig omfattende i Norge, der staten eier såpass mye. Regjeringen presiserte følgende:

Staten forventer at selskapene hvor staten er eier arbeider målrettet for å ivareta sitt samfunnsansvar. Staten som eier har både generelle forventninger og mer spesifikke forventninger til selskapenes arbeid med samfunnsansvar. Forventningene stilles både fordi god håndtering av slike forhold bidrar til å ivareta statens aksjonærverdier og for at selskaper med statlig eierandel, som andre selskaper, bør opptre etisk forsvarlig (Regjeringen 2015).

Dette viser at samfunnsansvaret i Norge går utover det som virksomheter gjør frivillig for å svare på samfunnets forventninger. Det handler også om statlig regulering og oppfølging. Statlige virksomheter, slik som universiteter og høyskoler, har således en særlig plikt til å ivareta samfunnsansvar.

3.1.1 Corporate social responsibility

Corporate social responsibility (heretter CSR) har vært på dagsordenen siden midten av det 18. århundret, og feltet vokser stadig (Bredgaard 2004, 373). Nå har CSR blitt et reelt alternativ til offentlig og overnasjonal regulering. Det finnes en rekke ulike definisjoner, men kort sagt: «CSR requires the firms to commit to balancing and improving environmental and

social impacts without damaging economic performance» (Nejati et al. 2010, 441). CSR studeres hovedsakelig på makro- eller mesonivå, og her har jeg fokusert på organisasjoner, som ligger på mesonivået.

CSR omfatter samfunnets forventninger til en bedrift, samt en bedrifts praksiser. Til tross for at det ikke finnes én samlet definisjon, er det noen fellestrekk blant nyere beskrivelser av begrepet: ansvar overfor samfunnet, ansvar for samfunnet, ansvar overfor og for samfunnet i videre forstand, ansvarlig atferd, og administrasjon av relasjoner til samfunnet. CSR består av standarder som sikter på å fremme sosial, etisk og miljømessig fremdrift (de Colle, Henriques og Sarasvathy 2014, 178). Til tross for at CSR i utgangspunktet vokste frem som et svar på bedrifters organisasjonsmakt, har en rekke ulike organisasjoner tatt i bruk tankesettet; delvis på grunn av en interesse i virksomheters sosiale innflytelse, og delvis fordi CSR strekker seg utover den enkelte bedrifts virke til blant annet arbeidsforhold, klimaendringer og menneskerettigheter (Moon 2014, 4-6).

CSR kan oppleves som noe abstrakt inntil en virksomhet har fastsatt strategier for hvordan de skal drive sin virksomhet på en måte som samsvarer med samfunnets forventninger (de Colle, Henriques og Sarasvathy 2014, 178). Det finnes ulike rammer som bedrifter kan anvende, for å håndtere CSR. Rammene er et verktøy som hjelper bedriftene med å kartlegge hva slags ansvar de har, overfor hvem og hvorfor. Dette kan så brukes til å utvikle konkrete strategier (Moon 2014, 20). Et universitet har f.eks. ansvar overfor studenter og akademikere, ansatte og samarbeidspartnere, samt for generell folkeopplysning. Dette påvirker måten universitetet driver CSR på. Eksempelvis bør et universitets CSR-strategier blant annet innebære et fokus på akademisk frihet og menneskerettigheter, i tillegg til fri og objektiv forskning, og miljøsatsing.

Det er viktig å tenke over effekten CSR har på omgivelsene. Er man bevisst virkningene av CSR-strategier på et tilstrekkelig nivå? Eller har man for mye fokus på det, slik at man glemmer å se på det større bildet? Er CSR den beste måten å reagere på problemer på? Vil et større fokus på bedriften og dens virksomhet bidra mer til samfunnet? Det er vanskelig å si nok om effekten, ettersom mange av prosessene CSR kan brukes som en reaksjon på, er langsiktige (Moon 2014, 43; de Colle, Henriques og Sarasvathy 2014, 181), slik som global oppvarming og systematiske brudd på menneskerettigheter. Og hvordan kan man vurdere

effekten det har, at statlige høyere utdanningsinstitusjoner har begynt å anvende disse strategiene?

2.1.1.1 CSR for universiteter

Alle påvirkes av globale problemstillinger, og derfor har alle til en viss grad et ansvar for å respondere på disse, uavhengig av hvem som står bak. Dette gjelder også universiteter som spiller en så sentral rolle i samfunnet at de har et ansvar til å bidra, men som ikke er juridisk bundet til å utvikle egne CSR-strategier. “Universities, as the centers of knowledge generation and sharing, play a very important role in solving world’s problems by ensuring a sustainable tomorrow” (Nejati et al. 2010, 440). Gjennom forskning og kunnskapsdeling kan universiteter drive med opplysning på et høyt nivå, og samtidig drive samfunnet fremover. Derfor er det utslagsgivende at de er medvirkende til samfunnets velferd. Det finnes imidlertid en del grunnleggende utfordringer, som må tas høyde for med hensyn til CSR.

Det er gjennom organisasjonsledelse at organisasjoner tar beslutninger og implementerer disse for å nå sine mål. Videre har organisasjoner et ansvar for å etterleve menneskerettighetene både internt og eksternt. Dette innebærer også ikke-diskriminering og å sikre mangfold. Gode arbeidspraksiser er en tredje faktor. Dette blant annet i rekruttering, opplæring, sanksjonering, og oppsigelse. Etisk oppførsel forventes ikke bare overfor ansatte, men også utover i organisasjonens relasjoner. Universiteter må også strebe etter gode klimaløsninger i sin virksomhet, f.eks. med satsninger som Grønt UiO, og å tilby studieretninger med miljø i sentrum. I tillegg må de ta del i og utvikle fellesskapet, eksempelvis gjennom stipender. Til slutt må både nåværende og potensielle studenter få tilstrekkelig informasjon (Nejati et al. 2010, 441-444).

Det er som nevnt mange definisjoner av CSR, og EU har utviklet sin egen: CSR er «a concept whereby companies decide voluntarily to contribute to a better society and a cleaner environment» (Nejati et al. 2010, 445). Dette stemmer overens med universiteter og deres mål også. Samfunnsansvar har blitt enda mer sentralt i senere tid, og universiteter er nødt til å være bevisst sitt sosiale ansvar for å bli ansett som bærekraftige, og dermed legitime. Til tross for at universitetet er en veletablert og sterk institusjon i samfunnet, er den som nevnt ikke uforgjengelig. Universitetet har lenge blitt ansett som en dannelsesinstitusjon, og nå mer enn noen gang innebærer dette også å utdanne etisk reflekterte endringsaktører, i tillegg til å søke

og finne kunnskap som kan løse globale problemstillinger, og som kan deles med resten av samfunnet.

2.1.1.2 Kritikk av CSR

CSR fremstilles ofte som noe alle tjener på. Men CSR kritiseres på flere nivåer. Først og fremst har bedriftenes samfunnsansvar blitt kritisert for å være ren retorikk; at CSR er et tomt løfte, som organisasjoner bruker for å fremstå som legitime og troverdige. En annen sentral kritikk av perspektivet, er at organisasjoner ikke trenger å gjøre så mye aktivt. De må bare snakke om at de jobber med CSR, slik at folk får inntrykket at de legger vekt på å drive virksomhetene sine på en samfunnsansvarlig måte. Relatert til dette er det faktum at organisasjoner kan ha etiske retningslinjer eller lignende strategier, som fastslår hvilke verdier de setter til grunn for sin virksomhet, samtidig som de f.eks. investerer i selskaper som bryter menneskerettighetene (Dudovskiy 2012).

Det snakkes mye om CSR i dagens samfunn, og betydningen av det understrekes jevnt over i faglitteraturen. Dette gir et inntrykk av at de fleste organisasjoner jobber ut fra CSR, til tross for at mange lar være. Det er særlig de store multinasjonale selskapene som har et fokus på det. Og dersom mange bedrifter innen én bransje jobber med CSR, kan det skape en illusjon om at samtlige innen samme bransje gjør det. Eksempelvis kan en tro at alle universiteter og høyskoler er bevisste sitt samfunnsansvar og handler deretter, uavhengig av hvor mange høyere utdanningsinstitusjoner i Norge som faktisk jobber aktivt med dette. Et tilsynelatende CSR-engasjement kan også føre til en styrket påvirkningskraft. Organisasjoner som fremstår som samfunnsansvarlige, blir således tatt mer seriøst nå som CSR har blitt såpass sentralt i samfunnet (Dudovskiy 2012).

De som aktivt tar i bruk CSR-standarder, kan ikke forutse virkningene av disse. Det kan både føre til uforutsette negative og positive konsekvenser, samt at de positive konsekvensene man har sett for seg, ikke nødvendigvis blir en realitet. Frivilligheten i CSR er også en viss svakhet, ettersom mange ikke tar det seriøst uten reelle sanksjoner (de Colle, Henriques og Sarasvathy 2014, 180-181). Til tross for at samfunnsansvar i Norge er relativt strengt regulert av staten, er det ingen formelle sanksjoner på konkrete brudd, med mindre det ikke også er snakk om lovbrudd. Det er mye positivt med CSR, og særlig det faktum at flere og flere blir

bevisst denne tankegangen. Men det er viktig å være kritisk til såkalt enkle løsninger på komplekse problemer.

3.1.2 Implementering av samfunnsansvar

Moon (2014) hevder at implementeringen av samfunnsansvar bør være både en kjerneverdi for organisasjonen, og et verktøy for å implementere andre kjerneverdier. Effektiv implementering avhenger av at man klarer å praktisere ansvarlighet, transparens og etisk atferd. Dette vil også føre til økt legitimitet for organisasjonen. Som med de fleste bedriftsstrategier, må CSR implementeres i hele organisasjonen for at man skal kunne oppnå full effekt av strategien. Det må være i hjertene og hodene til alle. Mange har kritisert CSR-strategier for å være et glansbilde som kun anvises til visse deler av bedriften, mens øvrige ansatte ikke forventes å drive sin virksomhet med rot i CSR. Dette skjer oftest hos de største bedriftene (Moon 2014, 40). Dersom en strategi ikke implementeres gjennomgående i en virksomhet, impliserer det at den ikke er særlig høyt prioritert. Og selv i bedrifter som hevder at de verdsetter CSR, vil ikke denne ha optimal gjennomslagskraft dersom den ikke er naturalisert hos de ansatte.

«[I]nstitusjonalisering er ... det som foregår når bestemte handlingsmønstre blir gjort til normer på viktige livsområder» (Martinussen 1984, 174). Det er altså prosessen der organisasjoner tilpasser seg interne gruppers strategier og samfunnets verdier, noe som medfører en viss stabilitet innad (Martinussen 1984, 182). Omgivelsene på den ene siden, og hva man har vært vant med på den annen side, påvirker hva som gjøres i en organisasjon. Denne prosessen foregår over tid, og reflekterer organisasjonens historie, grupper, og deres interesser, men i all hovedsak er det en tilpasning til omgivelsene. I dette tilfellet har samfunnets verdier kommet først, i form av et fokus på samfunnsansvar, miljø, og menneskerettigheter. I prosessen med institusjonalisering, fastslås normer. For å sikre at disse etterfølges, lager man et system for sanksjonering (Martinussen 1984, 72). En kritikk av dette perspektivet er at det i stor grad overser aktørene (Martinussen 1984, 182), og således er lite opptatt av makt og konflikt, noe som realistisk sett er en viktig del av organisasjoner.

3.2 Definisjonsmakt

Rolv Mikkell Blakar (2006) argumenterer for at språk er makt. «Den språkbruken avsendaren vel, kan påvirke den oppfatninga som mottakaren eller tilhøyraren får» (Blakar 2006, 47). Når en skal uttrykke noe, tar en et valg om hvordan en ønsker å uttrykke det. Og en avsender kan

med omhu velge sin språkbruk avhengig av egne interesser, selv om det ikke alltid er en intensjon om å påvirke. Avsenderen er i tillegg påvirket av andres språkbruk, og mottakeren har egne forutsetninger for å tolke budskapet. Hverken avsender eller mottaker kan være helt nøytrale i disse inn- og avkodingsprosessene. Uavhengig av om avsender ønsker å påvirke mottakeren i en spesifikk retning, inntar hun/han rollen som aktiv skaper (Blakar 2006, 47-50). Språket er med andre ord et mektig virkemiddel, og det medvirker til å skape sannheter.

Aktører med definisjonsmakt i en organisasjon, har med altså stor mulighet til å påvirke andres oppfatninger. Dette kan føre til at alle i organisasjonen får likere holdninger, og dermed kan organisasjonen oppfattes som mer helhetlig. I tillegg er maktøverne med på å bestemme hva folk skal gjøre, og hvordan de skal opptre i ulike situasjoner. Denne maktbruken oppfattes av de fleste som selvsagt, da det ofte tas for gitt hvem som har makten til å definere hva som er viktig eller verdifullt i en organisasjon. En og samme institusjon i samfunnet kan ivareta flere verdier (Martinussen 1984, 176-177). Den som har modellmakt, altså «[k]ontroll over den språkbruk, det kunnskapsforråd og den virkelighetsforståelse som legges til grunn for samhandlingen i et sosialt system» (Martinussen 1984, 400), kan definere disse verdiene.

3.3 Frihet og/eller menneskerettigheter

3.3.1 Akademisk frihet

Frihet handler om å ha suverenitet over seg selv som individ, gruppe eller samfunn – å ha autonomi. Det er det motsatte av å være tvunget, kontrollert eller begrenset av andre (Iverson 2008, 229). Det kan også tolkes som en analogi til allemannsretten, at en kan gå der en vil i utmark.

Academic freedom may be defined as the freedom to conduct research, teach, speak, and publish, subject to the norms and standards of scholarly inquiry, without interference or penalty, wherever the search for truth and understanding may lead. (NOU 2006:19, s 12)

Det er mange ulike definisjoner av dette begrepet, og betydningen endres fra kontekst til kontekst. Men det er enighet om at den akademiske friheten – hva den enn innebærer – skal beskyttes. Den tyske tradisjonen går særlig i dybden på hva begrepet omfatter. Akademisk frihet er i den tyske konteksten knyttet til begrepene *Lehrfreiheit* og *Lernfreiheit*, som omfatter professorers frihet til å undervise og forske fritt, samt studenters frihet og evne til å velge hva

de vil lære. I tillegg legger de vekt på søken etter sannhet som en egen frihet for vitenskap og forskning. Dermed ligger institusjonens frihet til grunn for den individuelle frihet. Den akademiske friheten kan knyttes til ulike menneskerettigheter. I den amerikanske konteksten kobles den mest til ytringsfriheten (Kallerud 2006, 9-10). FN har derimot valgt å knytte friheten til retten til utdanning (CESCR General Comment No. 13).

3.3.2 Menneskerettigheter

Menneskerettigheter er rettigheter som tilkommer mennesket som sådant, uavhengig av for eksempel kjønn, klasse eller etnisitet. Gjennom menneskerettighetene løftes grunnleggende verdier frem, som en stat må respektere og sikre av hensyn til enkeltindividene (Blaker Strand 2016).

Idéen om universelle menneskerettigheter har vært til stede i mange århundrer. Men først da FN ble opprettet i 1945, ble det utviklet et internasjonalt system for å sikre disse rettighetene. FNs grunnlov, FN-pakten, vedtok kampen for menneskerettigheter som en av organisasjonens hovedoppgaver (FN 2017). Det har blitt nedfelt en rekke internasjonale avtaleverk om menneskerettigheter siden den tid, hovedsakelig inspirert av FNs menneskerettighetserklæring fra 1948. Menneskerettighetskonvensjoner gjelder for de stater som har ratifisert dem. Ratifisering er når en stat forplikter seg til å følge en bi- eller multilateral avtale (Blaker Strand 2013). Det er da statene som har ansvaret for å sikre rettighetene for alle mennesker innenfor statens jurisdiksjon, samt å sørge for at statlige organer og representanter har respekt for menneskerettighetene (Utenriksdepartementet 2014). Som en statlig virksomhet, har også universitetet en forpliktelse overfor samfunnet til å sikre og respektere menneskerettighetene.

Menneskerettigheter er fundamentale rettigheter, som gjelder for alle mennesker. De tillegger mennesket en grunnleggende verdighet, og lærer oss således å behandle hverandre med respekt. Disse rettighetene har begrensninger, og de kan brytes, men de står allikevel svært sterkt i samfunnet. I flere av menneskerettighetskonvensjonene står det spesifisert når stater kan avvike fra visse menneskerettigheter. Når en stat fraviker en konvensjonsrettighet, må de andre statene som har ratifisert avtalen bli varslet om hvilken og hvorfor (Utenriksdepartementet 2014). Enkelte rettigheter er derimot absolutte eller ufravikelige, og kan i teorien ikke avvikes fra.

3.3.3 Latent spenning

Filosofene som John Locke, Jean-Jacques Rousseau og Immanuel Kant hevdet at vi mennesker fra naturens side har visse rettigheter. Locke anså universelle rettigheter som en konsekvens av at vi er likeverdige, men også at vi har frihet til å benytte oss av rettighetene våre innenfor lovens rammer. For ham handlet både frihet og rettigheter om eierskap; at vi selv har kontroll over våre rettigheter, som springer ut fra vår frihet (Iverson 2008, 71). Han fokuserte altså i stor grad på individet, og dets frihet til å velge. Filosofen Charles Taylor har teorier om både menneskerettigheter og frihet. Han mener at det kan finnes ytre og indre hindringer for frihet, og at en ikke kan være autentisk fri dersom manglende selvinnsikt og motivasjon hindrer en i å gjøre det en dypst sett ønsker. Han definerer frihet som «the ability to fulfill [ones] purposes and as being greater the more significant the purposes» (Taylor 1979, 192) Et annet viktig aspekt er at menneskers frihet avhenger av kollektive goder, som vi selv må være med på å opprettholde (Iverson 2008, 147). Det er plikter som følger med rettighetene, noe som ofte blir glemt når man ser rettigheter i sammenheng med frihet.

Menneskerettighetene er som nevnt universelle, selv om det hevdes at begrepet stammer fra vestlig kultur og vestlige lover. Fokuset ble endret fra objektive til subjektive rettigheter: fra å si at det er galt å drepe, til å si at individet har rett til liv (Taylor 1999, 101-103). Menneskerettighetene er ifølge Taylor ikke bare en mulighet; de er «fundamental, essential, belonging to human beings as such – in short inviolable.» (Taylor 1999, 104) Det vil si at de gjelder for alle, uansett kjønn, etnisitet, alder, politisk og religiøs tilhørighet, osv. Men min rettighet er ikke ubegrenset; den stopper der en annen persons rettighet begynner. Dette fordi mine rettigheter ikke skal gå på bekostning av andres rettigheter. Samtidig kan heller ikke staten krenke menneskerettigheter – deres oppgave er å beskytte dem (De Schutter 2014, 5).

Frihetsbegrepet har litt andre konnotasjoner – det oppfattes som mer grenseløst – og samsvarer dermed ikke helt med rettighetsbegrepet. Denne asymmetrien mellom rettigheter og friheter resulterer i en latent spenning mellom de to, særlig dersom en ikke er bevisst denne forskjellen. Mens friheter handler om å ikke bli hindret av seg selv eller omgivelsene, dreier menneskerettighetene seg om at staten aktivt beskytter og tilrettelegger for individers rettigheter. Bevisstgjøring av denne latente spenningen, kan hindre at den manifesteres i en faktisk konflikt.

4 Metode

Jeg vil gå kvalitativt til verks på oppgaven, ettersom jeg ønsker å gå i dybden på de etiske retningslinjene. Dette gjør jeg gjennom en kommunikasjonsbasert dokumentanalyse, intervjuer med informanter, og to caseeksempler. Kvalitative studier gir mye kunnskap om få enheter (Thagaard 2013, 17), og egner seg derfor godt til denne oppgaven. Jeg går ut fra triangulering og mixed methods approach, noe som tilsier at jeg benytter meg av flere ulike metoder i én og samme studie (Kjølørød 2010), som i dette tilfellet alle er kvalitative. Dette for å bygge opp en godt forankret forklaring av det jeg studerer her. Å benytte seg av flere metoder styrker også studiens validitet eller gyldighet, spesielt i kvalitativ forskning. Validitet handler om at man studerer det man sier at man skal studere. Intern validitet omfatter akkurat den studien en selv gjør, og hvor godt den passer med de funnene en kommer frem til. Ekstern validitet handler om muligheten for generalisering, altså at man kan bruke funnene fra studien til å si noe om samfunnet rundt. Studier har høyere grad av validitet om de også er reliable eller pålitelige. Det betyr at noen andre skal kunne bruke de samme metodene og fremgangsmåtene som en selv har gjort, og komme frem til de samme resultatene (Thagaard 2013, 199-201).

4.1 Tre metoder

4.1.1 Dokumentanalyse

Hovedempirien i denne avhandlingen er de overordnede etiske retningslinjene, retningslinjene som gjelder for samarbeidsarrangementer, og retningslinjene for innkjøp av varer og tjenester. Jeg har latt meg inspirere av Carol Bacchis (2009) policyanalysemetode, What's the problem represented to be? (WPR), til min dokumentanalyse. Den utforsker hvordan problemer blir konstruert i policy, gjennom å presentere løsninger. Men istedenfor å se på hva problemet er i disse tekstene, har jeg fokusert på hvem som har makten til å definere problemene, hvilke agendaer disse maktinnehaverne har, hva som blir utelatt ved spesifikke definisjoner, og hva latente spenninger kan føre til. I spørsmålet om definisjonsmakt har jeg hovedsakelig brukt Blakars *Språk er makt* (2006), som omhandler den påvirkningskraft språket har. Jeg utfører dermed en dokumentanalyse av UiOs policy, med et fokus på akademisk frihet og menneskerettigheter, i de tre tekstene jeg har fokus på i oppgaven. En svakhet ved en slik kvalitativ dokumentanalyse, er at den innebærer mye tolkning fra forskerens side. Samtidig grunner den i teorier om maktbruken i språk og om den latente spenningen mellom friheter og rettigheter, og har derfor også faglig belegg.

4.1.2 Intervjuer med informanter

Kvalitative intervjuer har som formål «å få fyldig og omfattende informasjon om [...] hvilke synspunkter og perspektiver [informantene] har på temaer som blir tatt opp i intervjusituasjonen» (Thagaard 2013, 87). Jeg vil argumentere for at samspillet mellom intervjuer og informant påvirker den informasjonen som kommer frem i intervjuet, men samtidig er informanten påvirket av andre faktorer utenfor intervjusituasjonen, som også har innvirkning på hva som blir formidlet. Det er en viss asymmetri i relasjonen, ettersom jeg som intervjuer i stor grad kan definere situasjonen og styre samtalen. For å sikre at jeg ikke også bestemmer svarene, er det viktig å sørge for at spørsmålene er åpne heller enn ledende, men samtidig ikke for generelle, og at man stiller oppfølgingsspørsmål for å forsikre seg om at man har forstått informanten riktig (Thagaard 2013, 87-95).

Jeg gjennomfører kvalitative dybdeintervjuer med fire nøkkelpersoner fra utviklingen av og det videre arbeidet med de etiske retningslinjene. Jeg har altså et strategisk utvalg, da informantene har egenskaper og kvalifikasjoner som samsvarer med mine problemstillinger (Thagaard 2013, 55). Disse informantene skal gi et dypere innblikk i prosessen rundt utviklingen og implementeringen av retningslinjene. Intervjuene er basert på strukturerte intervjuguider, ulike for hver informant, men med noen felles spørsmål for alle. Tre av intervjuene ble tatt opp på båndopptager, med samtykke fra informantene. Under det siste intervjuet tok jeg bare notater, da det endte opp med å bli et mer uformelt intervju over en lunsj, men jeg skrev et omfattende referat like etter intervjuet. I tillegg hadde jeg en uformell samtale med internasjonalt ansvarlig i Studentparlamentet ved UiO, Kristina Klakegg, der jeg tok notater. Jeg har sendt sitatsjekk til de informantene som har bedt om det.

Informantene ble plukket ut på grunn av deres ekspertise på temaet. Alle informantene viste seg å selv ha tatt del i utformingen av de etiske retningslinjene som er i fokus, og kunne alle si noe om bakgrunnen for det som står i retningslinjene, samt det som har blitt utelatt. Tre av informantene valgte jeg ut i forkant av intervjuprosessen, mens den fjerde ble anbefalt av en av de andre informantene. Jeg sendte også en forespørsel til en femte informant, men fikk avslag da vedkommende mente h*n manglet kunnskap om temaet. For å skille informantene fra hverandre i teksten, vil de omtales som Informant A, Informant B, Informant C, og Informant D. Dette for å vise at sitatene brukt i oppgaven kommer fra ulike kilder, samt for å

påpeke hvilke utsagn og perspektiver som kommer fra samme kilde. Hvem av informantene som skulle omtales som A, B, C, og D, ble trukket tilfeldig.

4.1.3 To eksempler innen caseanalyse

Jeg går ut fra to eksempler i min casestudie. En casestudie er en studie av én enhet. Ut fra en omfattende beskrivelse av denne ene enheten, er målet å kunne si noe om en rekke ulike faktorer. Eksempelvis kan man studere en uenighet ved et universitet, for å si noe om hvordan universitetet forholder seg til spenninger mer generelt. Jeg utfører en kollektiv casestudie, ettersom jeg har valgt flere eksempel-caser for å vise ulike aspekter ved UiOs etiske retningslinjer (Creswell 2013, 99). Ved bruk av casestudie kan man gå i dybden, og dermed sikre grundige og detaljerte beskrivelser av enheten man studerer. Samtidig kan det være vanskelig å generalisere på basis av slike studier, ettersom en enhet ikke nødvendigvis er representativ for alle enheter (Wæhle og Sterri 2016). Hensikten med caseanalyser trenger imidlertid ikke å være representativitet, men heller fruktbarhet.

Jeg ser på to separate eksempler innen en større case. Universitetet i Oslo er som sagt fokusområde for denne oppgaven, og fungerer således som en case i seg selv. Det første av eksemplene er om akademisk boikott av Israel, som det har vært mye diskusjon om, særlig siden 2009. Denne saken handler om den latente spenningen mellom menneskerettigheter og akademisk frihet. Det andre eksemplet omhandler UNIFOR (UiOs eget forvaltningsfond) sine investeringer i kullbedrifter, noe som særlig har fanget oppmerksomheten til interesseorganisasjonen Framtiden i våre hender. Dette eksemplet handler om betydningen av menneskerettigheter i økonomiske investeringer. Til tross for at de to eksemplene er sentrert rundt to ulike spenninger – akademisk frihet mot menneskerettigheter, og økonomiske investeringer mot menneskerettigheter – er de begge knyttet til UiOs etiske retningslinjer, til hvordan en uenighet omkring retningslinjene blir til en sak, og om hvordan saker blir håndtert av universitetet.

4.2 Etiske refleksjoner

Etikk er som nevnt en svært sentral del av forskning, dette fordi forskning betyr mye både på mikro-, meso- og makronivå, og fordi forskning har stor definisjonsmakt. Derfor er det vitalt å utøve forskning på en etisk forsvarlig måte, og ta hensyn til prinsippene som hører forskningsetikken til. Anonymitet og sikker oppbevaring av datamateriale, og særlig

personopplysninger, er essensielt. Informantene jeg intervjuet, ble lovet anonymitet i denne oppgaven. Derfor kan verken deres stillinger, kjønn, alder, eller tilknytning til UiO oppgis. Alt datamateriale ble oppbevart på en privat, passordbeskyttet PC, og personopplysninger ble hverken notert ned eller tatt med på opptak under intervjuene. Etersom jeg ikke innhentet personopplysninger om informantene, bestemte jeg i samråd med veileder at det ikke var behov for å søke til Norsk senter for forskningsdata (NSD) om prosjektet.

Alle personer som på en eller annen måte inkluderes i forskningen, skal behandles med respekt og være innforstått med hva deres deltakelse innebærer. De skal i tillegg stå fritt til å trekke seg underveis i prosessen, dersom de ønsker det. Jeg laget samtykkeskjemaer, med kort informasjon om studien, som informantene skrev under på. De fikk også kontaktinformasjon til meg og min veileder, for eventuelle spørsmål. Man skal med forskningen sin sikte på gode utfall – at det kommer noe positivt ut av det – selv om det ikke alltid er oppnåelig. Egeninteresse og nysgjerrighet var deler av motivasjonen for å skrive om UiOs etiske retningslinjer, men en annen viktig faktor er et ønske om mer bevissthet rundt dem, slik at universitetet kan fortsette å utvikle seg og forbedre seg. Forskningsprosjekter skal lages og utføres på en ansvarlig måte, og en skal følge forskningsnormer og være åpen om sitt arbeid (De nasjonale forskningsetiske komiteene). Jeg har således tilstrebet transparens overfor informanter i arbeidet med oppgaven, og i teksten også overfor leseren.

Jeg analyserer de etiske retningslinjene ved Universitetet i Oslo, der jeg selv har vært student i snart fem år. Jeg er således ikke nøytral til institusjonen. På samme tid har jeg ikke hatt noe med prosesser rundt de etiske retningslinjene eller andre retningslinjene å gjøre i mine år som student, og mener derfor jeg har et utenfraperspektiv. Jeg er også aktivt medlem av en solidaritetsorganisasjon for studenter og akademikere, SAIH (Studentenes og akademikernes internasjonale hjelpefond). Jeg har med dette et personlig engasjement for verdiene akademisk frihet og menneskerettigheter, og er interessert i hva slags rolle de har i UiOs etiske retningslinjer. Dermed har jeg noen forutinntatte antagelser om saken, og er i tillegg bevisst på at jeg har utviklet en bestemt retorikk når jeg snakker om disse verdiene. Det er derfor desto viktigere å opprettholde et nøytralt og åpent perspektiv gjennom arbeidet med oppgaven. «A critical issue in presenting the story is to distinguish the events that took place, about which there is no dispute, and the meanings that you attribute to these events. It is important to present the basic story separately» (Coghlan og Brannick 2014, 169). Jeg har

forsøkt å ha klare skiller i teksten mellom beskrivelser av saken og egne vurderinger, for å sikre ytterligere transparens og validitet.

Det er utfordrende å skrive om kontroversielle temaer. Uansett hvor objektiv en prøver å være, skinner som oftest noen av ens egne meninger gjennom, og dette kan overdøve det teksten egentlig handler om. Og en vil aldri lykkes i å tilfredsstille alle parter. Et av eksemplene jeg skriver om er akademisk boikott av Israel. Da er det uunngåelig å komme inn på betente konflikten om Israel vs. Palestina. Knyttet til denne konflikten er to svært polariserte parter, begge med sterke meninger. På grunn av polariseringen, har partene ofte vanskelig for å se saken fra hverandres perspektiver. Denne oppgaven handler om UiOs etiske retningslinjer, og dette eksemplet er benyttet for å belyse hvordan universitetet har håndtert en sak der menneskerettigheter og akademisk frihet har blitt satt opp mot hverandre av de ulike partene. Det er altså akademisk boikott, og hvordan UiO har valgt å håndtere spørsmålet om det, som er casen her. Jeg vil derfor i hovedsak fokusere på dét heller enn konflikten, og vil forsøke å innta en nøytral posisjon. Der ulike synspunkter om konflikten kommer frem, er det fra partene som har vært involvert i saken eller fra informanter. Mot slutten av hvert eksempel vil jeg inkludere noen vurderinger, men da om akademisk boikott generelt, og ikke om konflikten mellom Israel og Palestina.

5 De etiske retningslinjene ved UiO

5.1 Bakgrunn for de etiske retningslinjene ved UiO

I tillegg til lover og regler fra statens side, finnes det statlige retningslinjer som universiteter og høyskoler må følge, men de kan velge å utarbeide egne etiske retningslinjer i tillegg. De statlige retningslinjene gjelder for alle statsansatte, og er derfor rimelig vage. «Etske retningslinjer for statstjenesten» bygger på allmenne etiske verdier og normer, og alle statlige ansatte skal være bevisste på og reflektere over dem. Disse retningslinjene skal også ligge til grunn for andre lover og regler som utarbeides. Brudd på lovbestemmelser regnes som regel som brudd på de etiske retningslinjene, men brudd som kun går på de etiske retningslinjene, resulterer sjeldent i egne sanksjoner. Det er ledelsen i enhver virksomhet som har ansvaret for implementeringen av retningslinjene (Kommunal- og moderniseringsdepartementet 2012). Flere og flere av institusjonene for høyere utdanning i Norge har utarbeidet egne etiske retningslinjer i tillegg til disse statlige, UiO inkludert.

Reglement for samarbeidsarrangementer – studentrettede arrangementer der UiO samarbeider med samfunn og næringsliv – ble vedtatt i 2010. Disse ble ikke tatt opp i Universitetsstyret, men de ble sendt på en høringsrunde til relevante aktører (Informant B). Retningslinjene for samarbeidsarrangementer ble utarbeidet etter at oljeselskapet Fugro, som drev med oljeutredninger i det okkuperte Vest-Sahara, var invitert til å ha stand på næringslivsdagene ved UiO i 2010. Mange studenter tok sterk avstand fra dette, og det resulterte i at Fugro ikke fikk lov til å delta (Ørstavik 2010). I etterkant ble så retningslinjer på feltet laget for å unngå slike situasjoner, og slik at alle parter skulle ha noe å forholde seg til. I disse er det også henvist til Norwatch' database, som eies av den ideelle interesseorganisasjonen Framtiden i våre hender. Jeg har ikke lyktes i å finne frem til databasen på nett, og har heller ikke fått respons fra Framtiden i våre hender etter å ha kontaktet dem angående dette. Men informanter (Informant B og informant D) har forklart det slik at en kan søke på bedrifter i databasen, og se en etisk evaluering av dem, slik at en lett kan utelukke uetiske samarbeidspartnere.

De overordnede etiske retningslinjene, slik de i dag fremstår på UiOs nettsider, er en kombinasjon av gamle og nye retningslinjer. Opprinnelig stod det kun om UiOs plikt til å følge norske og internasjonale lover, om forskernes ansvar, og om at den faglige virksomheten bygger på akademisk frihet. Tilføyelsen av de resterende punktene ble lagt frem som en orienteringssak for Universitetsstyret den 24. mars 2012 (Styrenotat fra

Universitetsstyremøte 24.04.12). Saken ble altså tatt til etterretning uten diskusjon. Det ble ikke utarbeidet ytterligere formelle notater i behandlingen ved UiO. Det var stor enighet om de reglene som ligger der nå, og som Informant B påpeker: «en del sånne overordnede etiske dokumenter er det jo nesten ikke mulig å være noe annet enn enig i [...] så jeg tror det mer var sånn at folk sluttet seg til retningslinjene, og var grunnleggende enige». De etiske retningslinjene ble utarbeidet av en arbeidsgruppe hvis leder satt i Universitetsstyret. I forkant av dette hadde det som sagt på statlig nivå vært arbeidet med etiske retningslinjer for statstjenesten, noe som munnet ut i eget dokument. I UiOs generelle etiske retningslinjer, står det kort skrevet om fire ulike temaer (se Vedlegg 1): Norske og internasjonale lover, Forskernes ansvar, Akademisk frihet, og Menneskerettigheter. Videre er det lenker til alle retningslinjene for delområder, slik som innkjøp av varer og tjenester, og samarbeidsarrangementer.

Etiske retningslinjer for kjøp av varer og tjenester ble enstemmig vedtatt av Universitetsstyret den 5. februar 2013 (Toft 2013). Disse ble utarbeidet etter at UiO ble gjort oppmerksomme på at deres vekterselskap, G4S, var involvert i driften av israelske fengsler på okkupert område (Kaalsaa og Havnes 2013). Dette er de mest omfattende etiske retningslinjene UiO har, og er delt i to hovedseksjoner: «Første del handler om etiske retningslinjer for ansatte, og del to er for hva [som] forventes av leverandørene» (Informant C). Retningslinjene tar for seg en rekke temaer innen formål, standarder i arbeidslivet, og korrupsjon og andre uetiske og ulovlige forretningsmetoder. Hver gang innkjøpsstrategien fornyes, ser man om det er behov for å revidere disse retningslinjene samtidig.

Ingen av disse tre dokumentene har gått gjennom store revisjonsprosesser siden de først ble utarbeidet for henholdsvis syv, fem og fire år siden. De har derimot alle blitt oppdatert i 2015 (retningslinjer for samarbeidsarrangementer og retningslinjer for innkjøp av varer og tjenester) og i 2016 (de overordnede retningslinjene). En oppdatering kan blant annet innebære å rette opp en skrivefeil, å endre på noen setninger, eller å føye på en ekstra lenke, og krever ikke meldeplikt. Alle de etiske retningslinjene ble sendt til høring hos relevante aktører – og de fleste var også oppe i Universitetsstyret – før de ble vedtatt. Men dersom beslutninger tas av andre enn styret, er det «etter delegasjon fra styret og på styrets ansvar» (UiO).

5.2 Implementering og oppfølging av etiske retningslinjer

Implementering handler om forholdet mellom beslutninger som tas og beslutninger som realiseres. De etiske retningslinjene er vedtatt, og de er utarbeidet. De må også tas i bruk:

Det er kjempeviktig at det finnes etiske retningslinjer. Og i tillegg til det så må alle ledere – alle med personalansvar – gi sine ansatte anledning til å [...] gjøre etiske refleksjoner [om] hvilke etiske problemstillinger [...] som kan dukke opp. Enten det er de generelle etiske retningslinjene eller det er de spesielle, innenfor spesielle områder, så henger det sammen. Det er ikke nok med retningslinjer, de må materialiseres, i form av etisk tenkning og refleksjon (Informant C).

Som Informant C påpeker, holder det ikke å ha etiske retningslinjer, selv om det er et viktig utgangspunkt; retningslinjene må settes ut i livet. Og dét i hele organisasjonen. «Organisasjonens medlemmer må være ajour når det gjelder mål og midler, for det er oppfatningene om disse som gir mulighet for valg mellom handlingsalternativer og motivasjon for samhandling» (Martinussen 1984, 137). Ledelsen, som er ansvarlig for retningslinjene, må naturlig nok ha god kjennskap til dem. I tillegg bør de ansatte vite om retningslinjene, og sette seg inn i relevante retningslinjer for sitt arbeid, samtidig som det ville ha vært å foretrekke om de hadde en viss kunnskap om alle universitetets etiske retningslinjer. Videre er det viktig at UiOs etiske retningslinjer er lett tilgjengelige og lett forståelige for studentorganisasjoner og øvrige studenter, slik at de enkelt kan holde seg oppdatert om hva universitetet og ansatte er pliktige til å gjøre, og hva slags samarbeidsavtaler det er greit å inngå.

Sanksjonering av brudd er en måte å sikre at ansatte følger de etiske retningslinjene (jf. Martinussen 1984, 72). Det er imidlertid få fastsatte rutiner og prosedyrer på brudd på retningslinjene. I retningslinjene for innkjøp (se Vedlegg 3) er det fastslått at:

[G]jentatte brudd eller ... grove brudd på etiske retningslinjer, vil alltid være [å] ansees som vesentlig mislighold av kontraktsforholdet.

Ved manglende utbedring av mislighold vil UiO kreve dagbøter med mindre leverandøren kan dokumentere at han ikke kan ansvarliggjøres for misligholdet. Dagbøter settes til 0,1 % av kontraktssummen. Dagbøtene kan samlet ikke overstige 10 % av den totale kontraktssummen.

Ved vesentlige brudd på bestemmelsene i disse retningslinjene kan UiO heve kontrakten. Ved vurdering om vesentlighetskravet er oppfylt skal så vel økonomiske tap som tap eller risiko for tap av omdømme legges til grunn.

Med unntak av dette, er konkrete måter å håndtere brudd på ikke nevnt i dokumentene jeg har analysert. Informant A viste noe misnøye ved at det foruten dagbøter er mangel på rutiner for sanksjonering, da det gjør at retningslinjene blir mer veiledende enn noe annet. Informant B påpekte at UiO følger nasjonale lover og regler (slik som tjenestemannsloven og forskningslover), og brudd på disse resulterer selvsagt i sanksjoner. Utover dette har ikke universitetet egne prosedyrer for sanksjonering. Dette kommer blant annet av at dersom en ansatt bryter de etiske retningslinjene, vil ledelsen snakke med vedkommende og finne ut av hva som har skjedd. Som Informant B påpeker blir det «et helt annet resultat om det er brutt en regel for å tuske til deg penger på egenhånd og lure og svindle, enn om du har gjort en feil, som alle kan gjøre, og overhodet ikke med noe overlegg». UiO ser an hver enkelt sak, og ta stilling til hva som skal gjøres. «Poenget vårt er at alle skal kjenne til retningslinjene og følge dem. Det å være veldig opptatt av å straffe noen og sånn, det er ikke det sentrale her» (Informant B). Dette til tross for at institusjonaliseringsteori fastslår betydningen av sanksjoner for vellykket implementering.

I utgangspunktet gjelder de etiske retningslinjene for universitetet som organisasjon, og for de ansatte. De etiske retningslinjene implementeres grundig i de delene av organisasjonen der de er relevante for virksomheten. Retningslinjene er også relativt lett tilgjengelig på universitetets nettsider – bare tre tastetrykk fra forsiden – slik at hvem som helst skal kunne lese dem. Av de åtte delområdene det finnes retningslinjer for, er imidlertid kun fem oversatt til engelsk, noe som begrenser tilgjengeligheten igjen. Man kan også diskutere om det bør være forventet at de etiske retningslinjene – særlig de overordnede, men også for relevante delområder – er kjent av hele organisasjonen, inkludert studentene. Det hevdes av Informant B at det kun er de mest engasjerte studentene som har kunnskap om de etiske retningslinjene, og Informant C sier at kjennskapen blant studentene varierer, og at man ikke kan forvente at alle de 27 000 studentene skal kjenne til retningslinjene. Samtidig, som tidligere argumentert for, vil en organisasjon lykkes mer i sitt prosjekt som samfunnsansvarlig aktør dersom strategiene implementeres i hele organisasjonen.

5.3 Er det behov for et eget etikkutvalg?

Det er universitetsledelsen, og hovedsakelig Universitetsstyret, som har ansvaret for å følge opp de etiske retningslinjene ved universitetet. «Styret har ansvar for at den faglige virksomheten holder høy kvalitet og for at institusjonen drives effektivt og i overensstemmelse med de lover og regler som gjelder» (UiO). Samtidig følger ledelsen som tilhører hvert av delområdene opp retningslinjene som gjelder for dem. Eksempelvis ser innkjøps sjefen på retningslinjene for innkjøp av varer og tjenester når det kommer en ny innkjøpsstrategi, og vurderer hvorvidt en oppdatering eller en revisjon er nødvendig. Nye retningslinjer eller oppdateringer og revisjoner av retningslinjer, kan også initieres direkte eller indirekte av studenter, slik som retningslinjene for samarbeidsarrangementer. Revisjoner er innom Universitetsstyret – eller i det minste universitetsledelsen – mens oppdateringer kan gjøres uten forvarsel.

Studentparlamentet ved UiO (SP UiO) har kommet med et vedtaksforslag om å opprette et etikkutvalg ved UiO:

«Studentparlamentet krever at UiO oppretter et etikkutvalg direkte underlagt Universitetsstyret ved UiO. Etikkutvalget skal utarbeide etiske retningslinjer og evaluere etiske problemstillinger knyttet til UiOs drift.» (Studentparlamentet 2016a).

Mine informanter har ulike synspunkter om dette. De fleste mener et etikkutvalg er en god idé, da alt kan bli samlet på ett sted, og ett organ får det formelle ansvaret for å sørge for at revisjonsprosesser igangsettes og gjennomføres. Samtidig vil det, som Informant C påpekte, «sørge for at [retningslinjene] er levende dokumenter og ikke havner i en skuff». Et annet argument for et slikt utvalg, er at det er lett å lese seg blind på egne tekster, slik at for eksempel kjønn kan bli glemt som en faktor innen diskriminering. Da er det nyttig å ha noen ferske øyne på saken.

Informant B mener derimot at et slikt utvalg vil være overflødig:

Sånn jeg vurderer det har vi tilstrekkelig med besluttede organer til å få revidert og vedtatt retningslinjer. Det er Universitetsstyret som har beslutningsmyndighet på universitetet. Det er ikke lov å outsource beslutningsmyndigheten [...] så det vil være Universitetsstyret i siste hånd som vil skulle vedta det som skal gjelde for hele universitetet [...] Når vi lager denne type retningslinjer, diskuterer vi det med hele organisasjonen. Så jeg ser ikke behovet [...] Og det er

ikke såne organer som avgjør om retningslinjer blir fulgt eller ikke. Det er kjennskap til retningslinjene ut i organisasjonen, så jeg tror vi har tilstrekkelig med organer, der alle grupper er godt representert, altså både de vitenskapelige ansatte, teknisk-administrativt ansatte og studentene.

Det er for så vidt gode argumenter både for og imot et slikt etikkutvalg. Umiddelbart høres det lurt ut å samle ansvaret hos ett organ, som kan drive med kontinuerlig oppfølging, oppdateringer, og foreta større revisjonsprosesser. Dette vil kanskje også resultere i etiske retningslinjer som er mer koherente og strømlinjeformede. Det kan være lettere å se helheten når man ikke kun har fokus på den delen man selv jobber i, men på alle seksjonene og deres behov. I tillegg kan det føre til at retningslinjene for alle delområder blir like sterke etter hvert. Men denne ordningen vil også medføre en del definisjonsmakt til dette utvalget, som ikke nødvendigvis vil ha innsyn i alle enheter og seksjoner der retningslinjene anvendes på daglig basis. Og til syvende og sist, må alle retningslinjer innom ledelsen, slik som i dag, og de har endelig beslutningsmakt.

En annen faktor er eierskap. Med et etikkutvalg, vil de ulike seksjonene som skal internalisere de etiske retningslinjene i sitt daglige arbeid, potensielt miste eierskapsfølelsen, da oppfølging, oppdateringer og revideringer av relevante retningslinjer vil flyttes til et annet organ. Dette kan føre til en slags fremmedgjøring fra retningslinjene, slik at det blir mindre bevissthet og refleksjon rundt dem. På samme tid kan et slikt utvalg risikere å overse hva som trengs i de ulike seksjonene, ettersom de ikke er der det skjer. På den annen side er det de ulike seksjonene som nå har hatt ansvar for implementering og oppfølging av retningslinjene fra de ble vedtatt, og allikevel har ingen store revisjonsprosesser skjedd siden den tid. Det kan være fordi retningslinjene er gode nok som de er, eller fordi de som jobber i hver seksjon er for nære på sine etiske retningslinjer til å ta et objektivt standpunkt om at de bør forbedres. Det er også mulig at det har skjedd endringer i praksis som ikke har kommet med i de etiske retningslinjene; at nye vaner har blitt utviklet uten at de er stadfestet.

Jeg vil nå gå nærmere inn på hvordan den latente spenningen mellom akademisk frihet og menneskerettigheter har manifestert seg ved UiO.

6 Tilfeller ved UiO

Jeg vil gi en kortfattet oversikt over de saker som har vist uenighet omkring de etiske retningslinjene ved UiO. Jeg har delt sakene i to kategorier: de som dreier seg om akademisk frihet og de som dreier seg om menneskerettigheter. Disse tabellene har vært grunnlaget for å plukke ut de to eksemplene jeg går i dybden på i kapittel 7.

6.1 Saker om akademisk frihet

NÅR	SAKEN	AKTØRER	UTFALL
2010-2017	Diskusjon om akademisk boikott, med særlig fokus på Israel. Her ble menneskerettighetsbrudd satt som grunnlag for akademisk boikott, mens universitetet argumenterte for at en slik boikott ville gå utover den akademiske friheten (Forsidenotat og Vedlegg 1 fra Universitetsstyremøte 22.06.10). Saken pågår enda.	UiO, NTL, Palestinakomiteen Flere aktører fra UiO og utenfor.	UiO vedtok et nei til akademisk boikott som politisk virkemiddel i 2010 (Protokoll fra Universitetsstyremøte 22.06.10).
2016	Flere akademikere ved UiO kritiserte UiO etter at USAs tidligere utenriksminister, Henry Kissinger, ble invitert til en debatt i aulaen på UiO om fred etter presidentvalget i USA. Kritikerne hevdet at Kissinger var en krigsforbryter, og var misfornøyde med at debatten ikke åpnet for kritiske spørsmål fra salen (Toft 2016c).	Nobelinstituttet, UiO, enkeltprofessorer ved UiO.	Flere valgte å ikke møte opp på arrangementet. Rektor Ottersen påpekte at Nobelinstituttet stod for invitasjonen, men at de en annen gang vil ha det åpent for spørsmål. Ottersen hevdet også at det er viktig at alle får slippe til i den akademiske debatten (Ottersen 2016).
2016	Studentparlamentet ved UiO (SP UiO) krever åpenhet rundt hvilke	SP UiO, Universitets-	Det er hittil ikke gjort noe fra eller til med

	<p>etiske vurderinger som er gjort i forbindelse med inngåelse av samarbeid med næringslivet. De hevder også at de etiske retningslinjene bør være strengere, slik at man ikke risikerer at uetiske bedrifter slipper til under radaren (Studentparlamentet 2017). Studentparlamentet vil samle det etiske ansvaret til UiO i ett organ (Paulsen 2016). Dette er diskutert i kapittel 5.3.</p>	ledelsen.	tanke på etiske retningslinjer for samarbeid med næringslivet eller nedsettelse av et etikkutvalg.
2017	<p>UiO-forskere revurderer konferanser i USA. President Donald Trump underskrev i januar 2017 en presidentordre som nekter folk fra syv land i Midtøsten inngang til USA. Dette er diskriminerende og er et brudd på menneskerettighetene, og det går utover den akademiske friheten til akademikere fra de landene, som ikke får muligheten til å delta på konferanser i USA (Loge 2017).</p>	Individuelle forskere fra UiO.	Noen mente at de på grunn av dette bør trekke seg fra konferansene, eller flytte konferansene til et annet land. Andre hevder det ikke vil ha noen effekt at enkelte trekker seg, men at man bør dra på konferansen og benytte sjansen til å oppfordre til å flytte konferansen ut av USA i fremtiden (Loge 2017).
2017	<p>UiO-stipendiat Aksel Braanen Sterris har kommet med uttalelser om at personer med Downs syndrom ikke kan leve fullverdige liv. I tillegg til kritikken mot Sterri for disse utsagnene (Lindqvist 2017),</p>	Ottersen, Sterri, statssekretær Laabak.	UiO v/ rektor Ottersen svarer at hverken en statssekretær eller noen andre kan begrense ytringsfriheten – og dermed den akademiske

	<p>blir UiO kritisert av statssekretær Laabak for å tilby personer med slike holdninger en stipendiatstilling (Ottersen 2017c; Egeland 2017).</p> <p>UiOs rektor Ottersen bes unnskyldte seg overfor mennesker med Downs syndrom (Gitlesen 2017).</p>		<p>friheten – til UiO-ansatte (Ottersen 2017a; Ottersen 2017c).</p>
--	---	--	---

6.2 Saker om menneskerettigheter

NÅR	SAKEN	AKTØRER	UTFALL
2010	<p>Olje- og energiutvinningselskapet Fugro ble invitert til IAESTE's næringslivsdager ved UiO 2010, som førte til sterk kritikk, ettersom selskapet kartla forekomst av olje utenfor det okkuperte Vest-Sahara (Flatø 2010). Semesteret etter ble de invitert til Karrieredagene, og SAIH hevdet at saken ikke var over før Fugro kom med en offisiell unnskyldning og leverte all forskning og utvinning tilbake til Vest-Sahara (Ørstavik 2010).</p>	<p>UiO, studentorganisasjonen SAIH, IAESTE (The International Association for The Exchange of Students for Technical Experience)</p>	<p>UiO valgte å utestenge Fugro fra Næringslivsdagene, men etter at de avsluttet utredningene i Vest-Sahara, ble de invitert igjen til Karrieredagene semesteret etter.</p>
2010	<p>Det odontologiske fakultet ved UiO fikk anklager om seksuell trakassering. Likestillings- og diskrimineringsombudet (LDO) kritiserte også manglende tiltak mot seksuell trakassering (Folkevord 2010).</p>	<p>Det odontologiske fakultet, UiO, LDO.</p>	<p>LDO henla klagesaken etter at UiO la frem tilstrekkelig med dokumentasjon om tiltak mot seksuell trakassering (Folkevord 2010).</p>
2013	<p>Vaktselskapet G4S avvist i en anbudsrunde om vekttertjenester ved UiO, på grunnlag av at et av deres</p>	<p>UiO, SP UiO, Klagenemnda,</p>	<p>G4S fikk medhold fra Klagenemnda, etter å ha argumentert for at</p>

	søsterselskaper har virksomhet i israelske fengsler på den okkuperte Vestbredden. Universitetet mente at dette brøt med de etiske retningslinjene (Toft 2013), etter kritikk fra Palestinakomiteen om at de bidrar til menneskerettighetsbrudd (Wood 2013).	Palestinakomiteen	norske G4S ikke kan holdes ansvarlig for hva søsterselskapene deres holder på med. Rektor Ottersen var dypt uenig i begrunnelsen (Universitas 2013).
2014	UiO får kritikk for UNIFORs investeringer i oljeselskapet Total, som driver en stor kullgruve i Colombia. Lokalbefolkningen har mistet sine territorier og blitt fordrevet. SAIH vil at UiO skal utvikle retningslinjer for næringslivssamarbeid (Jahre og Ørneseidet 2014).	UiO og UNIFOR, SAIH	Slike retningslinjer har ikke blitt utarbeidet, men UNIFOR vil trekke seg ut av Total med den fossilfrie strategien.
2014-2017	UiO får kritikk for UNIFORs investeringer i kullbedrifter Oljefondet har trukket seg ut av. Her setter menneskerettighetene opp mot økonomiske investeringer, og det er i stor grad Framtiden i våre hender og andre studenter som står i spissen for grønnere investeringer (Jorde 2016).	UiO og UNIFOR, Framtiden i våre hender, andre engasjerte studenter.	UNIFOR utarbeidet i 2016 en fossilfri strategi, som sikter på fossilfrie investeringer innen fem år (Tollefsen 2016).
2016	Nei til petroleumssamarbeid med Israel og Saudi-Arabia: norske universiteter og høyskoler ikke burde samarbeide med Israel og Saudi-Arabia om petroleum, da dette i praksis er å medvirke til	UiO, SP UiO, SAIH	Det har ikke skjedd noe fra eller til vedrørende denne saken.

	menneskerettighetsbrudd (Toft 2016a). SP-UiO vedtok i 2016 en egen resolusjon om at UiO ikke bør drive med petroleumssamarbeid med Israel (Studentparlamentet 2016b).		
2016	UiO fikk kritikk for å styrke samarbeidet med 17 bedrifter, inkludert «bedrifter som er dømt for korrupsjon, har lagt til rette for bruk av skatteparadis og som driver svært miljøskadelig virksomhet – for å nevne noe» (Nilsen 2016).	UiO, Grønn liste.	Det har ikke kommet retningslinjer for samarbeid med næringslivet.
2016-2017	Flere ansatte i Eiendomsavdelingen har varslet om dårlig arbeidsmiljø og at kolleger utsettes for rasisme. Det har foregått over lengre tid (Oterholm 2017). Dette bryter bl.a. med arbeidsmiljøloven og UiOs retningslinjer (Oterholm og Helle 2017).	Eiendoms- avdelingens ledelse v/direktor John Skogen; de ansatte som har klaget; Universitets- ledelsen, verneombud, OMOD.	Saken er fremdeles under behandling, men det er laget en halvårsplan for utvikling av arbeidsmiljøet, som har blitt kritisert for å være for lite offensiv. Ottersen har uttalt at det kan føre til oppsigelse (Oterholm og Helle 2017).

6.3 Oppsummering

Denne oversikten viser at det har vært få offentlige saker knyttet til UiOs etiske retningslinjer siden disse ble vedtatt. Tabellene viser sakene som har vært knyttet til akademisk frihet og menneskerettigheter. En kan også se at i sakene der akademisk frihet har vært et tema, har den stort sett blitt prioritert over menneskerettigheter. I saker der menneskerettigheter har vært et tema, men akademisk frihet ikke har vært inne i bildet, har menneskerettighetene blitt opprettholdt i stor grad – i flere tilfeller etter engasjement fra studenter. Noen saker er såpass nylige, at en fremdeles venter på et utfall. Dette viser nok en gang den prinsipielle spenningen mellom de to verdiene. Et annet interessant funn er at sakene om menneskerettigheter har

kommet relativt jevnt opp gjennom årene, mens alle utenom én sak om akademisk frihet har kommet de siste to årene. I tillegg er det som nevnt interessant at det er flest saker om menneskerettigheter, samtidig som UiO har iverksatt flere initiativer som bygger oppunder akademisk frihet (jf. kapittel 2). Arbeidet med denne oversikten, gjorde det klart for meg hvilke eksempler fra hver tabell som var mest omfattende, og dermed mest interessante å studere nærmere. I neste kapittel tar jeg for meg disse to sakene: en om akademisk frihet og en om menneskerettigheter. Her vil vi igjen se spenningen mellom de to verdiene.

7 En iboende spenning manifesteres

7.1 Akademisk boikott:

akademisk frihet vs. menneskerettigheter?

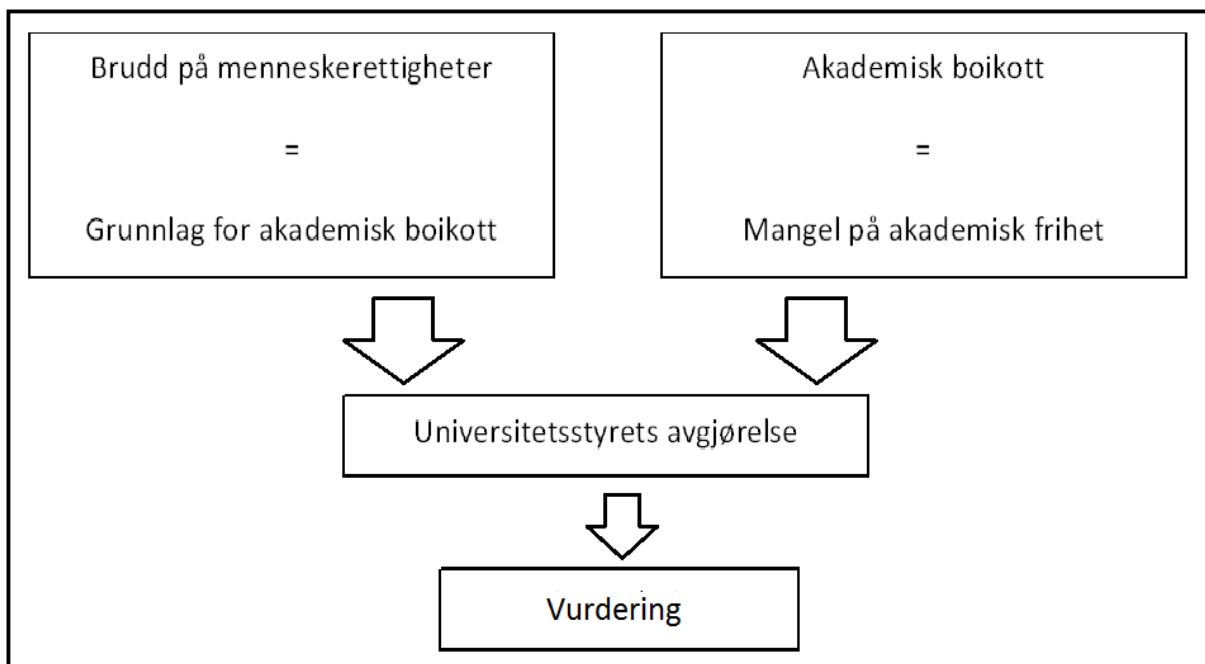
Dette eksemplet omhandler hvordan UiO har håndtert en sak der det har vært en latent spenning mellom menneskerettigheter og akademisk frihet, og universitetet har valgt å ta standpunkt som en akademisk institusjon først. Det er to hovedstandpunkter i saken: for og imot akademisk boikott. De som er for akademisk boikott av Israel, hevder at Israel har gjort graverende menneskerettighetsbrudd mot palestinerne, slik at det er grunnlag for akademisk boikott. De som er imot akademisk boikott, hevder at en boikott mot akademiske institusjoner i Israel vil gå utover den akademiske friheten. Denne saken har vært offentlig omdiskutert siden 2010, da Universitetsstyret ved UiO offisielt tok standpunkt. Men saken har vært oppe i flere omganger etter dette, og de samme argumentene for og imot består.

Eksemplet belyser at selv om UiO har utarbeidet etiske retningslinjer, er det like fullt muligheter for uenighet og ulike tolkninger av hvordan det er etisk riktig å handle i spesifikke situasjoner. Det er av betydning at ingen av partene har nevnt UiOs etiske retningslinjer, hverken implisitt eller eksplisitt, når debatten har blitt tatt opp senere – før i februar 2017. Dette kan tilsa at de potensielt ikke var klar over UiOs formelle stilling til akademisk boikott. Eksemplet aktualiserer den manglende synligheten de etiske retningslinjene har, og nødvendigheten av å sette søkelyset på dem, blant annet ved å synliggjøre dem på UiOs nettsider og på campus, noe som jeg vil komme tilbake til. Den belyser på samme tid at universitetsledelsen står ved sine etiske retningslinjer, også når de blir utfordret på et av prinsippene.

Dette eksemplet bygger på kilder fra sakspapirer fra et universitetsstyremøte i 2010, der saken om akademisk boikott ble tatt opp; Universitas, Norges største studentavis; Uniforum, UiOs egen nettavis; to debatter om akademisk boikott av Israel, arrangert av BDS (Boikott, desinvesteringer og sanksjoner av Israel); og artikler skrevet av Palestinakomiteen. Fra møtet i Universitetsstyret har jeg sett på saksinnmelding og vedtaksforslag som oppfordrer til akademisk boikott av Israel, skrevet av Helle Linné Eriksen fra NTL (Norsk Tjenestemannslag), samt styrenotat med vedtaksforslag fra universitetsledelsen, og protokollen fra møtet. Utover dette er det hovedsakelig Universitas og Uniforum som har

dekket den videre offentlige debatten av saken. I tillegg har Palestinakomiteen Norge og Palestinakomiteen Blindern kommet med sine synspunkter på egen nettside. Det har også vært to debatter på Litteraturhuset i Oslo, i regi av BDS Norge, der det har vært aktører både fra UiO og utenfor.

Eksemplet er viktig fordi dette er den desidert mest omtalte og langvarige manifesterte spenningen ved UiO det siste tiåret. Særlig når boikott-saken er del av et langt større sakskompleks, der skillelinjene mellom partene er steile og virkelighetsforståelsen er preget av sterk sympati med den ene parten og tilsvarende manglende sympati for den andre parten i Israel/Palestina-konflikten. Jeg vil med dette eksemplet vise at UiO har hatt en sak der de til en viss grad har måttet velge mellom akademisk frihet og menneskerettigheter. Jeg vil vise hvordan de to ulike synspunktene har utviklet seg – eller forblitt – med årene, og diskutere hvorvidt universitetsstyrets avgjørelse har hatt innvirkning på de ulike perspektivene. Jeg vil også vurdere hvordan denne uenigheten har utviklet seg til en sak, og hvordan universitetet har valgt å håndtere den.

Figur 1 Saken om akademisk boikott

7.1.1 For akademisk boikott

Hovedstandpunktet for akademisk boikott er altså at en stat som begår menneskerettighetsbrudd, burde boikottes av norske institusjoner for høyere utdanning. Tanken bak dette standpunktet er at universiteter og høyskoler har en viktig stemme i sivilsamfunnet, og kan føre kampen mot stater som driver med menneskerettighetsbrudd på en annerledes måte enn politikere, og dét bør de utnytte seg av. Tilhengere av boikott hevder at akademikere og akademiske institusjoner er medvirkende til den politikken en stat fører, med mindre de eksplisitt uttaler seg mot den. Videre hevdes det at denne formen for boikott vil være svært effektiv. Man så en effekt av den akademiske, kulturelle og sportslige boikotten i Sør-Afrika, og det er derfor ikke utenkelig at en slik boikott kan ha effekt i andre land.

Debatten om hvorvidt UiO og andre norske institusjoner for høyere utdanning burde boikotte Israel, pågikk en god stund før det kom et saksforslag til Universitetsstyret ved UiO. Saken ble aller først tatt opp i Uniforum tidlig i 2009. Da gikk professor Espen Bjertness fra Seksjon for forebyggende medisin og epidemiologi ved UiO ut mot daværende kulturminister Trond Giske, som hadde uttalt seg om at man burde øke kulturelt og akademisk samarbeid med Israel. Bjertness talte imidlertid for boikott (Toft 2009). NTL fremmet da et boikottforslag på NTNU (Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet) samme år, noe som resulterte i et enstemmig nei til boikott. Året etter kom NTLs lokallag på UiO med en pressemelding om at Universitetet i Oslo burde boikotte Israel. Det ble hevdet at det ikke har noen hensikt å ha en åpen dialog med israelske universiteter, og at boikott ikke strider mot akademisk frihet, da norske universiteter står fritt til å utforme eget verdigrunnlag (Uniforum 2010).

Saken ble tatt opp i Universitetsstyret i juni 2010, etter at styremedlem Helle Linné Eriksen fremmet et boikottforslag på oppdrag fra NTL: «Universitetet i Oslo innfører akademisk boikott av Israel. Dette medfører at enheter ved UiO ikke inngår akademisk eller kulturelt samarbeid med universiteter eller andre forsknings- eller undervisningsinstitusjoner i Israel» (Linné Eriksen 2010). Linné Eriksen hevdet i sitt forslag at UiO burde lytte til palestinske grupper som oppfordrer til akademisk boikott. Som NTL-UiO påpekte, står universitetet fritt til å skape sitt eget verdigrunnlag (Uniforum 2010). Det står dermed fritt til å følge høyere utdannings- og forskningsinstitusjoner i andre land som har valgt å boikotte, eller til å gå en annen vei dersom de ser det som mest hensiktsmessig.

Professor i religion ved UiO, Torkel Brekke, inviterte i 2014 tre israelske forskere til Norge for å opprette et samarbeid med israelske akademikere. Dette utløste negative reaksjoner fra en kollega, som hevdet «at det var kritikkverdige at vi samarbeidet med Universitetet i Tel Aviv når det er en bred boikottlinje er på gang i verden» (Ashraf 2014). Professor Morten Levin fra NTNU, som også var blant dem som kritiserte Brekke, mente at en institusjonell boikott av Israel ville være en produktiv ikke-voldelig protestform. Palestinakomiteen Norge og Palestinakomiteen Blindern gikk også hardt ut mot Brekke, og hevdet at det var et klart moralsk grunnlag for boikott. I tillegg mente de at det høyst sannsynlig ville ha vært et effektivt virkemiddel. De mente også at akademisk frihet ikke burde trumfe alle andre verdier, men heller settes opp mot blant annet politiske, økonomiske og juridiske rettigheter, så vel som palestinernes akademiske frihet, som ifølge dem ble truet av Israel. De hevdet at selv om akademisk boikott kan føre til at den faglige dialogen uteblir, kan norske og israelske akademikere fremdeles opprettholde politisk dialog (Iversen og Wood 2014).

De som er for boikott, mener at dette er den eneste løsningen, og at den i tillegg vil resultere i at Israel endrer sin politikk. BDS (Boikott, desinvesteringer og sanksjonering av Israel) har arrangert to debatter (BDS 2015; BDS 2017) om akademisk boikott av Israel på Litteraturhuset i Oslo. Den palestinske elektroingeniøren og filosofen, Omar Barghouti, som har vært med på å starte både BDS og PACBI (The Palestinian Campaign for the Academic and Cultural Boycott of Israel), holdt innledning på den siste. Han støtter akademisk boikott mot israelske utdanningsinstitusjoner – ikke individuelle forskere og akademikere – og mener akademikerne er medvirkende til det han omtaler som den israelske okkupasjonen, ved at de ikke eksplisitt uttaler seg mot den, slik som også Linné Eriksen argumenterte for. Han mener at ettersom Norge investerer økonomisk i selskaper som driver på de okkuperte områdene, har nordmenn en moralsk plikt til å hjelpe palestinerne, som ifølge ham har bedt om en akademisk boikott.

Førsteamanuensis ved HiOA (Høyskolen i Oslo og Akershus) og medlem av BDS Norges interimsstyre, Lars Gule, hevder at Israel er et ekstraordinært tilfelle med sine folkerettsbrudd, som i stor grad omfatter brudd på menneskerettighetene, og at det derfor ikke er dobbeltmorsomt å boikotte det uten å boikotte andre land, skjønt han selv har flere land han ønsker å boikotte. Han vil imidlertid ikke kjøre full boikott, slik man gjorde med Sør-Afrika, men heller boikotte der det er mest nødvendig og mest effektivt. Lege og professor ved UiO,

Nils Butenschøn, støtter oppunder akademisk boikott, og peker på hvordan palestinske akademikere i dag ikke har glede av akademisk frihet. Han ønsker en såpass stor boikottbevegelse at Israel må reagere på politisk vis, og for å sikre det må, ifølge ham, akademiske institusjoner også boikottes (BDS 2017).

Gule sammenligner Israels virke med apartheid i Sør-Afrika, og argumenterer for at det foregår en systematisk diskriminering av palestinere i Israel. Han hevder at akademisk boikott vil være et effektivt virkemiddel mot dette. Gule mener at vi har en egnet utenforstående autoritet til å legitimere boikott i FNs Sikkerhetsråd, og det faktum at de har definert de israelske bosetningene som ulovlige, er grunn nok til å satse på boikott. Også han mener en slik boikott skal gå mot institusjoner, ikke enkeltakademikere. Han krever at alle norske høyere utdanningsinstitusjoner skal innføre strenge etiske retningslinjer, som fremmer både menneskerettigheter og akademisk frihet. Gule støtter oppunder etisk samarbeid, noe som han mener samarbeid med israelske institusjoner ikke er (BDS 2015).

Han mener at universiteter og høyskoler i Norge kan ta ansvar gjennom å innføre etiske retningslinjer som tillater akademisk boikott, eller i det minste innebærer strenge regler angående samarbeid med institusjoner i land som bryter med prinsippene om akademisk frihet og menneskerettigheter. Dette synspunktet ble også trukket frem av Kristina Klakegg, internasjonalt ansvarlig i Studentparlamentet ved UiO (BDS 2017). Hun vil ha strengere etiske retningslinjer for universitet, og ønsker at disse skal sikre skikkelig gjennomgang av alle potensielle samarbeidspartnere – det være leverandører, institusjoner eller enkeltpersoner – slik at man unngår samarbeid med aktører som ikke følger menneskerettighetene, akademisk frihet inkludert (Klakegg).

7.1.2 Mot akademisk boikott

Hovedstandpunktet mot akademisk boikott er at det vil gå på bekostning av den akademiske friheten. Det vil gå utover studenter og forskere i landet som blir boikottet, men også de fra landet som boikotter, da boikott vil gjøre det vanskelig eller umulig å forske innenfor den boikottede statens grenser. En annen viktig faktor er die Freiheit der Wissenschaft: den overordnede lojaliteten til vitenskapen (Kallerud 2006, 9-10), som er universitetenes særegne samfunnsansvar. En kan argumentere for at alle til en viss grad taper på akademisk boikott. Å

utelukke andre vitenskapsfolk, på et grunnlag som ikke bunner i vitenskapen, åpner ikke for å øke kunnskap – det reduserer mulighetene for ny erkjennelse.

By “boycott” I mean advocating refusal on the part of an individual, a group of people, or an organization to cooperate with the boycotted party, be it a person or institution. In the case of academic boycotts, the boycotted bodies are either individual academics or academic institutions or both (de Shalit 2016, 642).

Akademisk boikott er politisk når den er organisert. Boikotten medfører å kutte kommunikasjonen med dem som utsettes for boikott (de Shalit 2016, 642-643). Akademisk boikott innebærer at en kutter samarbeid med akademikere og/eller akademiske institusjoner. Det kan også innebære at akademikere ansatt ved et universitet i Norge, som har vedtatt akademisk boikott overfor Israel, ikke kan starte samarbeid med akademikere i Israel dersom de er knyttet til en akademisk institusjon. Akademikere eller institusjoner som er boikottet, kan bli nektet deltagelse på internasjonale konferanser, samt utelukkes fra utgivelse av publikasjoner i visse artikkelsamlinger eller på visse plattformer (Linné Eriksen 2010). I tillegg oppfordres det til å unngå samarbeid som er finansiert eller delvis finansiert av israelske myndigheter og akademiske institusjoner, og jobbe for at akademiske eller kulturelle organisasjoner ikke holder konferanser i Israel. I situasjoner der akademiske institusjoner blir boikottet, men ikke enkeltpersoner, kan det allikevel skade relasjoner til enkeltakademikerne i landet som boikottes.

I et leserbrev hevder rektor Ottersen at en slik boikott «vil krenke den individuelle, akademiske frihet ved UiO» (2010). Og universitetet er pliktig til å kjempe for den akademiske friheten til studenter og akademikere. Akademisk boikott vil resultere i en innskrenkning av den akademiske friheten. Akademikere tilknyttet et norsk universitet vil ikke kunne inngå samarbeid med akademikere tilknyttet institusjoner i landet som boikottes, og vil heller ikke kunne delta på institusjonelle konferanser i landet. Akademiske institusjoner i det boikottede landet vil miste alle muligheter for akademisk samarbeid med landet som boikotter. I tillegg vil studenter fra begge parter gå glipp av muligheten til utveksling. Ottersen sier også, som tidligere argumentert for, at en boikott av Israel vil medføre mulig boikott av en rekke andre regimer.

I en av debattene på Litteraturhuset (BDS 2015), argumenterer Torkel Brekke mot boikott og hevder, som mange andre, at denne holdningen vil kunne være en trussel mot akademisk åpenhet og frihet. Ifølge ham vil en slik boikott ramme mennesker som ikke er direkte involvert eller støtter politikken til dagens Israel. Han hevder også at mange andre land er verre, og at akademisk boikott ikke er så effektivt som enkelte vil ha det til. Brekke hevder at det blir feil å boikotte Israel, mens man fortsetter å samarbeide med f.eks. India og Sri Lanka. Tidligere stortingsrepresentant for KrF og leder av Israels venner på Stortinget, Hans Fredrik Grøvan, legger til at boikott vil gjøre landet til en versting med hensyn til menneskerettighetsbrudd; sammenlignet med andre land, særlig nabostatene, kommer de ikke så ille ut i praksis. Han hevder også at boikott demoniserer den ene parten, og ser vekk fra det den andre parten gjør, samtidig som at boikottbevegelsen overser truslene israelske universiteter står overfor.

I neste debatt (BDS 2017) hevder Anja Sletteland, som har skrevet PhD om Israel og Palestina ved UiO, at en akademisk boikott vil ramme israeleres ytringsfrihet, og i tillegg vil hindre norske (og andre) akademikere i å få innpass i israelske akademiske miljøer. Hun mener en boikott i tillegg vil bety å frasi seg muligheten til dialogisk påvirkning, som akademikere nå kan ha i konflikten. Brekke hevder som før at akademisk boikott både er et ineffektivt og feilslått virkemiddel i de aller fleste situasjoner, denne inkludert. Han viser til egne samarbeid med israelske forskere, og hevder at ingen er mer kritiske til politikken Israel fører, enn dem. Samtidig mener han at det å legge et press på akademikerne ikke vil ha så stor påvirkning på staten Israel. Dersom det skulle være berettiget med en akademisk boikott, mener Brekke at initiativet må komme fra en relativt nøytral tredjepart med legitim autoritet, noe han mener ikke finnes i denne saken.

Som Informant B påpekte, vil ikke det å avstå fra akademisk boikott bety at man støtter menneskerettighetsbrudd. Å velge dialog over utelukkelse er ikke å støtte menneskerettighetsbrudd. Man kan være enige eller uenige i staten Israels handlinger, og de fleste er uenige i mange av dem, men å straffe individer og/eller institusjoner innen academia – der så mye kritisk refleksjon foregår – betyr ikke at man er enig. Flere har hevdet at akademisk boikott ikke vil bidra i den retningen boikottbevegelsen ønsker, og at andre former for boikott kan sende sterkere signaler til staten Israel enn det å stoppe kunnskapsutveksling mellom norske og israelske akademikere.

Utdanningsinstitusjonene i Norge skal fremme akademisk frihet, og som tidligere forskningsminister Tora Aasland sa: «Dermed har de ansatte selv en lovfestet rett til å velge både emne og metode for sin forskning. Da kan ikke styret ved en institusjon pålegge forskerne ikke å samarbeide med forskere fra Israel eller andre land» (Bore 2014). Dette også i tråd med UiOs etiske retningslinjer. De som er imot boikott, mener dette er et klart brudd på den akademiske friheten, og på lang sikt vil vanskeliggjøre muligheten for å komme frem til en fredelig løsning. Filosofiprofessor ved UiO, Andreas Føllesdal, har også hevdet at dialog er å foretrekke fremfor boikott (Toft 2016b). Føllesdal har vært aktiv gjennom hele boikottdebatten, og kontinuerlig argumentert for dialog og samarbeid. Uten dialog vil oss/dem-tankegangen styrkes. De skremmebildene partene har skapt av hverandre vil bli enda mer fastlåste, uten at man får en sjanse til å endre dem gjennom samhandling.

7.1.3 Universitetsstyrets avgjørelse

Dommen ble i dette tilfellet felt av Universitetsstyret ved UiO. Som følge av Linné Eriksens boikottforslag, kom ledelsen ved UiO med sitt eget forslag mot akademisk boikott av Israel.

Universitetsledelsen kom med følgende vedtaksforslag:

Ledelsen ved Universitetet i Oslo går ikke inn for akademisk boikott av Israel. Åpenhet og fri meningsutveksling er en grunnleggende forutsetning i academia. Som akademikere er det vår plikt å bidra til studier av konflikten mellom Israel og palestinerne, og til løsningen av denne. For å gjøre dette er det av avgjørende betydning å ha kontakter med begge parter i konflikten for å finne årsaker til krig og konflikt. Det er universitetsledelsens syn at kontakt mellom akademikere på tvers av landegrenser og konfliktlinjer kan bidra til å bygge ned grenser, skape nærhet og forståelse som er grunnleggende forutsetninger for fred. En akademisk boikott vil også gripe utilbørlig inn i den individuelle akademiske frihet ved UiO (Forsidenotat fra Universitetsstyremøte 22.06.10).

Linné Eriksens forslag falt med ni mot to stemmer, mens ledelsens forslag med vedtatt mot to stemmer. I tillegg til Linné Eriksen selv, stemte studentrepresentanten Anders Rindal for boikott (Protokoll fra Universitetsstyremøte 22.06.10). Dette viser at UiO var nokså samlet i sin beslutning om ikke å innføre muligheten for akademisk boikott, og at rektor Ottersen var klar i sin sak.

Universitetsledelsen tok et enda tydeligere standpunkt på universitetsstyremøtet i april 2012, da de nye overordnede etiske retningslinjene for universitetet ble vedtatt (Protokoll fra

Universitetsstyremøte 24.04.12). UiOs etiske retningslinjer fastslår at «UiO er imot bruk av akademisk boikott som et politisk virkemiddel og arbeider for at vitenskapelige nettverk kan benyttes på en positiv måte i konflikter der diplomatiske kanaler brytes ned» (se Vedlegg 1). UiO har blitt utfordret på dette punktet, blant annet av professorer, fagforeninger og studentorganisasjoner:

Da har spørsmålet vært oppe med hensyn til boikott av Israel, og [svaret] har da vært hver gang at vi har større tro på endring gjennom at vi snakker sammen og utveksler idéer, har ulike syn på ting. Rett og slett å ikke lage enda en fiende, men i stedet ha noen man snakker med og er i dialog med, og påvirker på den måten, hvis man ønsker å påvirke vedkommende. Og vi har tro på at, som det står her ... så kan akademiske nettverk virke når man ikke har noe diplomati (Informant B).

Universitetet står med andre ord fast på sin posisjon, og setter stadig den akademiske friheten på topp, samtidig som de støtter oppunder akademisk samarbeid som et fruktbart alternativ til politisk dialog. Dette viser at UiO anser opprettholdelsen av akademisk dialog, samt fri forskning på tvers av landegrenser, som en del av sitt samfunnsansvar.

7.1.4 Vurdering

Med unntak av dette utsagnet fra Brekke: «Jeg synes også dagens Israel fører en urettferdig og kontraproduktiv politikk» (Ashraf 2014), synes partene å være svært låste i sine perspektiver og tilsynelatende umulige å rikke. I tillegg til et fokus på menneskerettigheter mot akademisk frihet, settes på et vis palestinerne akademiske frihet opp mot israelernes akademiske frihet. Hvilken er viktigst? Må den ene gå på bekostning av den andre? Er det riktig å hemme Israels akademiske frihet om Palestinas nå er hemmet? Menneskerettighetene er universelle. Alle har krav på ytringsfrihet, og alle har rett til utdanning. Så det å ta en frihet fra den ene siden med sikte på å gagne den andre siden, er ikke ideelt. Det er, som påpekt av både Brekke og Gule under den ene debatten, umulig å si hva slags faktisk effekt en slik boikott vil ha. Spørsmålet er hva man vinner og taper ved det.

Boikott av denne sorten kan ha faktiske virkninger eller den kan være symbolsk. I en studie av Lancaster og Haricombe om akademisk og kulturell boikott av Sør-Afrika, kom det frem at de fleste akademikerne som deltok i studien anså boikotten som «an irritant or inconvenience, rather than a significant barrier to scholarly progress» (Lancaster og Haricombe 2003) Det

viste seg at akademikerne i stor grad kunne omgå den akademiske boikotten ved f.eks. å få hjelp av tredjepartsaktører i andre land. Og med alle mulighetene vi nå har med både reise og internett, kan det ha kommet flere alternativer for akademikere som er utestengt i akademiske sammenhenger pga. boikott. Allikevel vil en akademisk boikott som nevnt med stor sannsynlighet ramme relasjonen mellom norske og israelske akademikere, og den vil det ta lang tid å bygge opp igjen.

Bare muligheten for samhandling – «gjensidig handlingsforhold mellom to eller flere personer» (Martinussen 1984, 45) – kan føre til en humanisering av den andre parten. Og dét er en forutsetning for å kunne utvikle felles mål og interesser. Om denne muligheten frarøves partene gjennom boikott, har man ingen sjanse til å komme noen vei. I situasjoner der politisk dialog har feilet eller er krevende, gir akademia en ny inngang til saken, løsrevet fra politikk. Og gjennom dialog kan man bedre forstå og potensielt innvirke på den andre parten. Dialog er med andre ord uunngåelig dersom man vil komme frem til en tilfredsstillende løsning i en konflikt eller spenning. I tillegg kan man tenke på at den politiske dialogen skranter, og man kan argumentere for at en akademisk boikott vil kunne hemme den politiske dialogen ytterligere.

Så langt har ingen norske universiteter eller høyskoler valgt å gjennomføre akademisk boikott av Israel, eller noe annet land. Dette delvis fordi de ser det som sitt ansvar å fortsette kommunikasjon med alle forskningsmiljøer. Staten Norge har heller ikke boikottet Israel. En årsak til sistnevnte er alt vi importerer derfra. Og som rektor Ottersen poengterte, vil det å ta en beslutning om å gjennomføre en boikott, akademisk eller av annen sort, av ett land medføre en vurdering om å boikotte andre land med lignende eller verre forhold til f.eks. menneskerettighetene. Skal UiO boikotte Israel, må man også overveie boikott av eksempelvis Kina, Russland, Saudi-Arabia og USA. Samtidig kan man ikke alltid si alle eller ingen. Noen ganger må man se an hvor det er mest prekært å gripe inn. Ville det være Israel?

Til slutt vil jeg igjen nevne det faktum at fra juni 2010 til februar 2017 ble ikke UiOs etiske retningslinjer – som klart har tatt standpunkt vedrørende akademisk boikott – nevnt av noen av partene i den offentlige debatten om saken. Det kan bety at de akademiske retningslinjene er så obskure at det ikke faller naturlig å trekke dem frem. De er på det beste en del av den skjulte kunnskapen, på det verste helt utenfor debattantenes kjennskap. Burde UiO være

tydeligere i sin stilling? Burde interessentene ha satt seg inn i retningslinjene før de uttalte seg? Universitetet har som sagt et ansvar overfor samfunnet, og dermed et ansvar for at hele organisasjonens virke bygger på de etiske retningslinjene, og at disse blir fulgt opp. De har også et ansvar overfor seg selv, og derfor er det viktig at de holder fast på den akademiske friheten.

7.2 UNIFORs kullinvesteringer: menneskerettigheter vs. økonomisk vinning?

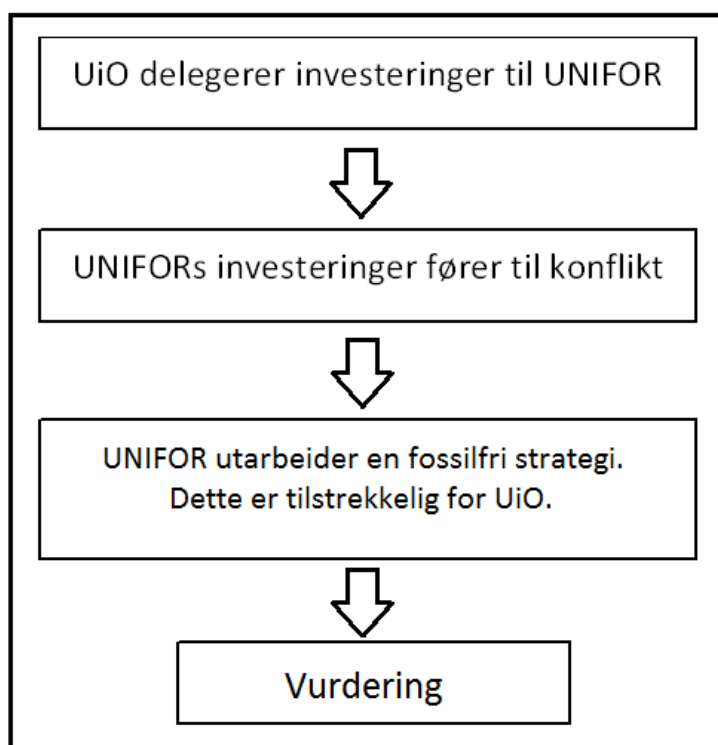
Dette eksemplet handler om hvordan UiO har håndtert en sak som ikke har direkte å gjøre med institusjonens virksomhet, men med investeringer gjort av universitetets forvaltningsfond, UNIFOR. UiO opprettet UNIFOR i 1993, men de driver nå uavhengig av universitetet. Samtidig er det sterke bånd mellom universitetet og forvaltningsfondet, ettersom UiO oppnevner UNIFORs styrer, og halvparten av de pengene UNIFOR forvalter, er direkte knyttet til UiO (Jorde 2016). Forvaltningsfondets investeringer er altså ikke tilknyttet universitetets daglige virke eller undervisning. Dermed kan en si dette eksemplet dreier seg om virksomhet som ikke er typisk for et universitet.

Kjernen i konflikten er at UNIFOR, som UiOs forvalter, fortsatt har investeringer innen kullindustrien – i og med at kull er den mest forurensede energikilden vi har. Når UiO ønsker å fremtre som et bærekraftig og grønt universitet, og har menneskerettighetene som basis i både lovverket og i sine etiske retningslinjer, virker det lite reflektert å ikke trekke seg ut av de fondene som har kullselskaper i sin portefølje. Dette eksemplet belyser hvordan universitetet har valgt å respondere på kritikk som går ut på at de går mot sine egne retningslinjer via UNIFORs investeringer i uetiske fond. UNIFORs nye fossilfrie strategi er sannsynligvis et resultat av både et større fokus på bærekraft i samfunnet, og et påtrykk fra ideelle samfunnsaktører som Framtiden i våre hender. Det belyser også hvilken rolle menneskerettigheter har i økonomiske investeringer.

Også dette eksemplet bygger på kilder fra Universitas og Uniforum, i tillegg til UiO sin egen nettside, rektor Ole Petter Ottersens rektorblogg, og artikler fra Framtiden i våre hender. Det er igjen Universitas og Uniforum som i all hovedsak har dekket den offentlige debatten denne saken bygger på. I tillegg har Framtiden i våre hender skrevet om saken på sine nettsider. På UiOs nettsider står det om hva slags samfunnsansvar universitetet har, samt om UiOs

miljøsatsing. Og på rektorbloggen har Ottersen skrevet om betydningen menneskerettigheter har for universitetet, og om hvor viktig det er at UiO gjør sitt for å sikre et bærekraftig samfunn.

Eksemplet er av betydning fordi det har å gjøre med UiO som en bedrift, heller enn som en akademisk institusjon. Det viser dermed en helt annen side av universitetet, til tross for at de ikke har direkte med disse investeringene å gjøre. Kritikken av UNIFORs investeringer trådte inn i den offentlige debatt i 2014, og ble tatt opp igjen i 2016. Skjønt den ikke har hatt veldig lang levetid i media, viser dette at den opprinnelige uenigheten fra 2014 ikke ble løst. Også her består de samme argumentene fra første runde når saken tas opp på ny. Med dette eksemplet vil jeg vise hvordan UiO håndterer en sak der de får kritikk for å ha brutt egne retningslinjer, og for ikke å være samfunnsansvarlige og bærekraftige nok. Jeg vil vurdere hvordan dette ble en sak, samt UiOs reaksjon på UNIFORs fossilfrie strategi. I tillegg vil jeg vurdere hvorvidt universitetet bør inkludere miljøsatsingen sin i de etiske retningslinjene.

Figur 2 Saken om kullinvesteringer

7.2.1 UiO delegerer til UNIFOR

UNIFOR, Forvaltningsstiftelsen for Fond og legater, ble opprettet av UiO. I dag forvalter de også andre stiftelser, og har en kapital på ca. 1,8 milliarder kroner (UNIFOR). I 2003 ble det vedtatt at UNIFOR skulle følge Statens Pensjonsfond – Utland (Oljefondet) sine retningslinjer for forvaltning, som kom i november 2004, og UNIFOR fulgte opp vedtaket i 2005. Oljefondet investerte i 2005 kun i utenlandske selskaper, mens UNIFOR investerte 20 % av porteføljen i norske selskaper. Innen midten av 2005 var kun ett selskap blitt svartelistet, etter at det kartla petroleumsforekomster utenfor Vest-Sahara i Afrika (Toft 2005). UNIFOR er i utgangspunktet et selvstendig forvaltningsfond, og bruker ikke UiOs midler til investeringer. «Samtidig er det Universitetet som oppnevner styret for Unifor, og midlene som investeres bevilges blant annet til UiO.» (Jorde 2016) Det er således rimelig å forvente reaksjoner fra universitetet dersom fondet investerer i strid med UiOs retningslinjer.

7.2.2 UNIFORs investeringer fører til konflikt

Kull er en ikke-fornybar energikilde, og anses som den energikilden som forurenses mest (Manum og Eide 2016). Kullutslipp er et overnasjonalt klimaproblem, fordi det kan ramme folkegrupper langt unna der kullet blir forbrukt. Et eksempel er den sure nedbøren spesielt Norge fikk fra Europa, særlig fra Storbritannia. Det har alltid vært klimaendringer, men nå skjer de hurtigere og kraftigere enn noensinne. De siste tiårene har flere omfattende, internasjonale klimaavtaler blitt vedtatt. Og bekjempelse av klimaendringer er det trettende av FNs bærekraftsmål, som ble introdusert i 2015 (Norad 2016).

Utvinning og utslipp av kull går også utover menneskerettighetene til de involverte, og de som bor i nærheten av kullgruver og kullkraftverk, men også folkegrupper langt unna. Studier viser at kullgruver forurenses luft, jord og vann, tømmer vannforsyninger, ødelegger økosystemer, og kontaminerer dyrkbar jord. Utslipp som følge av kull skjer både i gruvedrift, i kraftverk og til dels i bruk:

For example, runoff from mines and spills from power plant waste ponds contaminate drinking and irrigation water with toxic pollutants, violating the rights to life, health, water, food and a healthy environment. People living near mines and power plants breathe toxic pollutants that contribute to illness or death, violating their rights to life, a healthy environment, and health. Pollution from mines destroys ecosystems on which communities rely for cultural and spiritual practices and to sustain their livelihoods, violating their rights to

culture and to an adequate standard of living (Universal Periodic Review of South Africa 2016, 2).

Etter at Fugro ble utestengt fra Næringslivsdagene til UiO i 2010, bestemte universitetsledelsen seg for å innføre egne retningslinjer på dette området. Det er langt bedre med et sett retningslinjer som veileder organisasjonen, enn at de må ta stilling hver gang noe som potensielt vil føre til kontrovers, dukker opp (Informant B). Etersom det ville være både tid- og ressurskrevende for UiO å skulle gjøre egne evalueringer av alle mulige samarbeidspartnere, anses Norwatch' database som et godt alternativ. UiO setter tilsynelatende Framtiden i våre hender rimelig høyt, ettersom de har valgt å bruke deres database til å sikre etiske samarbeid. UiO har imidlertid blitt kritisert for å ikke ta det samme hensynet med tanke på hvilke bedrifter UiOs forvaltningsfond velger å investere i. Lederen av Framtiden i våre hender, Arild Hermstad, mener at i «businessverdenen så hadde Unifor blitt sett på som et datterselskap av UiO» (Bergstrøm 2016). I tillegg poengterer han at det ikke bare er snakk om penger, men at investeringene er av symbolsk verdi, ettersom de projeksjoner et bestemt bilde av UNIFOR – og dermed UiO.

Framtiden i våre hender kritiserte i 2014 universitetet for investeringer i ikke-fornybare energikilder, uten at UNIFOR så ut til å omplassere midlene sine. Hermstad slo også i 2016 hardt ned på UNIFORs investeringer, og hevdet at «universitetet setter penger i kullbedrifter selv oljefondet har trukket seg ut av» (Myhre 2016), slik som Xcel Energy og American Electric Power. Disse ble utelukket av Oljefondet i 2015 (Jorde 2016). Hermstad vil at UiO også skal trekke seg ut av selskaper som ikke har blitt ekskludert av Oljefondet, men som ikke samsvarer med et grønt UiO. Han hevdet at UiO burde presse investormiljøet over til et grønt skifte: «Jo flere universiteter, folk og kommuner som investerer i miljøvennlig energi, jo fortere får vi et grønt skifte. Investorkapital har en viktig rolle i omskiftningen til grønne investeringer» (Myhre 2016).

Flere organisasjoner har kritisert universitetet for UNIFORs investeringer de siste årene. SAIH (Studentenes og Akademikernes Internasjonale Hjelpfond) hadde i 2014 kampanjen «We dream big», der fokuset var på hvordan Oljefondets uetiske investeringer hadde alvorlige konsekvenser, særlig for urfolks rettigheter og spesifikt medbestemmelsesretten. Også Regnskogsfondet understreket kullutvinningens grove brudd mot urfolks rettigheter, og hvordan selskapers investeringer i naturressurser går på bekostning av lokalbefolkningen i

landene der utvinningen foregår. ForUM har på samme måte uttrykt betydningen av at Oljefondet har en så sterk politikk for menneskerettigheter som det lar seg gjøre, og har et særlig fokus på urfolks og arbeidstakeres rettigheter (RORG 2015). Alt dette vitner om et økt engasjement for både klima og menneskerettigheter.

Kravet om et grønt skifte kommer i hovedsak av et sikte på en mer bærekraftig jordklode. Bærekraft har blitt mer enn et trendord – det har ført til flere nasjonale og internasjonale strategier, og mest kjent er FNs bærekraftsmål for 2030, der klima og miljø er en av de tre dimensjonene i bærekraftig utvikling. Disse målene pålegger alle stater et samfunnsansvar som strekker seg langt utover territorielle grenser. I tillegg hevder FN at alt fra enkeltpersoner og sivilsamfunn til offentlig og privat sektor, og fra lokale myndigheter og urfolk til vitenskapsfolk og akademikere, må gjøre sin del (Ottersen 2017b). Så til tross for at UiO ikke har en spesifikk CSR-strategi, har det som nevnt en såpass viktig rolle i samfunnet som bærekraftig aktør, at også det må dra en del av lasset (Normannsen 2016). Det innebærer f.eks. kildesortering og fornybare løsninger, men også å ikke investere i fond eller selskaper som skader miljø og menneskerettigheter. En kan si at universitetets retningslinjer er en slags strategi for samfunnsansvar, og blant annet rektor Ottersen har flere ganger uttalt hvor viktig det er at høyere utdanningsinstitusjoner jobber for fremtidige generasjoner og en bærekraftig fremtid (Ottersen 2017b).

7.2.3 UNIFORs fossile strategi og UiOs reaksjon

Administrerende direktør i UNIFOR, Hans Jørgen Stang, hevder at Oljefondets retningslinjer er et minstekrav for forvaltningsfondet. Menneskerettigheter og avstand fra barnearbeid er begge sentrale i dette, i tillegg til generell etikk (Tollefsen 2016). Samtidig påpekte han at til tross for at fondene UNIFOR investerer i, skal følge Oljefondets retningslinjer, kan det ta litt tid før fondene får omplassert midlene sine. UNIFOR har ifølge Ottersen ikke ressurser nok til å håndplukke selskaper å investere i, og må derfor satse på såkalt grønne fond (Myhre 2016). Det kan stemme, da dette er en ressurskrevende virksomhet i et kapitalistisk samfunn. Stang hevder at man på sikt vil ha et strengere nåløye enn Oljefondet når det kommer til investeringer. At man fortsatt ligger litt etter i løypa, kommer av investeringsprofilen til UNIFOR, som investerer i aksjefond heller enn i rene aksjer (Loge 2016). Det blir da en annenhåndspåvirkning, der en må bruke sin innflytelse til å få fondene til å selge seg ut av miljøfiendtlige selskaper. UNIFOR kan ikke bare gjøre det direkte, slik Oljefondet kan.

Mot slutten av 2016 begynte UNIFOR å fjerne fossile selskaper fra fondsplasseringene, noe som Framtiden i våre hendes studentlag ved UiO fikk deler av æren for. Hermstad hevder allikevel at de er nødt til å trekke ut alle aksjer i fossil energi snarest, for å bevise at de er grønne (Jorde 2016), og vise at de strekker seg etter bærekraftsmål 13 på lik linje med den norske stat. Rektor Ottersen var glad for at Hermstad belyste temaet, og lovte at UNIFOR skulle ha en fossilfri strategi klar i løpet av i fjor, 2016. Noen ytterligere kommentarer på bakgrunnen for investeringen kom Ottersen ikke med. UNIFORs fossilfrie strategi var klar mot slutten av november i fjor. Planen er å bli fossilfri innen fem år (Tollefsen 2016). Og da strategien var på plass, var det godt nok for UiO (Myhre 2016). Denne strategien hadde riktignok kommet enda senere om det ikke hadde vært for iherdige studenter:

Nå har jo UNIFOR også sagt at de satser på å trekke seg ut av olje på sikt. [D]et vil jeg si at hadde nok skjedd til slutt uansett. Men det hadde ikke skjedd så fort hvis ikke studentene hadde [...] kjefta om det. [D]e er kjempeflinke til å argumentere de, og har alle mulige lister og andre ting vi kan følge og forslag ... så de studentene har god kjennskap til det, altså (Informant B).

Menneskerettigheter og bærekraft vant frem i dette tilfellet, i stor grad takket være studenter. Dette viser at studentene er svært viktige i arbeidet mot et enda mer etisk UiO, og bør involveres i arbeidet med de etiske retningslinjene.

Skjønt UiOs etiske retningslinjer ikke kan sies å ha et stort eksplisitt fokus på menneskerettigheter, er de bundet av de internasjonale konvensjonene Norge har ratifisert. Som rektor Ottersen skrev på rektorbloggen 3. april i år: «[M]enneskerettighetene er universitetets bunnplanke. For menneskerettighetene er samfunnets fundament. Disse rettighetene trues i dag fra mange hold og i mange land, både på og utenfor vårt eget kontinent» (Ottersen 2017b). Nettopp derfor er det av betydning at UiOs studenter hever stemmen mot menneskerettighetsbrudd, og setter høye standarder for UNIFOR – og med dette inviterer universitetet til å gjøre det samme, i tråd med Ottersens utsagn.

UiO etablerte en miljøenhet i 2011, som jobber for miljøratsingen til universitetet, som ifølge universitetets miljøstrategi skal være fullført innen 2020. UiO «skal møte de globale miljø- og klimautfordringene gjennom forskning og utdanninger med miljørelevans og ved bærekraftig

drift,» (UiO 2017a) står det på universitetets nettsider. Universitetets største bærekraftige satsing, Grønt UiO, er imidlertid ikke nevnt i universitetets etiske retningslinjer, noe som ble påpekt av en informant:

Jeg synes det er litt spinkelt, for hvor er grønt UiO? Hvor er bærekraftighet? Hvor er hele det? Det synes ikke. Er det greit å bruke plast og kaste alt? Bør [man] ikke bestrebe oss på å ha flere videokonferanser? At [man] har vann istedenfor å kjøpe vann? Altså, alt dette her mener jeg burde vært helt innlysende. [...] Man kunne ha en enkel setning om at de skal trekke inn Grønt UiO som en rådgiver, eller vende seg til Grønt UiO for å få en bærekraftig profil (Informant A).

Informanten etterlyser ikke store endringer, men rimelig enkle skritt universitetet kan ta for å bli gradvis grønnere, alt i tråd med miljøetsatsingen. «UiO er en stor institusjon med et stort økologisk fotavtrykk. Det er derfor viktig å få til en bærekraftig drift av universitetet» (UiO 2017a). Dette handler selvsagt om langt mer enn å drikke vann fra springen heller enn flaskevann, selv om det i seg selv utgjør en viktig forskjell. Dette viste universitetet f.eks. gjennom innføringen av kildesortering på campus. Til tross for at universitetet sier de satser på bærekraft og menneskerettigheter, viser både investeringer de er koblet til og mangelen på bærekraft i de etiske retningslinjene, at de enda har et stykke å gå i å realisere dette.

7.2.4 Vurdering

UiOs samfunnsansvar kan defineres som helheten av et økonomisk, miljømessig, sosialt- og etisk ansvar. Dette innebærer en forpliktelse til å bidra til en bærekraftig økonomisk utvikling og til å samarbeide med de ansatte, ansattes organisasjoner, frivillige organisasjoner, lokalsamfunn og samfunnet i sin helhet for å bidra til økt velferd og livskvalitet (UiO 2017b)

Med andre ord er universitetets samfunnsansvar rimelig omfattende. Som statlig aktør har de en rekke ansvarsområder pålagt dem av staten. Og som et høyt rangert universitet – som har mye makt og påvirkningskraft i samfunnet – bør det også være av egeninteresse for UiO å opptre i tråd med CSR-perspektivet. Vi har for lengst begynt å merke klimaendringene, og disse vil gå utover fremtidige generasjoner i enda større grad. Jordkloden klarer seg fint enten det blir istid eller ekstrem varme (Weisman 2007, 288). Det er mennesker og dyr som vil lide konsekvensene. Mesteparten av forskningen på klimaendringene viser at om vi ønsker å stoppe eller reversere effekten, må vi gå drastisk til verks.

Universitetets samfunnsansvar tilsier at de er nødt til å ta hensyn til miljøet, og gjøre sitt for å bidra til bærekraftig utvikling. Som en stor organisasjon med store investeringer, har de klart en innvirkning på klimaet. Dét må de stå ansvarlige for. UiO spiller også en rolle som autoritetsfigur for mange tusen studenter, og har dermed en viss innvirkning på deres holdninger og handlinger. Det er som sagt ikke bare en utdannelseinstitusjon, men også en dannelsesinstitusjon. Ved å gå foran som et godt eksempel med grønne løsninger, kan de også prosjektere dette over på studentene, samtidig som de opprettholder sin egen legitimitet. Etersom studentmassen utgjør en såpass stor del av universitetet (3,5 ganger så mange som ansatte), må institusjonaliseringen av samfunnsansvar og etikk også spres til dem, for at UiO virkelig skal lykkes i å være et bærekraftig universitet.

Mens de rike tjener mer, må mange fattige grupper, som oftest er bosatt i utsatte områder, lide. Menneskerettighetene er som nevnt universelle; de gjelder for alle uansett livssituasjon. Man støtter imidlertid lettere oppunder rettighetene til de privilegerte, men marginaliserte og undertrykte gruppers rettigheter må også overholdes – og de blir ofte glemt. De med ressurser kan selv sørge for at deres rettigheter blir oppfylt. Men det er minst like viktig å sørge for de marginaliserte og undertrykte gruppene, for hvis deres rettigheter ikke oppfylles, fungerer ikke menneskerettighetene slik de skal. Marginaliserte og undertrykte menneskers rettigheter blir således som en lakmustest. UiO har menneskerettigheter som en uthevet verdi i sine retningslinjer, samtidig som de er bundet av samfunnsmessig og statlig ansvar. Da er de også ansvarlige for å gjøre sitt for å fremme menneskerettighetene, og ikke drive med menneskerettighetsbrudd, hverken direkte eller indirekte.

Som flere av organisasjonene har påpekt, er urfolk særlig utsatte grupper. De hurtige klimaendringene er enda mer merkbare for dem, nettopp fordi mange av dem er såpass avhengige av klima for produksjon av mat og materielle goder. Den sterke utbyttingen av naturressurser går også utover urfolk. De blir ofte tvunget på flukt, vekk fra områder der de vet å utnytte den naturlige flora og fauna på en bærekraftig måte. Urfolk har rettigheter til landområder som multinasjonale selskaper nå kaster sine øyne på, ettersom andre områder er utpint (Fjellheim 2014). Slik blir urfolkenes rettigheter forbigått, ettersom det er få stemmer som forsvarer deres posisjon. Men det må allikevel gå an å forholde seg til de standarder samfunnet har satt til universitetet på en bedre måte. Vi vet riktignok ikke hvor mye

forhandlinger UiO gjorde med UNIFOR før femårsplanen for fossilfrie investeringer kom i havn, så det er vanskelig å si om de kunne ha gjort mer.

Miljøsatsingen og Grønt UiO er i stor grad også en etisk tankegang. Derfor kan man argumentere for at de hører logisk hjemme i de etiske retningslinjene. En kan også hevde at en viktig del av samfunnsansvaret UiO har, oppfylles gjennom de etiske retningslinjene. For at de etiske retningslinjene skal ha autoritet, må de være utfyllende, presise og strømlinjeformede, samt ha muligheter for sanksjonering. Universitetets kjerneverdier bør samles der, miljøsatsingen inkludert. Ettersom den står utenfor, og i tillegg er kronglete å finne frem til på UiOs nettsider, virker den mindre legitim. Dette kan universitetet løse ved å legge til så lite som en setning eller to om Grønt UiO i de etiske retningslinjene, samt å linke til utfyllende informasjon om satsingen.

I dagens samfunn har bærekraft fått såpass mye tyngde at en kan argumentere for at det er uunngåelig for store aktører å satse på bærekraftige løsninger, dersom de ønsker å fremstå som legitime. Det har også fått en viktig rolle i de universelle menneskerettighetene. Det har blitt nevnt flere ganger at miljøsatsing er en viktig del av universitetets samfunnsansvar. Dette blant annet fordi universitetet er en betydelig premissleverandør i samfunnet. De har et ansvar til å ta en ledende rolle i bærekraftig virksomhet. Dette er nødt til å inkludere de investeringene deres forvaltningsfond har.

Universitetet har i denne saken hatt både mulighet og god grunn til å lytte til studenters og organisasjoners bekymring og kritikk over investeringer de står ansvarlige for, skjønt de ikke direkte har styring over dem. Dette handler om mer enn å fremstå som et grønnere universitet; det handler om å bli Grønt UiO. Et grønnere UiO vil være et mer bærekraftig UiO, et mer etisk UiO, og et UiO som setter global miljø- og menneskerettighetsproblematikk på agendaen. I dette eksemplet vant menneskerettighetene frem. Og dette relativt raskt, takket være iherdige studenter.

Samtlige av de foregående kapitlene har nevnt en latent spenning mellom menneskerettigheter og akademisk frihet. Dette vil analyseres og diskuteres omgående i neste kapittel.

8 Akademisk frihet og/eller menneskerettigheter?

8.1 Forholdet mellom akademisk frihet og menneskerettigheter

Akademisk frihet er en reell frihet til å lære og å si det en ønsker, uten sanksjoner. Det innebærer at en kan forske på felt som er tabu; at en kan publisere og lære andre om funn som setter autoriteter i et dårlig lys; og at en kan snakke fritt og åpent om kritiske refleksjoner. Men den akademiske friheten er ikke absolutt. Studenter og akademikere har ikke helt fritt spillerom. Meningen med friheten er å sikre tilrettelegging for å søke etter sann kunnskap, og det å finne frem til, publisere og lære bort sannheten må stå først. Dette innebærer et stort ansvar hos akademikere for å sørge for validitet og reliabilitet i forskningen sin, da den individuelle friheten er begrenset av ulike kvalitetsvurderinger, samt fordeling av ressurser. En skal ha tilstrekkelig med fakta på bordet, og kunne forholde seg balansert til ulike interesser og synspunkter. I tillegg er det et ansvar for å spre den viten en har funnet. Uredelighet i forskning resulterer i sanksjoner.

Menneskerettighetene gjelder for alle mennesker, men står ikke like sterkt i alle stater eller institusjoner. Noen av FNs medlemsland har ikke anerkjent alle konvensjoner, andre har underskrevet konvensjoner uten å ratifisere dem, og andre igjen har ratifisert konvensjoner uten å implementere dem. De menneskerettighetskonvensjoner en stat har ratifisert, har ikke full effekt før de har blitt inkorporert i nasjonal lovgivning. De pålegger fremdeles staten visse plikter, men internaliseres sjelden i kulturen før de er lovfestet. De akademiske institusjonene er statlige, men ikke styrt av staten. De kan legge vekt på artikler i konvensjoner staten har ignorert eller oversett, eksempelvis gjennom enkeltemner og hele grader som fokuserer på menneskerettigheter og menneskerettighetslov.

Akademisk frihet er også i dag et privilegium, som langt ifra alle har gleden av. I det norske samfunn er det forskerne og til dels studentene som har dette privilegiet. Det samme gjelder for mange andre samfunn. Det er imidlertid også mange land der denne friheten knebles av styresmaktene, slik at det er de som får den eneste offisielle definisjonsmakten av sannhet. Derfor har akademiske institusjoner et samfunnsansvar for å søke sannheten, også når myndighetene går imot dem. Et eksempel på dette er Nazi-Tyskland, der alle som uttalte seg

mot styresmaktenes raselære, hverken fikk beholde sine posisjoner eller tale fritt. Etter hvert kunne man heller ikke sitere forskning gjort av jøder. I slike situasjoner skal universiteter og høyskoler stå opp mot myndigheter som forsøker å kneble den akademiske friheten.

Setter man de to verdiene opp mot hverandre, blir akademisk frihet særlig vektlagt i akademiske miljøer, mens menneskerettigheter kanskje er mer verdsatt i samfunnet som helhet. Som mediene og kirken, kan også universiteter og høyskoler fungere som vaktbikkjer overfor den norske stat. De kan og bør snakke ut mot staten når de ser brudd på menneskerettigheter. Med dette risikerer de å miste enkelte statlige midler, men dannelse og etikk bør veie tyngre enn monetære hensyn. Samtidig må de akademiske institusjonene være lydhøre for kritikk dersom de selv handler uetisk.

En kan argumentere på to ulike grunnlag for at akademisk frihet er en menneskerettighet. En kan forsvare akademisk frihet som en del av retten til ytringsfrihet (slik man gjør i den amerikanske tradisjonen), som tilhører den internasjonale konvensjonen for sivile og politiske rettigheter. Retten til ytringsfrihet er ikke absolutt, noe som betyr at den kan avvikes fra i spesielle tilfeller, der det anses som helt nødvendig. En kan også, som FN selv gjør, forsvare akademisk frihet som en del av retten til utdanning, som inngår i den internasjonale konvensjonen for økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter. I en av kommentarene til denne konvensjonen påpekes det at retten til utdanning kun kan oppfylles sammen med akademisk frihet for ansatte og studenter (CESCR General Comment No. 13). Det hevdes også at ansatte og studenter ved institusjoner for høyere utdanning er særlig sårbare for svekkelse av sin akademiske frihet (Rajagopal 2003).

Retten til utdanning hører som sagt til i den internasjonale konvensjonen for økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter. Stater er pliktige til å innfri rettighetene stadfestet i denne konvensjonen gradvis, og gjennomføringen er avhengig av hver enkelte stats økonomiske forutsetninger (Regjeringen 2014). Alle har rett til utdanning, ifølge menneskerettighetene, men det betyr ikke at alle har tilgang til utdanning, eller *god utdanning*, som er FNs bærekraftsmål nummer 4. Retten til ytringsfrihet er en del av den internasjonale konvensjonen for sivile og politiske rettigheter. Denne konvensjonen krever at statene umiddelbart innfrir rettighetene (Regjeringen 2014). I USA står ytringsfriheten først i tilleggene til grunnloven, mens i Norges grunnlov står den i § 100. Det er altså et krav både fra menneskerettighetenes

og lovens side. Å snakke ut mot en foreleser, en kollega, et universitet, eller en stat er å benytte seg av både sin ytringsfrihet og sin akademiske frihet. Ytringsfriheten er en viktig del av akademisk frihet, ettersom en skal få lov til å proklamere den sannheten en har funnet.

Akademisk frihet og menneskerettigheter er klart begge sentrale verdier i det norske samfunn. Frihetsbegrepet og rettighetsbegrepet brukes ofte om hverandre, og en kan som sagt argumentere for at menneskerettighetene omfatter akademisk frihet. Men det er viktig å skille begrepene fra hverandre. Både friheter og rettigheter kan implementeres i lovverk, slik som ytringsfriheten og rett til utdanning. Men de er grunnleggende forskjellige, ettersom den akademiske friheten i stor grad handler om mangel på hindringer til å oppfylle egne ønsker, mens menneskerettighetene blir beskyttet av staten og gjelder for hele kollektivet (de Schutter 2014, 5). Skjønt både den akademiske friheten og menneskerettighetene gjelder for individet, er den akademiske friheten mer omfattende, og strekker seg ut til institusjoner og hele forskersamfunnet i søken etter kunnskap og sannheter.

Den akademiske friheten som nevnt gjelder for et mindretall av verdens befolkning. En kan med andre ord argumentere for at den ikke er universell. Samtidig kan man si at den akademiske friheten også påvirker de gruppene som ikke direkte er berørt av den, for om den blir kneblet, taper alle. Menneskerettighetene er universelle, men gjelder strengt tatt bare for borgere i statene som har ratifisert de ulike menneskerettighetskonvensjonene. De to verdiene kan således ikke sidestilles eller settes opp mot hverandre. De er heller ikke gjensidig utelukkende – man kan kjempe for begge deler. Dette er et verdispørsmål, som ulike folk vil vektlegge ulikt, og det finnes ikke noe fasitsvar. Men de som i ethvert samfunn har definisjonsmakten, bestemmer hva som gjelder der og da. Dette vil jeg diskutere ytterligere i kapittel 8.3. Først vil jeg gå gjennom akademisk frihet og menneskerettigheter i de retningslinjene jeg analyserer.

8.2 Hva UiOs etiske retningslinjer sier om akademisk frihet og menneskerettigheter

UiO er som nevnt en statlig virksomhet, som følger relevante lov- og regelverk, inkludert menneskerettighetskonvensjonene som Norge har ratifisert. Akademisk frihet og menneskerettigheter har som sagt hvert sitt avsnitt i UiOs overordnede etiske retningslinjer (se Vedlegg 1). I delen om akademisk frihet står det at «UiOs faglige virksomhet bygger på

prinsippet om akademisk frihet.» Videre står det at akademisk frihet legger til rette for åpne akademiske samarbeid, og at universitetet ikke vil bruke akademisk boikott som et politisk virkemiddel.

Delen om menneskerettigheter handler også hovedsakelig om akademisk frihet. Der står det at UiO skal støtte forskere og studenter som er frarøvet sin akademiske frihet. Det står også at menneskerettigheter og studentenes frihet er avgjørende for samarbeidsavtaler, og at en gjennomgang av akademisk frihet gjennomføres på alle potensielle samarbeidsinstitusjoner. Menneskerettighetene selv er altså kun nevnt én gang i delen om menneskerettigheter, mens akademisk frihet er nevnt to ganger. Igjen ser vi den latente spenningen mellom akademisk frihet og menneskerettigheter.

Både universitetets institusjonelle autonomi, og studentene og akademikernes individuelle akademiske frihet, er fremhevet i UiOs retningslinjer. Universitetet legger akademisk frihet til grunn for all faglig virksomhet og alt samarbeid. I tillegg poengteres betydningen av å støtte oppunder enkeltindividers akademiske frihet. Her spesifiseres «forskere og studenter som på grunn av konflikt eller undertrykkende politiske forhold hindres i å utøve sin akademiske frihet». Det ser i all hovedsak ut til å handle om studenter og akademikere fra andre akademiske og politiske miljøer enn Norge. UiOs egne studenters og vitenskapelig ansattes rettigheter er ikke eksplisitt nevnt. Er det tatt for gitt at disse beskyttes under «UiOs faglige virksomhet»?

Hverken menneskerettighetene eller akademisk frihet er nevnt i retningslinjene om samarbeidsarrangementer (se Vedlegg 2), men Informant D hevder at bruken av Norwatch' database, som er nedfelt i retningslinjene, gjør at en allikevel kan forsikre seg om at potensielle samarbeidspartnere ikke bryter menneskerettighetene. Menneskerettighetene er derimot nevnt i de etiske retningslinjene for innkjøp av varer og tjenester (se Vedlegg 3): «Leverandøren skal respektere internasjonale anerkjente menneskerettigheter. Leverandøren skal respektere verdighet, personvern og personlige rettigheter for alle mennesker.» I tillegg fastslår retningslinjene at leverandører skal følge konvensjonene til ILO (International Labour Organization).

Samtidig er det et par formuleringer i retningslinjene for innkjøp som ikke harmonerer med menneskerettighetene. I avsnittet om barnarbeid står det at leverandører som opererer med barnarbeid skal jobbe «med en snarlig utfasing». Dette strider med FNs konvensjon om barns rettigheter, som Norge har ratifisert. Avsnittet om diskriminering forbyr «direkte eller indirekte diskriminering basert på etnisk tilhørighet, religion, alder, uførhet, ekteskapsstatus, seksuell orientering, fagforeningstilhørighet, [og] politisk tilhørighet». Kjønn er ikke nevnt som en faktor, skjønt kjønnsdiskriminering i arbeidslivet er en reell problemstilling. Informant C hevdet at det kunne være «en forglemmelse eller noe som er veldig opplagt hos oss da, at vi diskriminerer ikke på kjønn. Jeg vet ikke helt relevansen [...] for å diskriminere, eller hvordan det skulle komme til uttrykk [...]» En kan riktignok bruke samme argument for f.eks. seksuell orientering, da det burde være opplagt at en ikke skal diskriminere på bakgrunn av det. Informant A påpekte at heller ikke nedsatt funksjonsevne er nevnt, og stusset over det. Ingen har sett et behov for å endre disse formuleringene siden retningslinjene ble vedtatt.

8.3 En iboende spenning: Hva veier tyngst?

Rektor Ottersen har som nevnt gjort det klart at både akademisk frihet og menneskerettigheter er avgjørende for UiO – en organisasjon som spiller en viktig rolle i samfunnet. Det er ingen tvil om at både menneskerettigheter og akademisk frihet er vitale verdier for universitetet, og at begge disse må bestå for at UiO skal opprettholde sin posisjon og sin legitimitet. Hvorvidt den ene av disse verdiene i realiteten er mer grunnleggende for universitetet enn den andre, er vanskelig å si. Det er ulike syn blant informantene hva gjelder vektning av akademisk frihet og/eller menneskerettigheter:

Når det gjelder den akademiske friheten så er det klart det er viktig for de som driver med det akademiske arbeidet, men [...] den friheten overgår jo ikke etikken. Jeg tenker at etikken er det overordnede, og så må den akademiske friheten, jeg holdt på å si andre friheter, vi snakker også om handlingsrom og friheten, eller handlingsrommet innenfor lov og forskrift. Men det er jo lov og forskrift som sier noe om handlingsrommet, og så er det opp til oss å utnytte friheten vår innenfor gjeldende lover og forskrifter, sant? Så jeg tenker at det er [menneskerettighetene] som må komme først. Det må ikke være sånn at den akademiske friheten overstyrer, det må være sånn at det er etiske regler og regelverk og det man har nedfelt i menneskerettighetene og konvensjoner og hva det skal være, som overstyrer den menneskelige friheten (Informant C).

Her hevdes det at akademisk frihet er svært viktig, men at det ikke kan stå foran alle andre verdier og friheter. Informanten mener at det lovfestede må være det grunnleggende, og så må friheter – akademisk frihet inkludert – tolkes innenfor lovene. H*n vekter altså menneskerettighetene over den individuelle akademiske frihet. En annen informant syntes ikke det var like krystallklart, men hevdet det var tilnærmet umulig å skulle velge mellom de to. H*n konkluderte allikevel med følgende:

Også er det klart at den moralske forpliktelsen ligger tungt i begge, og den rettslige forpliktelsen ligger kanskje tyngre i menneskerettighetene enn i akademisk frihet, selv om det jo også følger av vår lov at vi har akademisk frihet, og en rekke andre dokumenter vi har undertegnet (Informant B).

Akademisk frihet er ikke bare inkludert i UiOs retningslinjer fordi det er viktig for forskning, fordi det er forventet av samfunnet, eller fordi universitetet selv mener det er viktig. På samme måte som Universitets- og høyskoleloven, samt store deler av menneskerettighetskonvensjoner som Norge har ratifisert, er også akademisk frihet lovfestet av staten. Men, som påpekt av Informant B, kjenner nok samfunnet et større ansvar overfor menneskerettighetene enn den akademiske friheten. Enda en annen informant mener en ikke trenger å velge mellom menneskerettigheter og akademisk frihet:

Jeg mener at menneskerettighetene er så omfattende at de omfatter akademisk frihet. Selv om det ikke er spesifisert, så er det så nært knyttet til ytringsfrihet, og ytringsfriheten er beskyttet både i grunnloven og i menneskerettighetene (Informant A).

Informant A mente også at akademisk frihet kunne regnes under retten til utdanning, men vektla ytringsfriheten som den mest direkte koblingen til menneskerettighetene. Utenfor akademiske miljøer er det kanskje enkelt å vekte disse verdiene mot hverandre. For et universitet er det vanskelig å gjøre i praksis. Og aller helst vil man holde like godt på begge deler. Det velger denne informanten å gjøre, ved å påpeke at en kan regne akademisk frihet innen flere menneskerettigheter, og nettopp derfor trenger man ikke å velge mellom de to verdiene. UiO har valgt å utheve en av dem mer enn den andre, kanskje på grunn av signifikansen den har for studenter og akademikere ved et universitet. Det er tydelig fra UiOs side at denne friheten er gjennomgående for virksomheten.

I UiOs etiske retningslinjer er altså akademisk frihet tilsynelatende vektet mer enn menneskerettighetene. Dette inntrykket fikk jeg første gang jeg leste de etiske retningslinjene, da akademisk frihet ikke bare er skrevet om først – noe som i grunn er naturlig, ettersom det rettmessig er grunnsteinen i universitetets virksomhet – men også fordi delen om menneskerettigheter hovedsakelig handler om akademisk frihet. Denne skjevheten merket derimot ingen av mine informanter, noe som tilsier manglende bevisstgjøring rundt den latente spenningen som finnes mellom friheter og rettigheter (jf. Taylor 1979 og Taylor 1999). En følge av manglende bevissthet rundt dette, er en forsterkning av den latente spenningen, som igjen kan manifesteres når uenigheter oppstår, slik jeg viste i kapittel 6 og 7.

Informantene hadde som vist ulike meninger om hvordan vektingen bør gjøres mellom disse. Én mening var at menneskerettighetene er mer grunnleggende, og derfor må vektes over akademisk frihet; en annen at til tross for at UiO er like moralsk bundet av begge, er det rettslige båndet til menneskerettigheter sterkere; og en tredje at akademisk frihet er essensielt for universitetet, men at det inngår i menneskerettighetene og en kan si «Ja takk, begge deler». Informant D hevdet h*n ikke hadde god nok kunnskap om de to til å si noe fra eller til, men mente de begge var viktige. Denne uklarheten angående vekting av verdiene, viser igjen den manglende bevisstgjøringen.

UiO har ingen offisiell holdning til vektingen av menneskerettigheter og/eller akademisk frihet. Informant B påpekte at de nok aldri vil komme i en situasjon hvor de blir nødt til å ta stilling til dette, og at en slik avgjørelse hadde måttet tas på et statlig nivå og ikke på universitetet. Allikevel er det interessant å se de ulike tolkningene til informantene. Ingen av dem nevnte den tilsynelatende skjevheten mellom de to i de overordnede etiske retningslinjene, men alle hadde gjort seg opp en mening om hvor landet bør ligge. Ettersom alle informantene selv tok del i utarbeidelsen av de ulike etiske retningslinjene jeg fokuserer på, har de alle en viss definisjonsmakt. Dette vil jeg nå analysere inngående.

8.4 Makten til å definere

Hvem har makten til å presentere problemet?

Som avsender har en altså makt til å definere virkeligheten – makt til å fastslå hvordan noe er eller bør være, og samtidig hvordan noe ikke er eller ikke bør være. Og med makt følger et stort ansvar. Hvem har definisjonsmakten her? Hvem er avsenderen(e)? Ulike arbeidsgrupper

har hatt oppgaven med å utarbeide etiske retningslinjer for UiO. I enkelte tilfeller er det studentgrupper eller -organisasjoner som har kommet med innspill til retningslinjene; ofte har studentparlamentet kommet med forslag; og noen ganger har det kommet fra ansatte. Men det er Universitetsstyret som sitter med den endelige definisjonsmakten. De vedtar de etiske retningslinjene, både overordnet og for delområder. Og om de ikke direkte vedtar et sett med retningslinjer, slik som retningslinjene for samarbeidsarrangementer, har de allikevel ansvaret for det som blir stående der.

Hvordan har akademisk frihet fått en høyere rang enn menneskerettigheter i UiOs etiske retningslinjer? Utenfor akademiske sammenhenger vil de aller fleste argumentere for at menneskerettighetene som sådan må vektes over akademisk frihet. Akademisk frihet kan anses som en del av menneskerettighetene, som diskutert ovenfor, eller som en separat frihet, men kan ikke ta hele fokuset fra resten av menneskerettighetene. På samme måte kan ikke noen av menneskerettighetene overskygge hverandre; det er ingen menneskerettigheter som er mer fundamentale enn andre. Men på universitetet er realiteten en annen. Akademisk frihet: friheten til å forske, uttrykke seg, publisere og undervise fritt, må være gjennomgående for en slik høyere utdanningsinstitusjon. Hva er poenget med et universitet som ikke setter dét høyest? Derfor er det ikke så urimelig at akademisk frihet har fått såpass mye plass i UiOs retningslinjer. Men gjør det opp for den begrensede rollen som menneskerettighetene har fått? Ettersom rettigheter er på et annet spekter enn friheter, burde det også få sin rettmessige plass i retningslinjene, noe som også kan resultere i færre konflikter mellom de to.

Hvilke forutsetninger og antagelser ligger til grunn for aktørenes interesser?

Hva ligger så til grunn for de ulike partenes interesser i dette tilfellet? Hvilke forutinntatte antagelser og kulturelle verdier ligger til grunn? Dette analysearbeidet kan gjøres systematisk ved å se etter blant annet relevante binære opposisjoner og nøkkelkonsepter (Bacchi 2009, 7-9). Binære opposisjoner som kan identifiseres her er UiO/studenter og akademisk frihet/menneskerettigheter. UiO tar rollen som giver og beskytter overfor studentene, mens disse er passive mottakere. Hvorvidt akademisk frihet kan stilles opp mot menneskerettigheter, har jeg diskutert omfattende tidligere i dette kapittelet. Den latente spenningen mellom de to, gjør dette vanskelig, spesielt i saker der spenningen manifesteres. Rettigheter for studenter og akademikere, og ansvar fra UiOs side, vil kunne ses på som nøkkelkonsepter i tekstene. Universitetet konstruerer med dette både et narrativ om

betydningen av akademisk frihet og et om UiO som institusjon. Narrativet UiO skaper om seg selv er at de er en høyere utdanningsinstitusjon som setter akademisk frihet svært høyt. De legger det som grunnlag for hele organisasjonen, og gir denne friheten til studenter og akademikere, spesielt utenfor Norge.

De ulike aktørene har klart forskjellige agendaer for hvorfor de vil komme med bestemte budskap. Hver av studentorganisasjonene som opp gjennom har kommet med kritikk eller forslag, har rimeligvis også ulike agendaer. Eksempelvis jobber Framtiden i våre hender for etisk forsvarlig og miljøvennlig forbruk, og det er derfor rimelig at de kjemper for å få grønne løsninger inkludert i retningslinjene. Studentparlamentet skal representere studentene ved UiO. Hvert år velges nye representanter til studentparlamentet, og de utarbeider en ny handlingsplan, der ulike studentorganisasjoner også kan komme med innspill. Handlingsplanen utgjør den politikken studentparlamentet ønsker å få gjennom i det kommende året. Ut fra den legger de strategier for å oppnå sine mål. Ansatte kan ha forskjellige interesser, som ofte er knyttet til deres fagfelt, slik som religionsprofessor Torkel Brekke, som ønsker samarbeid med israelske professorer og akademikere. Universitetsstyret har andre interesser igjen, noe som påvirkes både av den rollen de spiller i samfunnet, det ansvaret de har overfor samfunnet, og den politikken de selv ønsker å få gjennomslag for. De må vise at de tar samfunnsansvaret på alvor, og at de genuint jobber for studentene. Samtidig har de et budsjett å forholde seg til og investeringer som kan påvirke dette igjen, og de har lover og regler som de må følge.

Som sagt er UiO er statlig virksomhet, og det er da naturlig at UiOs retningslinjer viser til statlige lover og regler som må etterfølges av universitetet. Etter hvert som årene har gått, har samfunnsansvar og CSR fått en større rolle, også for universiteter, som har en slags særstilling i samfunnet. Menneskerettighetene har lenge vært ansett som viktig globalt og nasjonalt. Derfor er det rimelig at de har blitt trukket frem her. Til tross for at det kanskje er en trendsak å ha menneskerettigheter på dagsordenen, er det ikke noe mindre viktig av den grunn. Det er både viktig og riktig av UiO, som premissleverandør i det norske samfunn og i det internasjonale akademiske samfunn, å slå et (fredelig) slag for menneskerettigheter. Akademisk frihet er av stor betydning for universitetet som en høyere utdanningsinstitusjon. Vekten som legges på dette, skyldes delvis formålsparagrafen til Lov om universiteter og høyskoler: «forståelse for prinsippet om faglig frihet og anvendelse av vitenskapelige og

kunstneriske metoder og resultater, både i undervisningen av studenter, i egen virksomhet for øvrig og i offentlig forvaltning, kulturliv og næringsliv» (Universitets- og høyskoleloven 2005 § 1-1.c)). Det skyldes også at vår avtroppende rektor er svært opptatt av prinsippet (jf. Ottersen 2015).

Hva står igjen som uproblematisk i denne problemrepresentasjonen?

Det kan hevdes at å fokusere på visse løsninger utelukker andre løsningsalternativer. Bruk av binære opposisjoner fører f.eks. til en grov forenkling av komplekse forhold, og fjerner nyansene (Bacchi 2009, 12-13), slik som at studentene faktisk er rimelig aktive, tar del i utviklingen av etiske retningslinjer, og sier klart ifra når noe ikke er som det skal. Det er vanskelig å argumentere for at det er feil å ha fokus på akademisk frihet og menneskerettigheter. Det er også vanskelig å si at akademisk frihet burde få mindre plass. Informant A påpekte at UiO burde legge til en definisjon av akademisk frihet, og dermed gi det *mer* plass. Men det er mulig at det finnes andre ting som også burde få litt plass i rampelyset; at det finnes andre måter å se problemet på, slik som Taylor viser i sin diskusjon om universelle rettigheter og/eller friheter (jf. kapittel 3.3.3).

Hva er virkningene av en slik latent spenning?

En latent spenning mellom akademisk frihet og menneskerettigheter ligger under overflaten. Den er implisitt og indirekte, men den grunner i en fundamental asymmetri mellom rettigheter og friheter. Det er ingen klare aktører med klare mål i latente spenninger. Det er imidlertid ulike parter med ulike interesser eller agendaer. Disse partene er ikke nødvendigvis bevisste på at det i det hele tatt finnes en spenning. Eksempelvis påpekte ingen av informantene den skjevheten jeg så i de etiske retningslinjene. Og kun én begynte uoppfordret å snakke om hvilken av verdiene som var viktigst. Det som ikke er bevisstgjort kan ofte bli betent, og en handler med skylapper på. Høyere utdanningsinstitusjoner legger vekt på hvor viktig bevisstgjøring er, og bør derfor ha et ekstra fokus på å unngå latente spenninger, da disse lett kan resultere i åpne konflikter.

Både det som blir sagt og det som forblir usagt i retningslinjene, har reelle positive og negative konsekvenser. Dette innebærer konsekvenser i måten å snakke om noe på, og hva som kan og ikke kan prates om. Dersom menneskerettighetene forøvrig oppfattes som annenrangs i forhold akademisk frihet, kan dette ha innvirkning på hvordan studenter og

ansatte omtaler både menneskerettigheter og akademisk frihet. I tillegg kan det store fokuset på akademisk frihet resultere i at en tar det for gitt at alle ved UiO har gleden av denne friheten, og den kritiske refleksjonen vi lærer på universitetet, forvitrer når man tar noe for gitt. En annen type konsekvens er at det skaper visse subjektposisjoner, som ofte står i opposisjon til hverandre: studenter vs. universitetet. Dette kan føre til enn oss/dem-tankegang, som igjen kan skape unødvendige konflikter. Enda en slags konsekvens er de direkte, materielle virkningene av en problemrepresentasjon. En slik levd virkning av fokuset på akademisk frihet er UiOs valg om å si nei til akademisk og kulturell boikott, men heller fokusere på dialog og fri forskning (Bacchi 2009, 15-18).

Språk er som nevnt makt. Og språk er med på å konstruere virkelighetsforståelser. Når en aktør med definisjonsmakt uttaler seg, setter hun/han agendaen, og bestemmer hvordan noe er, og med det hvordan noe ikke er. Uavhengig av om en avsender har en intensjon om å påvirke mottaker, eller om han/hun har sikte på å uttrykke seg nøytralt, vil valg av språkbruk alltid ha en viss innvirkning på hvordan budskapet tolkes (Blakar 2006, 47). Universitetet i Oslo definerte virkeligheten allerede da de første etiske retningslinjene ble vedtatt. Da bestemte de at etikk var sentralt for UiOs virksomhet, og svarte således på samfunnets forventninger, samtidig som de definerte seg selv som en etisk organisasjon. Dette var med andre ord en viktig del av institusjonaliseringsprosessen deres. Videre definerte de lovverk, forskeransvar, akademisk frihet og menneskerettigheter som UiOs grunnsteiner, med akademisk frihet som den mest fremtredende. Dette legger nye eller forsterkede forventninger på universitetet til å handle i tråd med disse. Men det bygger også videre på narrativet om UiO som samfunnsansvarlig. Men det opprettholder samtidig den latente spenningen mellom menneskerettigheter og akademisk frihet, som viser seg hver gang en uenighet blir til en sak.

9 Diskusjon

9.1 Om etiske retningslinjer og samfunnsansvar

Gjennom hele oppgaven har jeg henvist til mange ulike aktører som stiller forventninger til UiO. Som en statlig virksomhet, må universitetet opptre i tråd med lover, regler og retningslinjer fra den norske stat. Som utdannings- og forskningsinstitusjon, er det forventet at den har en rekke utdanningsmuligheter på ulike nivåer, og at nok studenter blir uteksaminert. Det må også jobbes kontinuerlig for ny forskningsbasert viten. UiO er forventet å tilby utdanning som bygger på kritisk refleksjon, og den mer tradisjonelle samfunnsoppgaven å tilby dannelse, står enda sterkt. Det er dessuten forventet å vektlegge visse verdier. Som universitet har også UiO en viktig rolle som samfunnskritiker. For å vise at forventninger fra omgivelsene tas på alvor, utarbeider flere og flere organisasjoner egne strategier for samfunnsansvar eller CSR. Dette gjelder også UiO. Jeg har her ansett de etiske retningslinjene som universitetets svar på samfunnets forventninger.

Det første de overordnede etiske retningslinjene sier, er at UiO som statlig virksomhet følger de lover og regelverk som er satt for dem. De har også inkludert forskernes rolle og ansvar overfor forskersamfunnet, og vist at de er beskyttet under den akademiske friheten. De viser at de setter både akademisk frihet og menneskerettigheter høyt. Man kunne også ha tjent på å inkludere definisjoner av begge begrepene, for å vise tydelig hva man selv legger i dem. Gjennom retningslinjene for samarbeidsarrangementer og for innkjøp av varer og tjenester, viser universitetet at de også er bevisste på sitt samfunnsansvar når de samarbeider med eksterne aktører, og i anskaffelser. Særlig retningslinjene for innkjøp er svært omfattende, så selv om de kan forbedres, viser de et solid grunnlag for etisk forsvarlige anskaffelser. Og ved å benytte seg av Norwatch' database, demonstrerer UiO at de tilstreber å kun forholde seg til etiske samarbeidspartnere.

På mange måter oppfyller disse retningslinjene samfunnets forventninger. Samtidig sitter jeg igjen med et inntrykk av at de ikke er godt nok implementert. Samfunnsansvaret må internaliseres hos alle de ansatte. I tillegg kunne UiO ha tjent på å prosjektere verdiene sine utad mot både studenter og den øvrige befolkningen. Dette for transparens, og for å bruke sin stemme i samfunnet til å influere andre til å opptre etisk forsvarlig, noe som igjen kan føre til en mer generell bevisstgjøring om etiske holdninger og handlinger. Nå som rettigheter og friheter har fått en såpass stor rolle i verden, er det av stor betydning at innflytelsesrike

institusjoner som UiO viser at alle må bidra for at alle skal få glede av disse godene. Dette kan de blant annet gjøre gjennom enda klarere formulerte etiske retningslinjer, som kan ses i sammenheng med hverandre, og som følges opp i praksis. Man kan understreke de verdiene som settes høyest, og være åpne internt og eksternt om prosessene som foregår på universitetet. Slik kan UiO både opprettholde sin legitimitet og komme et stort skritt nærmere det å oppfylle sitt samfunnsansvar. Det er alltid rom for forbedring, så man kan alltid strekke seg litt lengre.

9.2 Om implementeringen av de etiske retningslinjene

Det er som sagt hver seksjonsleder som har ansvar for oppfølging av retningslinjene for sin seksjon, samt å initiere oppdateringer og revideringer av disse. Dette er på en side positivt, ettersom de vet hvordan retningslinjene fungerer i praksis, og hva som trengs i egen seksjon. På den annen side virker det ikke som om det er noen form for oppfølging av oppfølgingen. Universitetsledelsen har det overordnede ansvaret, men det er f.eks. ingen som går til seksjon for innkjøp og sier at det er på tide å forbedre retningslinjene for innkjøp. Dessuten fører den delte oppfølgingen til at retningslinjene for de ulike delområdene er nokså ulike i språk, struktur og lengde. I tillegg er ikke alle retningslinjene oversatt til engelsk, noe som burde være en selvfølge, men som hver seksjonsleder ikke nødvendigvis tenker på. For mer samstemte og likestilte retningslinjer, kunne det ha vært en idé å ha noen som har hovedansvar for oppfølging og revidering av alle de etiske retningslinjene. Universitetet *bør* utforske mulighetene for et utvalg som har det overordnede ansvaret. I det aller minste burde det settes ned klare tidsrammer for når oppdatering/revisjon av de ulike retningslinjene skal vurderes. En ekstern aktør kan eventuelt ta del i prosessen, slik at man er sikret et utenfraperspektiv.

Gjennom arbeidet med oppgaven har jeg funnet at enkelte har mye fokus på bevisstgjøring og refleksjon rundt de etiske retningslinjene i sine seksjoner. De setter av tid til dette, og har også klare forventninger til nyansatte om å gjøre seg kjent med retningslinjene. Dette er et svært godt utgangspunkt, og det gjorde meg trygg på at ledelsen har tilstrebet å institusjonalisere den viktige rollen retningslinjene har, til seksjonssjefene i organisasjonen. Noe som imidlertid mangler, er bred kunnskap om retningslinjene (jf. Informant B). De fleste kjenner kun til de retningslinjene som hører til ens egen seksjon, og universitetsledelsen synes ikke å ha ikke

full oversikt over retningslinjene for delområder. Et lite grep for å bedre sistnevnte, er å implementere at ledelsen skal informeres hver gang en oppdatering av retningslinjene gjøres, uansett hvor liten den er. For å sikre god oppfølging og oppfylging av de etiske retningslinjene, og dermed samfunnsansvaret, må de formidles til flere og det på en bedre måte. I tillegg må studentene inkluderes i institusjonaliseringen. Dersom f.eks. retningslinjene for samarbeidsarrangementer skal være for studenter og studentorganisasjoner, må Norwatch' database gjøres tilgjengelig for dem.

De overordnede retningslinjene er som vist heller ikke klart nok formidlet ut, ettersom det har vist seg å være manglende kunnskap om universitetets standpunkt hva akademisk boikott angår. Alle i organisasjonen – fra ledelsen og de ansatte og ned til studentorganisasjoner og øvrige studenter – burde ha bedre kjennskap til de overordnede etiske retningslinjene. På dette punktet har UiO et forbedringspotensial. Alle nyansatte bør være pliktige å sette seg inn i retningslinjene. UiO bør aktivt fremme de etiske retningslinjene overfor studenter, i forlengelse av universitets dannelsesansvar. Nye studenter kan eventuelt få tilsendt de overordnede retningslinjene sammen med tilbud om studieplass. Samtlige av de etiske retningslinjene bør i tillegg oversettes til engelsk, og det bør gjøres en grundig språkvask. Retningslinjene kan også gjøres enda lettere tilgjengelig ved at de lenkes til forsiden av UiOs nettsider. Alt som omhandler UiOs verdier burde ligge et tastetrykk fra forsiden. Dette inkluderer universitetets miljøsatsing. De kan også spres på sosiale medier og ellers på campus. Det bør ikke være noen tvil om hva universitets grunnverdier er.

9.3 Om eksemplene

De to eksemplene er som nevnt ulike på en del plan. For det første handler de om to ulike spenninger; den ene om den latente spenningen mellom rettigheter og friheter, og den andre om hvorvidt menneskerettigheter prioriteres i økonomiske investeringer. For det andre dreier den ene seg direkte om UiOs virke og de etiske retningslinjene, mens den andre dreier seg om investeringer gjort av en aktør som i teorien er uavhengig av universitetet. For det tredje er det to ulike tidsrammer; den ene saken har pågått i over åtte år, mens den andre saken har pågått i snaut tre år. For det fjerde er det en forskjell i deknningen av de to sakene; den mest langvarige er tatt opp på flere arenaer og av flere aktører, mens den andre i all hovedsak er skrevet om kun av medier tilknyttet universitetet.

Hovedforskjellen er hva spenningen i hvert eksempel handler om. Den grunnleggende spenningen mellom menneskerettigheter og akademisk frihet kommer tydelig frem i første eksempel. Det er interessant å se at når UiO setter den akademiske friheten på topp, så nevner de spesifikt hvor viktig denne friheten er for studenter og ansatte ved universitetet (Vedtaksforslag fra ledelsen på Universitetsstyremøte 22.06.10). Disse gruppene er imidlertid ikke nevnt eksplisitt i de etiske retningslinjene, hverken under «Akademisk frihet» eller «Menneskerettigheter». En kan nok argumentere for at de er dekket under «UiOs faglige virksomhet», men det er i så fall implisitt. Menneskerettigheter er det som sagt skrevet enda mindre om i retningslinjene, til tross for at flere informanter setter denne verdien svært høyt, noen også høyere enn akademisk frihet.

Hvorvidt menneskerettigheter prioriteres når det skal gjøres investeringer i regi av universitetets forvaltningsfond, er fokuset i det andre eksemplet. Det er vist gang på gang at utredning og utvinning av kull har direkte konsekvenser for de som bor i nærheten, men også for folk langt unna. Det bidrar dermed generelt til den globale klimatrusselen, og fører blant annet til forurensning av vann og luft og mislykkede avlinger, som går utover mange millioner mennesker. I tillegg sender det som nevnt millioner på flukt. Og dét bør være nok for at UiO skal gjøre sitt ytterste for å unngå kullinvesteringer i sitt navn. Rektor Ottersen har selv sagt at universitetet har menneskerettigheter som sitt fundament, men også dette eksemplet viser at menneskerettighetene ble nedprioritert, frem til studentene dro dem i mål.

Det er også noen likheter mellom eksemplene som bør trekkes frem. En viktig likhet er at de begge viser universitetets respons på forventninger fra omgivelsene og forventninger internt på UiO, dog på litt ulike måter. I det første eksemplet har UiO stått ved retningslinjene sine gjennom hele debatten, og holdt på de samme argumentene. Dette viser stabilitet. Samtidig er det åpenbart at de fleste av dem som har vært med i debatten, ikke har klart for seg hva UiOs etiske retningslinjer sier om akademisk boikott. Dette burde universitetet bli tydeligere på i fremtidig debatt. I det andre eksemplet har UiO stått ved UNIFOR gjennom hele debatten. Universitetet har anerkjent betydningen av debatt om saken, med det er nok studentene som har fremskyndet prosessen med en fossilfri strategi.

Den mest fremtredende likheten er imidlertid hvordan disse uenighetene ble til saker. UiO har sikkert blitt utfordret på mange andre aspekter ved sin virksomhet, uten at det har blitt noe

mer ut av det enn en saklig tilbakemelding. Men med disse to eksemplene – og de som er omtalt i kapittel 7 – er forskjellen at de er blitt tatt opp til offentlig debatt. Med andre ord, har spenningen mellom akademisk frihet og menneskerettigheter blitt manifestert gjennom bevisstgjøring, og ulike aktører har tatt til orde når de har ment at den etiske atferden til universitetet ikke har holdt mål. Ved offentlig kritikk har UiO respondert i samme medium. Slik har ulike sider av sakene kommet ut til folket. I tillegg har begge eksemplene å gjøre med menneskerettigheter og betydningen av disse, noe som tilsier at samfunnet har visse forventninger til universitetet når det gjelder å oppfylle og fremme menneskerettighetene.

9.4 Om akademisk frihet og menneskerettigheter

Det har vært svært interessant å se hvordan min forståelse av akademisk frihet og menneskerettigheter har utviklet seg i løpet av arbeidet med denne oppgaven. Mitt førsteinntrykk var at UiO satte akademisk frihet høyere enn menneskerettigheter, ut fra måten de to er beskrevet i de overordnede etiske retningslinjene. Gjennom samtaler med informanter fant jeg at de fleste syntes det var en vanskelig avveining, men at menneskerettighetene stod et hakk sterkere. Kristina Klakegg fra Studentparlamentet ved UiO hevdet at den akademiske friheten overskygger menneskerettighetene, både i de etiske retningslinjene og i universitetets praksiser. I et av eksemplene jeg analyserer er menneskerettighetene nedprioritert til fordel for akademisk frihet. I det andre eksemplet prioriteres menneskerettigheter over økonomiske investeringer, etter stort engasjement fra studentene.

Som jeg har diskutert tidligere, kan man egentlig ikke sette akademisk frihet og menneskerettigheter opp mot hverandre – de er på to forskjellige akser. Rettighetene er der for alle, og beskyttes attpåtil av hver enkelt stat. De er som de er, og har i stor grad blitt tolket av FN, slik at man ikke skal kunne tillegge forskjellige meninger til dem. Frihet er mer flytende. Den er vanskelig å definere, og vokser når formålet en vil oppnå med sin frihet, vokser. Universitetet har valgt å nedprioritere menneskerettigheter når de har prioritert opp akademisk frihet, istedenfor å sette de sammen på topp. Flere har argumentert for at den akademiske friheten ikke kan gå på bekostning av alt annet, og at menneskerettighetene må komme mer i sentrum.

Rektor Ottersen har snakket om betydningen av akademisk frihet og menneskerettigheter, både generelt og mer spesifikt for UiO. Det er ingen tvil om at de begge er vesentlige verdier

for universitetet, og at de også må være det for at legitimiteten til institusjonen skal opprettholdes. Men det er også viktig at de er mer enn tomme ord. Den akademiske friheten må være til glede for både studenter og vitenskapelig ansatte ved UiO, men også for universitetets samarbeidspartnere. Som UiO har et samfunnsansvar til å utdanne sine egne, og tilrettelegge for fri forskning og søken etter kunnskap, har de også et ansvar for å stå i solidaritet med personer som blir frarøvet sin akademiske frihet. Dette vises blant annet i satsingene Scholars at Risk, Students at Risk og Akademisk dugnad, men det bør også komme tydelig frem at UiO ikke aksepterer at institusjoner i andre land bryter med den akademiske friheten. Menneskerettighetene er for alle, og mye av det som tas for gitt her i Norge, må en kjempe for i andre land. Derfor er det desto viktigere at vi hever våre stemmer for dem hvis stemmer blir undertrykt; at UiO går foran som pådriver i kampen for at alle skal ha menneskerettigheter. Og da må menneskerettighetene høyere opp på prioriteringslista til universitetsledelsen.

10 Konklusjon: Mine funn satt opp mot problemstillingene

Hvordan har UiOs overordnede etiske retningslinjer, retningslinjer for samarbeidsarrangementer, og retningslinjer for kjøp av varer og tjenester blitt utarbeidet og institusjonalisert?

Utarbeidelsen av de overordnede etiske retningslinjene ble initiert av universitetsledelsen. Retningslinjene for samarbeid og for kjøp av varer og tjenester ble derimot begge utarbeidet etter at det ble rettet kritikk mot UiOs etiske atferd. Overordnet er det de som har direkte å gjøre med et sett med retningslinjer de som har best kjennskap til dem. Det går med andre ord på relevans. Innkjøpssjefen har ansvar for at innkjøpsavdelingen ikke bare kjenner de etiske retningslinjene for innkjøp, men at de kan bruke dem. På samme måte har andre avdelinger ansvaret for implementeringen hos sine ansatte. Flere informanter (Informant B, Informant C, og Informant D) forklarer at nyansatte påkreves å lese og gjøre seg innforstått med de etiske retningslinjene.

Informantene trekker også frem viktigheten av refleksjon rundt retningslinjene, ettersom bruk i praksis er den beste implementeringsmetoden. Informant C utdyper: «De er viktige i det daglige arbeidet vårt. Alle som jobber her er kjent med det, og vi har hatt etikkseminarer, som har gitt tid til etiske refleksjoner, i forbindelse med hva vi kan komme ut for ... når det gjelder etiske problemstillinger.» Informant D påpeker at «de som blir ansatt ... leser dem og skriver under på at de har sett dem, og er innforstått med at det er en del av det de skal jobbe med.» Dermed virker det som om de etiske retningslinjene implementeres aktivt hos i de ansatte, selv om ikke organisasjonen som helhet har jevn god kjennskap til alle retningslinjene. UiO har valgt å offentliggjøre de verdiene de setter høyest, og de forventningene de stiller til seg selv, ansatte, samarbeidspartnere og leverandører. Gjennom denne institusjonaliseringen har de konstruert en CSR-profil, og med det et narrativ om UiO som samfunnsansvarlig.

Hva skal til for at uenighet knyttet til UiOs etiske atferd blir til en sak?

Det har vært lite offentlig debatt om uetiske forhold ved UiO. Og svært få kritikker av og uenigheter rundt universitetets etiske retningslinjer har blitt store saker. Akademisk frihet ser ut til å vinne i saker der det handler om akademia, mens menneskerettighetene stort sett vinner i andre saker. Flere informanter fortalte om punkter UiO hadde blitt utfordret på og

hvordan det ble behandlet av ledelsen, i tillegg til hvordan konkrete brudd på de etiske retningslinjene blir håndtert. Men lite av dette har kommet ut til de øvrige ansatte og studentmassen.

For at noe skal bli en ordentlig sak, virker det som om det må komme offentlig kritikk av spesifikke forhold ved institusjonen – latente spenninger må manifesteres. Kritikken bør publiseres gjennom kanaler som er lett tilgjengelige ved UiO, slik at så mange som mulig tilknyttet organisasjonen, blir oppmerksomme på det. Når utfordringen mot UiO er offentlig, pleier også svarene å være offentlige. Kommunikasjonen går litt frem og tilbake, slik at man kan se hvordan forholdene utvikler seg. I noen tilfeller har en sak skapt så stor debatt at faktiske debatter har blitt arrangert, slik som saken om akademisk boikott. Det er som vist få saker omkring de etiske retningslinjene til UiO, og behandlingen av dem er nødtørftig. Dette kan være fordi det har kommet lite kritikk og utfordring av universitetet, men det kan også fordi det tar tid før man blir bevisst underliggende spenninger. Det virker med andre ord som om det skal svært mye til før noe blir til en sak.

I hvilken grad kan man se en iboende spenning mellom menneskerettigheter og akademisk frihet i de etiske retningslinjene?

Det er en asymmetri mellom menneskerettigheter og akademisk frihet i UiOs etiske retningslinjer. Akademisk frihet er plassert først, gitt mest plass, og er reflektert mer over i teksten. Dette viser at det er den akademiske friheten som ligger til grunn for UiOs faglige virke, og er den mest sentrale verdien. Det er naturlig at UiO, som en høyere utdanningsinstitusjon, understreker betydningen av akademisk frihet, da denne friheten må være til stede for at man skal kunne drive med blant annet kritisk tenkning, fri forskning, og opplysning. Disse utgjør på mange måter fundamentet til et universitet. Det er også tydelig at UiO ser det som en kritisk del av sitt samfunnsansvar å sette akademisk frihet på topp.

Menneskerettigheter er et globalt verdsett, som også bør gjennomsyre en utdannings- og dannelsesinstitusjon. Dette kommer frem blant mine informanter, som setter menneskerettighetene svært høyt. Det gjenspeiles imidlertid ikke i de etiske retningslinjene, hvor menneskerettigheter kun nevnes noen få ganger, og ikke synes å være til stede gjennom alle dokumentene (jf. avsnittet om barnearbeid). Dette viser at den manglende bevisstheten omkring den grunnleggende inkongruensen mellom frihet og rettighet, her har resultert i en

iboende spenning mellom akademisk frihet og menneskerettigheter. Denne spenningen gjøres eksplisitt når den manifesteres i offentlig kritikk av UiOs etiske virke.

Litteraturliste

Ashraf, Ahmed Fawad. 2014. «- De som er opptatt av boikott, har mistet gangsynet». *Aftenposten*. Lest 2. mars 2017.

http://www.aftenposten.no/kultur/--De-som-er-opptatt-av-boikott_-har-mistet-gangsynet-92100b.html

Bacchi, Carol. 2009. *Analysing Policy: What's the problem represented to be?* Melbourne: Pearson.

Bergstrøm, Ida. 2016. «Kritikk mot UiO for kullinvesteringer». *Khrono*. Lest 2. mai 2017.

<https://khrono.no/samfunn/2016/04/uio-har-investert-i-klimaversting>

Blakar, Rolv Mikkel. 2006. *Språk er makt*, 7. utgave. Oslo: Pax Forlag.

Blaker Strand, Vibeke. 14. mars 2016. «Menneskerettigheter». *Store norske leksikon*. Lest 2. april 2017.

<https://snl.no/menneskerettigheter>

Blaker Strand, Vibeke. 3. april 2013. «Ratifikasjon». *Store norske leksikon*. Lest 13. mai 2017.

<https://snl.no/ratifikasjon>

Bredgaard, Thomas. 2004. «Corporate social responsibility between public policy and enterprise policy». *Transfer: European Review of Labour and Research*. Vol 10, Issue 3, pp. 372 – 392.

Boikott, desinvesteringer og sanksjonering av Israel (BDS). «Debatt om akademisk boikott». Video. 1:47:09. 24. april 2017.

<https://www.youtube.com/watch?v=Jkiz3eT7-Cg>

Boikott, desinvesteringer og sanksjonering av Israel (BDS). «Akademisk boikott». Video. 1:45:28. 17. november 2015.

https://www.youtube.com/watch?v=t_AUw2xQQeA

Bore, Thor Bjarne. 2014. «Nei til akademisk Israels-boikott» Lest 22. april 2017.

<http://www.verdidebatt.no/innlegg/11489885-nei-til-akademisk-israels-boikott>

Coghlan, David og Teresa Brannick. 2014. *Doing action research in our own organization*, 4. utgave. London: Sage.

Creswell, J. W. 2007. *Qualitative Inquiry and Research Design*. Thousand Oaks, California: Sage.

de Colle, Simone, Adrian Henriques og Saras Sarasvathy. 2014. «The Paradox of Corporate Social Responsibility Standards». *Journal of Business Ethics*, 124-177.

De nasjonale forskningsetiske komiteene. 2016. «Generelle forskningsetiske retningslinjer». Lest 9. oktober 2016.

<https://www.etikkom.no/forskningsetiske-retningslinjer/Generelle-forskningsetiske-retningslinjer/>

de Shalit, Avner. 2016. «The Ethics of Academic Boycott». *The Journal of Politics*, 78, no. 3, 642-652.

De Schutter, Olivier. 2014. *International Human Rights Law*, 2nd edition, Cambridge: Cambridge University Press.

Dudovskiy, John. 2012. «Criticism Associated with Corporate Social Responsibility (CSR) ». *Research Methodology*. Lest 1. mai 2017.

<http://research-methodology.net/criticism-associated-with-corporate-social-responsibility-csr/>

Egeland, Lars. 2017. «Akademia og rasehygiene». *Khrono*. Lest 12. mai 2017.

<https://khrono.no/debatt/akademia-og-rasehygiene>

Fjellheim, Eva Maria. 2004. «Ta først, spørre etterpå. Hvordan Oljefondets investeringer i gull og kull bryter urfolk og afroetterkommeres rettigheter i Latin-Amerika.» *SAIH – Studentenes og Akademikernes Internasjonale Hjelpfond*. Oslo: Hauknes Grafisk AS.

Flatø, Emil. 2010. «UiO mangler etikkpolitikk». *Universitas*. Lest 2. mai 2017.

<http://universitas.no/nyheter/54463/uio-mangler-etikkpolitikk>

FN. 17. mars 2017. «Hva er menneskerettigheter?» Lest 17. april 2017.

<http://www.fn.no/Tema/Menneskerettigheter/Hva-er-menneskerettigheter>

Folkevord, Mirjam K. S. 2010. «Trekker kritikken mot UiO». *Universitas*. Lest 12. mai 2017.

<http://universitas.no/nyheter/55492/trekker-kritikken-mot-uio>

Gitlesen, Jens Petter. 2017. «Rektor Ole Petter Ottersen må beklage». *Verdidebatt*. Lest 12. mai 2017.

<http://www.verdidebatt.no/innlegg/11682648-rektor-ole-petter-ottersen-ma-beklage?side=1>

Hansen, Tor Ivar. 2016. «Universitetet I Oslo». *Store norske leksikon*. Lest 25. januar 2017.

https://snl.no/Universitetet_i_Oslo

Iversen, Jonas og Robert Wood. 2014. «Akademisk boikott er fornuftig taktikk». *Palestinakomiteen*. Lest 15. mars 2017.

<http://palestinakomiteen.no/akademisk-boikott-er-fornuftig-taktikk/>

Iverson, Duncan. 2008. *Rights*. Stocksfield: Acumen Publishing.

Jahre, Martine og Emilie Larsen Ørneseidet. 2014. «Mer etikk på UiO, takk!» *Universitas*. Lest 2. mai 2017.

<http://universitas.no/debatt/59741/mer-etikk-pa-uio-takk>

Jorde, Sigurd. 2016. «Grønt universitet sover i timen». *Framtiden i våre hender*. Lest 22. april 2017.

<https://www.framtiden.no/201604206984/aktuelt/etiske-investeringer/gront-universitet-sover-i-timen.html>

Kaalsaas, Kristoffer Kaayne og Heljar Havnes. 2013. «Nye etikkregler etter G4S-bråk». *Universitas*. Lest 10. mai 2017.

<http://universitas.no/nyheter/57970/nye-etikkregler-etter-g4s-brak>

Kallerud, Egil. 2006. «Akademisk frihet: en oversikt over spørsmål drøftet i internasjonal litteratur». *NIFU arbeidsnotat 2006: 18*.

<https://brage.bibsys.no/xmlui/bitstream/handle/11250/2353686/NIFUSTEPArbeidsnotat2006-18.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Kjølsrød, Lise. 2010. «Om å følge vinden dit den blåser. Et problemdrevet design tar form». I *Metodene våre*, redigert av Album, D, M. N. Hansen & K. Widerberg, 271-285.

Kommunal- og moderniseringsdepartementet. 2012. «Etske retningslinjer for statstjenesten». Lest 15. januar 2017.

https://www.regjeringen.no/contentassets/6febade60054700aadd61535e979198/no/pdfs/etiske-retningslinjer_rev_2012.pdf

Kunnskapsdepartementet. «Universiteter og høyskoler». Lest 2. mai 2017.

<https://www.regjeringen.no/no/dep/kd/org/etater-og-virksomheter/underliggende-etater/statlige-universiteter-og-hoyskoler/id434505/>

Lancaster, F. W. og Lorraine Haricombe. 2003. «The Academic Boycott of South Africa: Symbolic Gesture or Effective Agent of Change?» Lest 2. mars 2017.

http://www.monabaker.com/pMachine/more.php?id=A1105_0_1_0_M

Lindqvist, Helene. 2017. «– Det er viktig å diskutere substansen i det Braanen Sterri sier». *Uniforum*. Lest 12. mai 2017.

<http://www.uniforum.uio.no/nyheter/2017/04/viktig-a-diskutere-substansen-i-det-braanen-sterri.html>

Linné Eriksen, Helle. 2010. «Vedlegg 1». *Universitetet i Oslo*. Saksinnmelding og vedtaksforslag til universitetsstyremøte. 22.06.10.

Loge, Julia. 2017. «UiO-forskere revurderer konferanser i USA». *Uniforum*. Lest 2. mai 2017.

<http://www.uniforum.uio.no/nyheter/2017/01/revurderer-konferanser-i-usa.html>

Luthen, Siri. 2009. «Bedrifters samfunnsansvar og statlig eierskap: Regjeringens implementering av bedrifters samfunnsansvar i statlig eide selskaper». Masteroppgave, Universitetet i Oslo.

Manum, Svein B. og Christian Haug Eide. 2016. «Kull». *Store norske leksikon*. Lest 22. april 2017.

<https://snl.no/kull>

Martinussen, Willy. 1984. *Sosiologisk analyse: en innføring*. Oslo: Universitetsforlaget.

Moon, Jeremy. 2014. *Corporate Social Responsibility: A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press.

Myhre, Sondre. 2016. «UiO investerer i miljøverstinger». *Universitas*. Lest 2. februar 2017.

<http://universitas.no/nyheter/61448/uio-investerer-i-miljoeverstinger>

Nejati, Mehran, Azadeh Shafaei, Yashar Salamzadeh og Mohammadreza Daraei. 2010. «Corporate social responsibility and universities: A study of top 10 world universities' websites». *African Journal of Business Management* Vol. 5(2), pp. 440-447.

Nilsen, Jonas. 2016. «Å selge sjelen til djevelen». *Khrono*. Lest 2. mai 2017.

<https://khrono.no/debatt/selge-sjelen-til-djevelen>

Norad. 2016. «Bærekraftsmålene: Hovedmål og delmål». Lest 13. mars 2017.

<https://www.norad.no/om-bistand/barekraftsmalene/barekraftsmalene-hovedmal-og-delmal/>

Normannsen, Sølvi Waterloo. 2016. «Universiteter skal investere grønnere». *Universitetsavisa*. Lest 2. mai 2017.

<http://www.universitetsavisa.no/politikk/2016/11/30/Universiteter-skal-investere-gr%C3%B8nnere-61806.ece>

Norsk senter for forskningsdata (NSD). 2017. «Utenlandske studenter i Norge». Lest 15. mai 2017.

https://dbh.nsd.uib.no/dbhvev/student/utenlandske_rapport.cfm?dep_id=1&vkode=x&landkode=x&studkode=x&progkode=x&semester=1&sti=insttype%2Cinstkode%2Cfakkode%2Cfakkode%2Cprogkode&insttype=x&arstall=2017&instkode=x&finans=egen&fakkode=x&ufakkode=x&beregning=Totalt.antall&valgt_sti=&grupperingstring=a.arstall&sti_hele=insttype%2Cinstkode%2Cfakkode%2Cufakkode%2Cprogkode&sti_valgt=insttype%2Cinstkode%2Cfakkode%2Cufakkode%2Cprogkode&viskode=0&nullvalue=-&pageid=1&brukersort=to

NOU 2006: 19. *Akademisk frihet— Individuelle rettigheter og institusjonelle styringsbehov*. Oslo: Utdannings- og forskningsdepartementet.

<https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2006-19/id392466/sec1>

Oterholm, Gard. 2017. «Blindern-ansatte forteller: Hører apelyder og må gjøre «negerarbeid». *Universitas*. Lest 11. mai 2017.

<http://universitas.no/nyheter/62390/blindern-ansatte-forteller-horer-apelyder-og-ma>

Oterholm, Gard og Birk Tjeldflaat Helle. 2017. «Toppjurist om rasismeskandalen: – Gjør meg fysisk kvalm». *Universitas*. Lest 11. mai 2017.

<http://universitas.no/nyheter/62402/toppjurist-om-rasismeskandalen-gjor-meg-fysisk>

Ottersen, Ole Petter. 2017a. «Den vanskelige yringsfriheten». *Rektors blogg*. Lest 12. mai 2017.

<http://www.uio.no/om/aktuelt/rektors-blogg/2017/den-vanskelige-ytringsfriheten.html>

Ottersen, Ole Petter. 2017b. «Menneskerettighetene er universitetets bunnplanke». *Rektors blogg*. Lest 12. mai 2017.

<http://www.uio.no/om/aktuelt/rektors-blogg/2017/menneskerettighetene-er-universitetets-bunnplanke.html>

Ottersen, Ole Petter. 2017c. «Oppsiktsvekkende uttalelser fra statssekretær Laabak». *Rektors blogg*. Lest 12. mai 2017.

<http://www.uio.no/om/aktuelt/rektors-blogg/2017/opsiktsvekkende-uttalelser.html>

Ottersen, Ole Petter. 2013. «Students at risk». Lest 8. april 2017.

<http://www.uio.no/om/aktuelt/rektors-blogg/arkiv/students-at-risk.html>

Ottersen, Ole Petter. 2016. «UiO-rector svarer på kritikken av Kissinger-møtet: Kissinger i Nobel Peace Prize Forum.» *Uniforum*. Lest 12. mai 2017.

<http://www.uniforum.uio.no/leserbrev/2016/kissinger-i-nobel-peace-prize-forum.html>

Ottersen, Ole Petter. 2015. «Universitetet i Oslo har tatt initiativet til en akademisk dugnad for flyktninger». *Aftenposten*. Lest 10. april 2017.

<http://www.aftenposten.no/meninger/debatt/Universitetet-i-Oslo-har-tatt-initiativet-til-en-akademisk-dugnad-for-flyktninger--Ole-Petter-Ottersen-19110b.html>

Ottersen, Ole Petter. 2010. «Universitetsledelsen avviser krav om akademisk boikott av Israel». *Uniforum*. Lest 10. mars 2017.

<http://www.uniforum.uio.no/leserbrev/2010/avviser-krav-om-boikott.html>

Paulsen, Hans Christian. 2016. «UiO trenger et etikktvalg». *Uniforum*. Lest 12. mai 2017.

<http://www.uniforum.uio.no/leserbrev/2016/uio-trenger-et-etikktvalg.html>

Rajagopal, Balakrishnan. 2003. «Academic Freedom as a Human Right». *Academe*, May-June 2003, 25-28.

Regjeringen. 1. desember 2014. «Hva er menneskerettigheter?» Lest 17. april 2017.

<https://www.regjeringen.no/no/tema/utenrikssaker/menneskerettigheter/ny-struktur/hva-er-menneskerettigheter/id447032/>

Regjeringen. 8. juni 2015 «Samfunnsansvar». Lest 1. mai 2017.

<https://www.regjeringen.no/no/tema/naringsliv/statlig-eierskap/statens-eierberetning-2015/Samfunnsansvar/id762398/>

RORG-samarbeidet. 4. juni 2015. «Kull, menneskerettigheter og bærekraft (SPU)». Lest 22. april 2017.

<http://www.rorg.no/Artikler/3256.html>

Scholars at Risk. «About». *Scholars at risk*. Lest 8. april 2017.

<https://www.scholarsatrisk.org/about/>

Scott, W. Richard. *Institutions and Organizations. Ideas and Interests*. Los Angeles: Sage.

Studentparlamentet. 2. desember 2016a. «Ethiske retningslinjer for samarbeid med næringslivet og etikktvalg på UiO». *Studentparlamentet*. Lest 11. januar 2017.

<http://www.studentparlamentet.uio.no/Dokumenter/resolusjoner/2016-2017/etiske-retningslinjer-for-samarbeid-med-neringsliv.html>

Studentparlamentet. 2. desember 2016b. «Nei til norsk-israelsk samarbeid om petroleumsteknologi». *Studentparlamentet*. Lest 12. mai 2017.

<http://www.studentparlamentet.uio.no/dokumenter/resolusjoner/2016-2017/nei-til-norsk-israelsk-samarbeid-om-petroleumstekn.html>

Taylor, Charles. 1999. «Conditions of an Unforced Consensus on Human Rights.» I *The Politics of Human Rights*, redigert av Obrad Savić, 101-112. London: Verso.

Taylor, Charles. 1979. «What's Wrong with Negative Liberty», I *The Idea of Freedom: Essays in Honour of Isaiah Berlin*, redigert av Alan Ryan, 175-193. Oxford: Oxford University Press.

Thagaard, Tove. 2013. *Systematikk og innlevelse – en innføring i kvalitativ metode*, 4. utgave. Bergen: Fagbokforlaget.

Toft, Martin. 2005. «Unifor-leiinga: - Me har eit etisk regelverk». *Uniforum*. Lest 10. februar 2017.

<http://www.uniforum.uio.no/nyheter/2005/06/unifor-leiinga-me-har-eit-etisk-regelverk.html>

Toft, Martin. 2009. «Vil ha akademisk boikott av Israel». *Uniforum*. Lest 2. mars 2017.

<http://www.uniforum.uio.no/nyheter/2009/01/vil-ha-akademisk-boikott-av-israel.html>

Toft, Martin. 2013. «UiO får etiske retningslinjer for innkjøp». *Uniforum*, 5. februar 2013. (Lest 11. januar 2017).

<http://www.uniforum.uio.no/nyheter/2013/02/uio-far-etiske-retningslinjer-for-innkjop.html>

Toft, Martin. 2016a. «Boikott forskningssamarbeid med Israel og Saudi-Arabia om petroleum!» *Uniforum*. Lest 2. mai 2017.

<http://www.uniforum.uio.no/meiner/2016/boikott-forskingssamarbeid-med-israel-og-saudi-ara.html>

Toft, Martin. 2016b. «Ueinig i akademisk boikott av Israel og andre land». *Uniforum*. Lest 12. mars 2017.

<http://www.uniforum.uio.no/nyheter/2016/04/ueinig-i-akademisk-boikott-av-israel-og-andre-land.html>

Toft, Martin. 2016c. «UiO-akademikarar kritiserer Kissinger-invitasjon». *Uniforum*. Lest 12. mai 2017.

<http://www.uniforum.uio.no/nyheter/2016/12/uio-akademikarar-kritiserer-kissinger-invitasjon.html>

Tollefsen, Sindre Stranden. 2016. «Norske universiteter kvitter seg med olje, kull og gass». *Framtiden i våre hender*. Lest 23. januar 2017.

<http://www.framtiden.no/aktuelt/etiske-penger/norske-universiteter-kvitter-seg-med-olje-kull-og-gass.html>

UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights (CESCR), «General Comment No. 13: The Right to Education (Art. 13 of the Covenant),» 8 December 1999, E/C.12/1999/10. Lest 8. april 2017

<http://www.refworld.org/docid/4538838c22.html>

UNIFOR. «Våre tjenester». Lest 15. mai 2017.

<https://www.unifor.no/ContentItem.aspx?ci=243>

Uniforum. 2010. «Krever akademisk boikott av Israel». *Uniforum*. Lest 2. mars 2017.

<http://www.uniforum.uio.no/nyheter/2010/06/krever-akademisk-boikott-av-israel.html>

Universal Periodic Review of South Africa 27th Session. 2016. «Joint Stakeholders' Submission on: The threats to human rights from mining and coal-fired power production in South Africa». Lest 23. april 2017.

<http://cer.org.za/wp-content/uploads/2016/10/2017-SA-UPR-submission-mining-and-HR-2016-10-5-final.pdf>

Universitas. 2013. «Vektorselskap «vant» over universitetet». Lest 2. mai 2017.

<http://universitas.no/nyheter/58887/vektorselskap-vant-over-universitetet>

Universitas. 20. april 2016. «UiO investerer i kullselskaper». Lest 15. mars 2017.

<http://www.uniforum.uio.no/nyheter/2016/04/uio-investerer-i-kullselskaper.html>

Universitetet i Oslo. 2012. «Etsiske retningslinjer» Lest 15. mai 2017.

<http://www.uio.no/om/regelverk/etsiske-retningslinjer/>

Universitetet i Oslo. 2013. «Etsiske retningslinjer for kjøp av varer og tjenester» Lest 15. mai 2017.

<http://www.uio.no/for-ansatte/arbeidsstotte/innkjop/innkjop/regler/etsiske-retningslinjer/index.html#toc2>

Universitetet i Oslo. 2010. «Samarbeidsarrangementer» Lest 15. mai 2017.

<http://www.uio.no/om/regelverk/etsiske-retningslinjer/samarbeidsarrangementer.html>

Universitetet i Oslo. «Universitetsstyret». Lest 2. mai 2017.

<http://www.uio.no/om/organisasjon/styret/>

Universitetet i Oslo. 2017a. «Grønt UiO». Lest 2. mai 2017.

<https://www.uio.no/om/strategi/miljo/om/>

Universitetet i Oslo. 2017b. «Miljø, etikk og samfunnsansvar ved UiO». Lest 11. mars 2017.

<http://www.uio.no/for-ansatte/arbeidsstotte/innkjop/miljo-samfunnsansvar/>

Universitetsdirektøren. 2010. «Akademisk boikott». *Universitetet i Oslo*. Forsidenotat til universitetsstyremøte 22.06.10.

Universitetsdirektøren. 2012. «Orienteringer fra Universitetsdirektøren». Styrenotat til universitetsstyremøte 24.04.12.

Universitets- og høyskoleloven. *Lov om universiteter og høyskoler av 1. april 2005 nr. 15*.
<https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2005-04-01-15>

Universitetsstyret. 2010. «Protokoll fra møte i Universitetsstyret». *Universitetet i Oslo*. 22.06.10.

Universitetsstyret. 2012. «Protokoll fra møte i Universitetsstyret». *Universitetet i Oslo*. 24.04.12.

Utenriksdepartementet. 1. desember 2014. «Hva er menneskerettigheter?» Lest 1. mai 2017.
<https://www.regjeringen.no/no/tema/utenrikssaker/menneskerettigheter/ny-struktur/hva-er-menneskerettigheter/id447032/>

Vabø, Agnete. 2007. «Politikkens gjenkomst». *Forskningspolitikk*. Nr. 3–4, 2007, 30. årgang. 6-8. Lest 10. mai 2017.
<http://fpol.no/wp-content/uploads/2013/05/Forskningspolitikk-03-04-2007.pdf>

Weisman, Alan. 2007. *The world without us*. New York: Picador.

Wood, Robert. 2013. «Skal UiO bidra til menneskerettighetsbrudd?» *Universitas*. Lest 2. mai 2017.
<http://universitas.no/debatt/58719/skal-uio-bidra-til-menneskerettighetsbrudd>

Wæhle, Espen og Aksel Braanen Sterri. 6. april. 2016. «Case-studie». *Store norske leksikon*. Lest 2. april 2017.
<https://snl.no/case-studie>

Ørstavik, Maren. 2010. «Etikkaksjon mot UiO». *Universitas*. Lest 11. april 2017.
<http://universitas.no/nyheter/55287/etikkaksjon-mot-uio>

Antall ord i oppgaven: 24 616

Vedlegg 1

Etiske retningslinjer

Her finner du en samlet oversikt over etiske retningslinjer ved Universitetet i Oslo.

Norske og internasjonale lover

UiO er en statlig virksomhet og har ansvar for å sikre at undervisning, forskning og formidling utføres i samsvar med de rammer som er fastsatt i universitets- og høyskoleloven, forvaltningsloven og i annet relevant institusjonelt, nasjonalt og internasjonalt lov- og regelverk.

Forskernes ansvar

UiOs forskere har et selvstendig ansvar for at forskningen utføres i samsvar med god forskningsskikk og anerkjente vitenskapelige og etiske prinsipper.

Akademisk frihet

UiOs faglige virksomhet bygger på prinsippet om akademisk frihet. Dette skal også ligge til grunn for samarbeid med eksterne aktører.

UiO legger til grunn, med utgangspunkt i prinsippet om akademisk frihet, at vi vil ha gode forbindelser til og er åpen for faglig samarbeid med allment anerkjente akademiske miljøer på tvers av landegrenser og politiske og kulturelle skillelinjer.

UiO er imot bruk av akademisk boikott som et politisk virkemiddel og arbeider for at vitenskapelige nettverk kan benyttes på en positiv måte i konflikter der diplomatiske kanaler brytes ned.

Menneskerettigheter

UiO ser det som en oppgave å støtte forskere og studenter som på grunn av konflikt eller undertrykkende politiske forhold hindres i å utøve sin akademiske frihet.

UiO vil fremheve grunnleggende menneskerettigheter og studentenes frihet ved inngåelse og oppfølging av samarbeidsavtaler med institusjoner i andre land.

Vurdering av samarbeidsavtaler skal inkludere en gjennomgang av akademisk frihet ved den aktuelle institusjon.

Retningslinjer for delområder

- [Etiske retningslinjer for veiledere](#)
- [Forskningsetikk](#)
- [Fusk](#)
- [Kjøp av varer og tjenester](#)

- [Saksbehandling og klage](#)
- [Samarbeidsarrangementer](#)
- [Serviceerklæring](#)
- [Skikkethetsvurdering](#)

Godkjent av Universitetsstyret 24.4.2012.

Publisert 25. juni 2012 12:53 - Sist endret 21. sep. 2016 12:56

Vedlegg 2

Samarbeidsarrangementer

Reglement for studentrettede arrangementer der UiO samarbeider med samfunn og næringsliv.

Ansvarlig arrangør skal:

- sikre at ingen virksomheter som er utelukket av Statens Pensjonsfond inviteres eller deltar.
- kvalitetssikre alle virksomheter som inviteres eller deltar i henhold til Norwatch' database. Konkret vil dette innebære å legge inn virksomhetenes navn i Norwatch' søkemotor og se vurderingen av disse.

Ansvarlig arrangør oppfordres til å abonnere på [Norwatch](#)' nyhetsbrev. Ved spørsmål, uklarheter eller gråsoner skal problemstillingen tas opp med universitetsdirektøren

Publisert 25. juni 2012 12:53 - Sist endret 20. okt. 2015 10:49

Vedlegg 3

Etiske retningslinjer for kjøp av varer og tjenester

Her finner du etiske retningslinjer for ansatte for innkjøp og ved kontakt med leverandører av varer og tjenester.

Hvis du er i tvil med innkjøp, må spørsmålet forelegges nærmeste leder.

Innholdsfortegnelse

- [Formål m.m.](#)
 - [Formål](#)
 - [Krav og forventninger til den enkelte ansatte](#)
 - [Bruk av stilling](#)
 - [Inhabilitet](#)
 - [Forretningsomgang og sosialt samvær](#)
 - [Gaver og andre ytelser](#)
 - [Reiser i tjenesten](#)
 - [Privat bruk av rammeavtaler](#)
 - [Fortrolig og riktig informasjon](#)
 - [Krav og forventninger til leverandører](#)
 - [Miljø](#)
 - [Menneskerettigheter](#)
- [Standarder i arbeidslivet](#)
 - [Organisasjonsfrihet og rett til kollektive forhandlinger](#)
 - [Tvangsarbeid](#)
 - [Barnearbeid](#)
 - [Diskriminering](#)
 - [Ansettelsesforhold](#)
 - [Helse, miljø og sikkerhet](#)
- [Korrupsjon og andre uetiske og ulovlige forretningsmetoder](#)
 - [Integritet](#)
 - [Lån av utstyr](#)
 - [Uetisk adferd, smøring og korrupsjon](#)
 - [Konkurransen](#)
 - [Oppfølging og sanksjoner](#)

Formål m.m.

Formål

Etiske retningslinjer for Universitetet i Oslo (UiO) skal bidra til at UiO opptrer med stor integritet, slik at allmennheten har tillit til at offentlige anskaffelser skjer på en samfunns-tjenlig måte, samt forebygge uetisk adferd og korrupsjon i forbindelse med anskaffelser.

De etiske retningslinjene ivaretar anbefalinger fra myndighetene om miljø- og samfunnsansvar i offentlig innkjøp, herunder Regjeringens handlingsplan for miljø-

og samfunnsansvar, samt de forpliktelser UiO har påtatt seg gjennom medlemskapet i organisasjonene «Grønt Punkt» og «Svanens innkjøperklubb» og «Initiativ for etisk handel».

Kravene i UiOs etiske retningslinjer for innkjøp er minimumskrav. Alle skal følge lover, forskrifter, rundskriv, relevante bransjeetiske regler og interne regler som gjelder for UiO. Alle som gjør innkjøp på vegne av UiO, er forpliktet til å sette seg inn i Lov om offentlige anskaffelser med tilhørende forskrifter.

Krav og forventninger til den enkelte ansatte

Alle ansatte ved Universitetet i Oslo, og alle som handler på vegne av UiO, skal når de gjør innkjøp på UiO sine vegne opptre i tråd med god forretnings- og forvaltningsskikk, i henhold til gjeldende lovverk og allmenne etiske normer. Gjennom UiOs anskaffelser skal den enkelte bidra til økt verdiskapning for UiO og samfunnet forøvrig. De etiske retningslinjene omhandler UiOs interne forhold i anskaffelsesprosessen, samt forholdet til leverandører og øvrige deler av samfunnet.

Bruk av stilling

Ansatte må ikke bruke sin stilling til personlig gevinst, men ved sine handlemåter opprettholde og heve respekten for sin stilling og dermed gi et godt inntrykk av Universitetet i Oslo. Den enkelte skal opptre med stor integritet.

Inhabilitet

UiOs ansatte skal ikke søke å oppnå fordeler for seg selv eller nærstående personer som gjør at det kan stilles spørsmål ved deres integritet.

UiOs ansatte kan heller ikke i den forberedende fasen ta del i eller søke å påvirke en anskaffelse, gjennom beskrivelser og beslutninger av et anskaffelsesbehov som kan oppfattes som, eller forårsake en interessekonflikt. Det kan gjelde en personlig interesse i anskaffelsen, økonomisk eller på annen måte, direkte eller ved nærstående personer.

Ansatte må ikke ta del i eller påvirke anskaffelser til UiO fra eget eller nærstående personers firma. Hvis innkjøp planlegges gjort fra firma hvor innkjøper vet at UiO-ansatte har interesser, skal den enkelte fratse anskaffelsesprosessen, samt informere nærmeste overordnede om forholdet.

Hvis personlige interesser kan påvirke avgjørelsen i en sak som en har faglig ansvar for, eller at andre med rimelig grunn kan anse dette som sannsynlig, skal saken fremlegges for Seksjon for innkjøp og nærmeste leder for å få avgjort spørsmålet om inhabilitet.

Forretningsomgang og sosialt samvær

Moderate former for gjestfrihet og sosialt samvær hører med til høflig forretningsomgang. Graden av slik oppmerksomhet må imidlertid ikke utvikles slik at den påvirker beslutnings-prosessen, eller kan gi andre grunn til å tro det.

Gaver og andre ytelser

Ansatte må ikke for seg selv eller andre motta gaver, provisjon, tjeneste eller annen ytelse.

Reiser i tjenesten

Når leverandører og næringslivet for øvrig tilbyr besøk i private bedrifter, reiser til utstillinger o.l., er det en forutsetning at UiO dekker utgiftene til reise og opphold. Reiser skal alltid godkjennes av overordnet leder.

Privat bruk av rammeavtaler

Rammeavtaler med leverandører om levering av varer og tjenester til UiO skal ikke brukes av ansatte til privat bruk. Ovenstående gjelder også medarbeidernes nærstående dersom fordelene må antas å ha sin bakgrunn i den tilsattes ansettelsesforhold ved UiO.

Fortrolig og riktig informasjon

Fortrolige opplysninger som mottas i forbindelse med tjenesteforhold skal respekteres og ikke brukes til personlig vinning. Informasjon som er mottatt fra markedet om tilbud og tilbydere skal behandles konfidensielt og ikke misbrukes for eksempel ovenfor konkurrerende tilbydere. Lovens krav om at innkjøpere skal opptre i samsvar med god forretningsskikk og ha høy forretningsetisk standard og opptre med stor integritet gjelder uten unntak.

Krav og forventninger til leverandører

UiOs leverandører skal overholde UiOs etiske retningslinjer, relevant nasjonalt lovgivning og internasjonale anerkjente konvensjoner. Leveranser til UiO skal være forenlige i forhold til kravene nedenfor. Kravene angir minimumsstandarder. I tilfeller hvor internasjonale anerkjente standarder og konvensjoner og nasjonal lovgivning og regelverk omhandler samme tema, skal den høyeste standarden alltid gjelde, så langt dette er innenfor gjeldende lands lovgivning.

Miljø

I følge UiOs klimaregnskap har anskaffelsene om lag 60 prosent innvirkning på det klimaavtrykket UiO setter fra seg hvert år.

Det er derfor viktig at leverandøren skal overholde relevante nasjonale og internasjonale miljøstandarder. Leverandøren skal alltid følge føre var-prinsippet knyttet til forurensning, miljørisiko pga andre miljø-og klima-utfordringer. I tillegg skal leverandøren fremme en egen ansvarlig miljøpolicy og bidra til bruk av miljøvennlig teknologi, herunder minimering av egne utslipp, samt arbeide med utvikling av egen klimasatsing.

Menneskerettigheter

Leverandøren skal respektere internasjonale anerkjente menneskerettigheter. Leverandøren skal respektere verdighet, personvern og personlige rettigheter for alle mennesker.

Standarder i arbeidslivet

Organisasjonsfrihet og rett til kollektive forhandlinger

Leverandøren skal sikre og anerkjenne retten til organisasjonsfrihet og legge til rette for kollektive forhandlinger dersom en vesentlig del av arbeidstakerne er enige om dette. Leverandøren skal legge til rette for at fagforeninger og medlemmer fritt kan utføre sine funksjoner på arbeidsplassen. I de tilfeller hvor organisasjonsfrihet og kollektive lønnsforhandlinger er begrenset av nasjonal lovgivning, skal leverandøren tillate ansatte fritt å velge sine egne representanter innenfor det rommet som lovgivningen tillater.

Tvangsarbeid

Leverandøren skal ikke benytte noen form for tvang i ansettelses- eller arbeidsforhold. Alle ansatte skal stå fritt til å avslutte arbeidsforholdet etter å ha meddelt leverandøren dette i henhold til inngått arbeidsavtale. Leverandøren skal sikre at arbeidsforholdet er basert på frivillighet og uten noen form for trusler.

Barnearbeid

Leverandøren skal være spesielt varsom i forhold til forekomster av barnearbeid. Barn under 15 år eller i skolepliktig alder skal ikke utføre arbeid som kan være til skade for deres utdanning. Dersom leverandøren allerede har et slikt barnearbeid skal det jobbes med en snarlig utfasing.

Diskriminering

Leverandøren skal forby direkte eller indirekte diskriminering basert på etnisk tilhørighet, religion, alder, uførhet, ekteskapsstatus, seksuell orientering, fagforeningstilhørighet, politisk tilhørighet og fremme likestilling i ansettelses-forhold.

Ansettelsesforhold

Leverandøren skal utbetale godtgjørelser som møter enhver nasjonal lovmessig standard for minimumslønn. Lønnen skal være avtalefestet og utbetales den ansatte til avtalt tid.

Arbeidsretten og arbeidslovgivningen i landet der produksjonen finner sted skal etterleves. Leverandøren skal sikre at lovpålagte arbeidstidsbestemmelser overholdes og at alle ansatte mottar arbeidskontrakter som beskriver arbeidsforholdet på et språk den ansatte forstår.

Helse, miljø og sikkerhet

Leverandøren skal sikre at de ansatte har et sunt og sikkert arbeidsmiljø i samsvar med internasjonalt anerkjente standarder og nasjonal lovgivning. Leverandøren skal kontrollere yrkesrisiko og etablere tiltak for å forhindre ulykker og yrkesmessige skader eller sykdommer, herunder tegne lovpålagte forsikringer. Leverandøren skal tilby regelmessig opplæring for å sikre at ansatte har tilfredsstillende kompetanse knyttet til helse- og sikkerhetsspørsmål.

For øvrig skal leverandøren følge frem-forhandlede avtaler og konvensjoner jfr. ILO-konvensjonene.

Korrupsjon og andre uetiske og ulovlige forretningsmetoder

Integritet

Leverandøren skal i alle sine forhold til UiO opptre med stor integritet, slik at allmennheten har tillit til at offentlige anskaffelser skjer på en samfunnstjenlig måte. Leverandøren skal overholde lover og regler knyttet til bestikkelser, korrupsjon, bedrageri og all annen form for uetisk eller ulovlig forretningsvirksomhet.

Det er naturlig at det utvikles relasjoner mellom ansatte hos UiO og leverandør ved langvarige avtaleforhold. Disse relasjonene må ikke påvirke beslutninger ved fremtidige anskaffelser. Det må utvises særskilt aktsomhet før og under en anskaffelsesprosess.

Lån av utstyr

Alle som handler på vegne av UiO plikter å utvise stor forsiktighet ved tilbud om lån av utstyr fra leverandør. En låneavtale må ikke bryte med andre inngåtte innkjøpsavtaler eller være en utilbørlig fordel som påvirker beslutninger ved framtidige eller relaterte anskaffelser. Det skal alltid medtas forhold om lån av utstyr i konkurransedokumentene og i anskaffelsesprotokoll.

Eventuelle økonomiske og andre relevante konsekvenser må alltid vurderes før avtale om lån inngås.

Uetisk adferd, smøring og korrupsjon

Påvirkningshandel er straffbart. Med påvirkningshandel menes en som for seg selv eller andre krever, mottar eller aksepterer et tilbud om en utilbørlig fordel for å påvirke utføringen av stilling, verv eller oppdrag, eller gir eller tilbyr noen en utilbørlig fordel for å påvirke utføringen av stilling, verv eller oppdrag.

Korrupsjon og påvirkningshandel er straffbart i henhold til straffeloven. Både enkeltindividet og foretaket kan straffes med fengsel eller bøter.

Uetisk adferd omfatter ikke bare materielle gjenstander, men også andre fordeler, som for eksempel personlige rabatter ved kjøp av varer og tjenester eller utlån av utstyr uten vederlag til privat bruk.

Konkurransen

Leverandøren skal ikke forårsake eller være en del av brudd på konkurranselovgivningen som ulovlig prissamarbeid, ulovlig markeds-samarbeid eller annen form for adferd som medfører brudd på konkurranselovgivningen.

Det er viktig å opptre med stor varsomhet i forsknings- og utviklingsprosjekter for å unngå at håndteringen av prosjektene blir sammen-blandet med eventuelle senere anskaffelser. Erfaringene fra slike prosjekter kan brukes i utformingen av spesifikasjoner for ordinære anbud, men leverandørene fra utviklings-prosjektene kan da ikke trekkes inn på en måte som diskriminerer, fører til brudd på likebehandlingsprinsippet eller på annen måte begrenser eller utelukker reel konkurranse.

Oppfølging og sanksjoner

Leverandøren er forpliktet til å etterkomme de krav og forordninger som fremkommer i UiOs etiske retningslinjer for anskaffelser, samt bidra til etterlevelse hos eventuelle underleverandører.

UiO kan kreve dette arbeidet dokumentert gjennom, egenerklæring fra leverandør, oppfølgingsmøter eller en egen uavhengig tredjeparts kontroll.

Leverandøren kan selv velge å dokumentere oppfølging av kravene gjennom en relevant og godkjent sertifiseringsordning.

UiO forbeholder seg retten til å gjennomføre anmeldte eller uanmeldte kontroller. Ved gjentatte brudd eller ved grove brudd på etiske retningslinjer, vil alltid være og ansees som vesentlig mislighold av kontraktsforholdet.

Ved manglende utbedring av mislighold vil UiO kreve dagbøter med mindre leverandøren kan dokumentere at han ikke kan ansvarliggjøres for misligholdet.

Dagbøter settes til 0,1 % av kontraktsummen. Dagbøtene kan samlet ikke overstige 10 % av den totale kontraktsummen.

Ved vesentlige brudd på bestemmelsene i disse retningslinjene kan UiO heve kontrakten. Ved vurdering om vesentlighetskravet er oppfylt skal så vel økonomiske tap som tap eller risiko for tap av omdømme legges til grunn.

Publisert 14. mars 2013 12:20 - Sist endret 23. nov. 2015 11:10